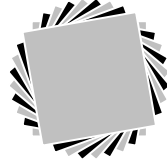

TANZİMAT'TAN ULUSAL PROGRAMA

YENİDEN YAPILANMANIN HUKUKİ GELİŞİM SÜRECİ

Hazırlayan
Muharrem BALCI

23 Haziran 2001
Araştırma ve Kültür Vakfı

İÇİNDEKİLER

BİR PANEL ÖDEVİ	3
TANZİMAT'TAN ULUSAL PROGRAMA YENİDEN YAPILANMANIN "HUKUK YÖNÜNDEN GELİŞİM SÜRECİ"	7
KAVRAM TAHLİLİ	8
GEREKLİLİK	9
SAFHALAR	10
1- TANZİMAT DÖNEMİ.....	11
FERMANLAR	12
MECELLE.....	19
KANUN-U ESÂSÎ (1876 ANAYASASI)	20
2- "LOZAN" (DÖNÜM NOKTASI) SONRASI DÖNEM.....	24
3- İKİNCİ TANZİMAT (AVRUPA BİRLİĞİNE GİRİŞ SÜRECİ) DÖNEMİ	31
HELSİNKİ ZİRVESİ KARARLARI, - MILLENIUM DEKLERASYONU -	35
KOPENHAG KRİTERLERİ (AVRUPA BİRLİĞİNDE GENİŞLEME, KOPENHAG AVRUPA KONSEYİ)	36
AVRUPA BİRLİĞİ TEMEL HAKLAR BİLDİRGESİ (ATHŞ).....	41
İKİNCİ TANZİMAT	42
SONUÇ	44
EK-1	
AVRUPA BİRLİĞİ MÜKTESEBATININ ÜSTLENİLMESİNE İLİŞKİN TÜRKİYE ULUSAL PROGRAMI (19 MART 2001).....	49
EK-2	
AVRUPA BİRLİĞİ TEMEL HAKLAR BİLDİRGESİ (ATHŞ)	61
KAYNAKÇA.....	73

BİR PANEL ÖDEVİ(*)

Konu, Yeniden Yapılanma olunca, bunun eski şekli ve uygulaması vardır diye düşünülür. Gerçekten de yapılanma, bir hareketi, kuruluşu, yapıyı veya bunların ruhu sayılan sistemi organize etmeyi ifade etmektedir. Yeniden yapılanma da, geçmişte yapılan düzenlemelerin ya kafi gelmemesi, ya da dejenere olması yüzünden, yeniden elden geçirme, kurallarını değiştirme, bir başka sisteme adapte etme, köklü veya palyatif değişikliklerle sistemi yeniden organize etme anlamına gelebilmektedir.

Yeniden yapılanmanın yakın tarihle ilişkisi, geçmişten bu yana devam eden bir sistemin yeniden biçimlendirilmesi bağlamında öncelikle ve özellikle mevcut halden başlayarak geriye doğru yakın tarihi incelemeyi de zorunlu kılmaktadır. Zira geçmiş olayların yeniden yaşanmasının, bir başka ifadeyle tarihin tekerürünün, acı veren şekilde değil mutlulukların yeniden paylaşılması şeklinde olanı tercih edilir. Bu tespit aynı zamanda yakın tarihin bilinmesi ve değerlendirilmesi görevini üstlenmeyi gerektirmektedir.

Tarih okumanın önemli bir yararı, özellikle günümüz Türkiye'si için; Batılılaşmanın sadece ahlaki ve ideolojik boyutu ile ilgilenen kesimlerle ;“Batılı Yeni Dünya Düzeni” oluşturucularının niyetlerinin, düşünce ve operasyon temelinde günümüzle de örtüşmesi ve bu örtüşmenin Tanzimat Dönemi'ne benzerliğini ortaya çıkarmasıdır.

Günümüzün bu önemli çakışmasını sadece bir tek temele, —örneğin sadece ekonomik veya sadece siyasi temele— oturtanlar ise hala şaşkınlıklarından kurtulamamışlar, kendi içlerinde veya toplum nezdinde, değil bir gelecek projesine, musibetleri okuyabilme bilincine dahi ulaşamamışlardır.

Toplumumuzun siyasi, kültürel, ekonomik ve benzeri bir çok alanda gövdesini oluşturan veya öncülüğünü üstlenen yapılanmalardan beklenen “tarihe ve tarihin tekerrürüne ilişkin değerlendirmeler ve bunların ışığında günümüz sorunlarına getirilecek çözümler” belki de henüz cenin aşamasında bile değildir.

* Tebliğ, Araştırma Kültür Vakfı'nın Uludağ'da düzenlediği Sempozyumda 23.06.2001'de sunulmuştur.

Bir kere daha vurgulayalım ki, gelinen noktada en önemli etkenin, tarihi ve tarih perspektifinde günümüzü okuyamamak olduğu şüphesizdir.

Tarihin ve tarih okumanın bize yüklediği ek bir görev de, bizleri, “geçmiş-ten kültür birikimi devralma hakkı” bulunan gençlerimizin, geleceğin inşasında yararlanabilecekleri ihtiyaçlarını karşılamak, bilgi birikimine katkıda bulunmaktır.

Bu görev dâhilinde, tarihi birikimimiz içinde önemli yer tutan Tanzimat Dönemi ile bu gün yaşadığımız süreçte oluşan bir konsensusa dikkat çekmek, tarih tekerrür edecekse bu tekerrürün, “gelecek çağlara özgür düşünce ve hukukun üstünlüğü anlayışı içinde ulaşılmasına katkı sağlaması yönünde” küçük bir araştırma sunmak istedik.

Bu küçük araştırmada şahsi kanaatlerimizden ziyade, okuyucuyu konu ile ilgili kaynaklara sevk edici ve ulaştırıcı bilgilere ağırlık verdik. Kaynakların sadece isimlerini aktarmak yerine, bu kaynaklarda geçen tespit ve değerlendirmeleri açılımlı olarak ve okuyucunun devamını okumak arzusunu uyandıracak şekilde vermeye çalıştık.

Bu çalışmanın ilk halinde, çalışmanın sonuna Tanzimat Fermanı ve Islahat Fermanı'nın tam metinlerinin sadeleştirdiğimiz halini, ayrıca, Mecelle'nin giriş bölümündeki 100 maddelik evrensel hukuk kaidelerinin yine sadeleştirdiğimiz şeklini öğrencilerimize kazandırmak maksadıyla ek yapmış idik. Elinizdeki genişletilmiş çalışmanın ekine de “**Avrupa Birliği Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Türkiye Ulusal Programı**”nın konumuzu ilgilendiren kısmının özeti ile, ileride Avrupa Anayasası olacağı ifade edilen “**Avrupa Birliği Temel Haklar Bildirgesi**”nin tam metnini ilave ettik. Maksadımız, Türkiye'nin yeniden yapılanma sürecinde hangi argümanların hâkim olacağı ve bu argümanları uygulayacak iradeyi ortaya koymaya çalışmaktı. Yeniden yapılanmada siyasi iradenin tarihte benzer argümanlarla iş gördüğüne örnek olarak, bu çalışmanın eski halinin ekinde bir belge sunmuş idik. Bu ibretlik metin, resepsiyon örneği Türk Medeni Kanununun girişine konulan, toplumların tepeden inmece anlayışla ve halka yabancı hukuk kuralları ile yönetilebileceğini savunan “Esbab-ı Mucibe Layihasını” idi. Yeniden Yapılanma taahhütleri çerçevesinde bu günlerde yasallaştırılmaya çalışılan ve Komisyonlardan geçip Genel Kurula indirilen “Yeni Türk Medeni Kanunun Tasarısı”nda bu metin aynen korunmuştur.

Bir hukukçu olarak görevimizin, konunun en azından hukuka ilişkin yönünü araştırmak, aydınlatmak ve uyarmak olduğunun bilincindeyiz. Üstlendiğimiz görevde mutlak başarı iddiamız olmamakla birlikte, ileride geçmişin birikimini geleceğe taşıyabilecek değerli hukukçular eliyle bu eksik çalışmaların tamamlanabileceğine inanıyoruz.

“Tarihin tekerrürünü insanımıza sunulan hayırlı işlerde görmek” umudunun sürekli taşınması, yaşayacağımız olaylarda da tekerrür mantığının tarihi bir gerçeklik veya bir başka anlatımla “yaşayan sünnet”in bir gereği olduğuna ina-

nılması kanaatindeyiz. Bu inancımız bize, yaşayan sünnetin/tarihi gerçeğin bir parçası, bir basamak taşı olma görevi de yüklemekteydi.

Bu düşüncelerle elinizdeki çalışmayı, özellikle ve öncelikle genç hukukçu arkadaşlarımızın verdiği bir “seminer görevi”, sonra “Türkiye Millî Kültür Vakfı’nın Osmanlı’nın 700. Kuruluş Yılı Kutlamaları için düzenlediği Panelde sunulu bir “tebliğ metni”, daha sonra “Umran Dergisi”nde Avrupa Türkiye İlişkileri Dosyası içinde ve her defasında biraz daha geliştirilmiş olarak “Birinci Tanzimat’tan İkinci Tanzimat’a” ana başlığı ve “İslah, Resepsiyon ve Uyum Çalışmalarının Tahlili” alt başlığıyla sunduktan sonra, şimdi de Araştırma ve Kültür Vakfı’nın geleneksel yıllık buluşması için güncelleştirerek ve Türkiye’ye gönderilen kayyum eliyle Avrupa Birliğine sunulan Ulusal Programla birlikte değerlendirerek, tarihin hayırlarda tekerrür etmesi, geçmişi ve günümüzü iyi okumak ve Yeniden Yapılanmayı, ilgi alanımıza henüz girmeye başlayan “Hukuki Yönü” ile öncellemek suretiyle ve tartışılması dileğiyle kaleme aldık.

Muharrem Balcı

23.06.2001

TANZİMAT'TAN ULUSAL PROGRAMA YENİDEN YAPILANMANIN “HUKUK YÖNÜNDEN GELİŞİM SÜRECİ”

2001 yılının Türkiye'sini meşgul eden konu “Yeniden Yapılanma”. Esasen Yeniden Yapılanma konusu, 1980'lerin ortalarından itibaren konuşulmak istenen, fakat çoğu zaman yeterli donanım ve cesaretin gösterilememesi sonucu ertelenen, ancak kriz yaşanan günlerin zorlamasıyla gündeme getirilebilen bir konudur. İnsanlık için ve bizler için pek de yabancı olmayan yapılanma olgusu, tarihi kökleri ve yansımaları dolayısıyla Yeniden ekini de alarak gündeme gelmiş, bu yönüyle yakın tarihteki benzerliklerin de keşfedilmesiyle Yeniden Yapılanma olarak konuşulur olmuştur.

Yeniden yapılanmanın siyaset, bürokrasi, ekonomi ve hukuk gibi dört önemli alanda gerçekleşebileceğinde bir nevi konsensus vardır. Bu dört olgudan, yapılanmanın kurallarını belirleyen, çerçevesini çizen, yaptırımlarını şekillendiren olgu hukuktur. Hukuk, devrimci kırılmalarla gelse de hiçbir şekilde tarihi köklerinden arındırılması mümkün olamamaktadır. Bu yüzden, yeniden yapılanmanın yakın tarih perspektifinden geçmeden oluşturulamayacağı, dolayısıyla Osmanlı ve onun hukuk sistemi irdelenmeden yeniden yapılanmanın tanımlanamayacağı görüşünden hareketle, bu konuda yapılacak hukuki çalışmayı “Geçmişten Günümüze Yeniden Yapılanmanın Hukuk Yönünden Gelişimi” eksenine oturtmaya çalıştık. Osmanlının son dönemlerindeki hukuki gelişmelerle bu gün yapılmaya çalışılanlar arasındaki aşırı benzerlikler, bizi bir nevi İkinci Tanzimat olgusu fikrine ulaştırdı. Bir başka ifadeyle, Yeniden Yapılanmanın geçmişte Tanzimat'ta, benzeri yansımalarının bugün AB karşısında Ulusal Program'daki taahhütlerle yapılmak istendiğini düşünürsek, irdelediğimiz konuya Birinci Tanzimat'tan İkinci Tanzimat'a Yeniden Yapılanma da diyebiliriz.

Yeniden Yapılanmanın anlatımında kullandığımız, “Yeniden Yapılanma”, “Tanzimat”, “Avrupa Birliği”, “Ulusal Program” gibi argümanların ve olguların izahı gerekmektedir. Ancak biz bu argümanları, Yeniden Yapılanmanın hukuki gelişimi sürecinde ve birbirini takip eden etkileşimler ekseninde, Tanzimat'tan günümüze açıklamaya çalışacağız. Bunun için de öncelikli bazı kavramlar üzerinde duracağız. Çünkü hukuk tarihinde önemli yer tutan bazı kavramlar sayesinde bu olguları daha etraflıca tartışabiliriz kanaatindeyiz. O halde, yapılanmanın kurallarını ve yaptırımlarını koyan kanunlaştırma hareketlerine ve taşıdıkları anlamlara dikkat çekecek, geçmişten günümüze yeniden bir hukuk serüveni yaşayarak benzerlikleri, ayrılıkları ve gelinen noktayı işaretlemeye çalışacağız.

KAVRAM TAHLİLİ

Kanunlaştırma hareketleri çoğu zaman köklü değişiklik/reform veya yeniden yapılanma iddiasını taşımakla birlikte, genelde iki şekilde ortaya çıkmaktadır. Birincisi, var olan hukuk kurallarının yeniden tanzimi ve yeni ihtiyaçları karşılar hale getirilmesi **islah/Rehabilitasyon**); ikincisi ise yabancı bir hukuk sisteminin ülke hukuk sistemi olarak kabul edilmesi ve düzenlenmesi (**Resepsiyon**)dir. Resepsiyon ile aynı anlamda kullanılabilen **expansiyon** arasında fark görmediğimizden expansiyon’u değerlendirme dışı bırakmış bulunuyoruz. Çünkü, literatürde, sömürgeci devletlerin kendi hukuklarını, sömürgelerine, gerektiğinde zor kullanarak taşımaları anlamındaki “**expansiyon**” ile, kendi ülkeleri nezdinde yabancı bir hukuk sistemini uygulatan idarecilerin oluşturduğu “**resepsiyon**” arasında fark bulunmamaktadır. Zira her ikisi de, halkın iradesine başvurulmaksızın, bir grup yöneticinin iradesinin tezahürü olarak gerçekleşmektedir. Bir farkla ki biri (ikincisi) dışarıdan yabancıların zorlamasıyla, diğeri ise (birincisi) içeridekilerin dışarıdakilerle birlikte zorlamasıyla oluşturulmaktadır. Esasen literatürde da, zorla benimseme ile bilinçli olarak alma arasında bir fark görülmemektedir.

“Ancak bazı hukukçular, bir ülkenin kendi hukukunu, hâkim olduğu ülkeye empoze etmesini resepsiyon saymamakta, bunun resepsiyon elbisesi giydirilmiş zorunlu bir hukuk uygulaması olduğuna işaret etmektedirler. Bu görüşe göre, resepsiyon deyimi, sadece bilinçli olarak ve istekle yapılan benimsemeler için kullanılabilir ve sömürgeci devletlerin kendi hukuklarını sömürgelerine taşımalarına “Expansiyon” adı verilir. Buna göre, Kuzey Amerika, Hindistan, Avusturya, Güney Afrika’nın bazı bölgelerinde ve Yeni Zelanda’da İngiliz, Kanada ve Kuzey Afrika’da Fransız, bazı Güney Afrika ülkelerinde ve Seylan’da Hollanda, Orta ve Güney Amerika’da İspanyol hukukunun uygulanmış olması Avrupa hukukunun Avrupa dışındaki bölgelere taşınıp, o topraklarda yaşayan halklara istekleri dışında kabul ettirilmesidir ve resepsiyon değil “expansiyon”dur.

Ancak biz bu kurumun, resepsiyonun karakteristik özellikleri göz önüne alındığında, gerçek bir benimseme olduğu kanısındayız. Resepsiyonda iradenin nasıl oluştuğu (serbest ya da baskı ile) değil, iki farklı hukuk ortamı ve birinin kendi şartlarına göre, kendi ikliminde oluşmuş bir sistemin başka bir hukuk ortamında yürürlüğe girmiş olması önemli, gerekli ve yeterlidir.

Zorla benimseme yanında, bir ülke tarafından istenerek ve bilinçli olarak da resepsiyon yapılabilir. Türkiye Cumhuriyeti’nde gerçekleştirilen resepsiyon buna örnektir.”¹

¹ Gülnihal BOZKURT, “Batı Hukukunun Türkiye’de Benimsenmesi”, s. 16.

Bazen niyet resepsiyon olsa da, içinde bulunulan toplumsal ve siyasal şartlar nedeniyle bu niyetin gerçekleştirilemediği dönemler olmuştur. Resepsiyonun gerçekleştirilemediği durumda, yürürlükteki hukuk kurallarında bazı değişiklikler yapılmıştır. Birtakım usulî hükümlerde, temel veya talî kanunlarda yapılan değişiklikleri, iyileştirme, adapte etme, uyumlu hale getirme veya güncelleştirme anlamında **rehabilitasyon** (ıslah veya uyum) olarak adlandırmaktayız.

GEREKLİLİK

Kanunlaştırma hareketi her ülke ve her ulus için bir gerekliliktir. Ancak üzerinde tartışılan konu, kanunlaştırmanın nasıl, hangi temel unsurlar ve argümanlarla yapılacağıdır. Cumhuriyet tarihimizde kanunlaştırma modernleş(tir)menin ve Cumhuriyetin gereği sayılmıştır. Bu gereklilik de resepsiyon şeklinde yansımıştır. Esasen, Cumhuriyet döneminde yapılan hukuki düzenlemelerin bilinçli (halk yönünden) olup olmadığını, zora dayalı olup olmadığını tartışmayan, genel olarak tümünü bilinçli bir yaklaşımla ve halkın rızası istikametinde yapılmış düzenlemeler olarak kabul eden yukarıdaki anlayışa göre, resepsiyonun zora dayalı olup olmaması önemli değildir. Önemli olan, yapılmış olanın kabulü noktasında görüş oluşturmak ve bunu modernleş(tir)menin ve Cumhuriyetin gereği saymaktır. Cumhuriyeti bir yönetim şekli olarak değil, ideolojik bir tercih olarak görmek isteyenlerce, resepsiyon gereklidir ve bu gereklilik için her türlü metod mübahdır:

“Lozan Muahedesi ile yüklendiğimiz işi, elden geldiği kadar çabuk başarmak lazımdı. Birinci Dünya Savaşı içinde İstanbul’da (İzhar-ı Kavanin Komisyonları) adile bir sıra komisyonlar kurulmuş ve işe başlatılmıştı. 1924 yılında bunların çalışma verimi gözden geçirildi. (...)

Burada şu soru karşısındayız: Komisyonlar bu biçim kanun taslaklarını niçin ve neden yaptılar?

İşin bu yanını bilmek, konumuzu kavramak için çok faydalıdır.

Komisyonlar şu kanaatte idiler: “Her milletin kanunu kendi ihtiyaçlarına göre yapılır. Bizim kanunlar da bize göre yapılmalıdır”. Bunun bir batıla olduğunu göstermek zor bir şey değildir. (...)

Türk ihtilalinin komedya ile oyalanmağa vakti yoktu. Türk Milletinin taliinde gereken kat’i kararı almak zorunda idi ve bu karar şu olacaktı:

Türk Ulusunun, medenî milletler ailesinden bir üye olmasına ve mutlaka olması lazım geldiğine göre, kayıtsız şartsız bu milletlerin hak sistemlerini benimsemesi lazımdı. Tıpkı bir klübe, bir partiye intisap edecek kimsenin, klüp ve parti nizam ve usulünü aynen kabul etmesi, benimsemesi gibi, me-

denî kamuna girmek davasını güden bir devletin de, bu kamunun icaplarını kendine mal etmesi zorağı vardır.”²

İhtilalin kararı, bu yolda görüldü. Ve bir gün komisyonlar önünde söylenmiş olan bir söylevle bunlara teşekkür edilerek vazifelerine son verildi.

Söylev, aşağı yukarı şu idi:

“Sayın arkadaşlar!

Türk ihtilalinin kararı, batı medeniyetini kayıtsız, şartsız kendisine mal etmek, benimsemektir. Bu karar o kadar kesin bir azme dayanmaktadır ki, önüne çıkacaklar, demirle, ateşle, yok edilmeye mahkumdurlar. Bu prensip bakımından, kanunlarımızı oldukları gibi batıdan almak zorundayız. Böylelikle, Türk ulusunun iradesine uygun harekette bulunmuş olacağız. Keyif ve isteklerimize göre değil, milletimizin dileklerine göre iş başarmağa borçluyuz. Şimdiye kadar geçen hizmetlerinize teşekkür eder ve komisyonların vazifelerine son veririm. v.s.”³

Resepsiyon niyetine rağmen, resepsiyonu rehabilitasyona dönüştüren bir amil de modernizmin ve modernistlerin metotlarıdır. Çoğu zaman baskıcı metodlarla veya ahlak dışı yollarla topluma kabul ettirilmeye çalışılan resepsiyon, zaman zaman karşı hareketler yüzünden amacına ulaşamamış ve devrim yerine evrim haline dönüşmüştür. Bu karşı hareketler, çoğu zaman toplum içinde sorumluluklar üstlendiklerine inanan bazı aydınların eylemleri sonucunda oluşmuştur:

“Sonuçta değişim süreci her zaman bir adaptasyon ve asimilasyon şeklinde olmamış, devletin İslâmî standartlarla olan rabitası üzerinde düşünmeksizin toptan kavram ithali yapması olarak gözükmüştür. Bu değişimlerin sonucu hakkında derin endişe taşıyan İslâm alimleri, sık sık kendi kanaatlerine itibar etmeyen otoriteye (devlete) karşı halkı başkaldırmaya çağırılmışlardır. İslâmî ayaklanma dediğimiz olay aslında eskinin vahiyçi standartlarının teyidi mahiyetindedir ve değişime yani değişmeye karşı değildir, modernistlerin değişim için izledikleri yöntemlere karşıdır.”⁴

SAFHALAR

İki yüz yıllık süreçte hukuk sistemimizde yapılan değişiklikler incelendiğinde, her iki tür kanunlaştırmanın (resepsiyon ve rehabilitasyon) yapıldığına ve halen de yapılmaya çalışıldığına şahit olmaktadır. Türk Hukuk Sistemindeki köklü değişiklikleri safhalara ayırmak gerekirse:

² M. Esat BOZKURT, “*Türk Medenî Kanunu Nasıl Hazırlandı*”, s. 11.

³ M. Esat BOZKURT, “*Türk Medenî Kanunu Nasıl Hazırlandı*”, s. 11.

⁴ Macid HADDURİ, “*İslâm’da Adalet Kavramı*”, s. 282.

Birinci safha Tanzimat Dönemi'dir. Bu dönemdeki önemli gelişmeler, başta Tanzimat Fermanı (Gülhane Hattı Hümayunu) ve Islahat Fermanı olmak üzere, bu Fermanlarda belirlenen ilkeler uyarınca yapılan düzenlemeler, özellikle Mecelle-i Ahkam-ı Adliyye ve Kanun-u Esâsî'nin kabulüdür.

İkinci safha Lozan'la başlayan ve 1930'lara kadar devam eden — dayanaklarını 1914'de muhalefetin katılmadığı bir seçimle tek başına iktidara gelen İttihat Terakki'nin icraatlarından alan— süreçte Türkiye Cumhuriyeti kanunlaştırma hareketidir ki, başta devrim kanunları olmak üzere bir çok temel kanunun kabul edildiği ve uygulamaya konulduğu safhadır.

Üçüncü safhayı ise Avrupa Birliğine sokulmak istendiğimiz şu günlerde yaşamaktayız. Bu safhada yapılmaya çalışılanlar, başta Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi olmak üzere, AGİT ve AGİK Konferanslarında alınan kararlarla belirlenmiş hukuk kurallarına 'uyum yasaları' ve bu yasaların hazırlık çalışmalarıdır.

Konuyu sadece Türk Hukuk Sisteminin laikleşme sürecinde yapılan hukuki düzenlemeler yönünden ele almayacağız. Bu sürecin günümüze kadar süren uzunca bir döneminde en önemli dönüşüm aracı olarak kullanılan ulusalcılığın, içinde bulunduğumuz günlerde nasıl yeni dünya düzenine bağımlılığa dönüştürüldüğünü, operasyonel gelişmelerle birlikte değerlendireceğiz.

1- TANZİMAT DÖNEMİ

Bu dönem, Batı'nın siyasi gücünü arttırması, Osmanlı'nın zayıflaması ve hukuk yönünden de zaafa uğraması, Batı kültürü ve hayranlığı ile yetişen, böylece halkına ve kültürüne yabancılaşan bir grup bürokrat ve aydınının, kendi ülkelerinde, yabancıların, kendileri için biçtiği gömleği giymek istemesi ile başlamıştır.

“Tanzimat, devlete yeniden nizam verme demektir. Bu tabir II. Mahmut zamanında ve aynı manada kullanılmıştır. Fakat umumi ve meşhur olarak 1839'dan sonraki devreye isim olmuştur... Bu devre, yuvarlak hesap 35 yıl sürmüştür.”⁵

Hukuk yönünden dönemin olumlu gelişmeleri olarak, Padişaha ait yasama yetkisinin bir bölümünü üstlenecek olan meclisler oluşturulması, Dâr-ı Şuray-ı Askerî, Meclis-i Vâlây-ı Ahkâm-ı Adliye ve Dâr-ı Şura-yı Babiâli gibi meclislerin, devlet yönetimiyle ilgili belli başlı kararları almak, özellikle memurları yargılamak ve devlet ile kişi arasındaki anlaşmazlıkları çözmekle görevlendirilmesi, bu meclislerde görüşülmedikçe çıkarılan kanun ve nizamnamelerin yürürlüğe konamayacağının belirlenmesi, had cezası dışında, “siyaseten katl” olarak ifade edilen ölümle cezalandırmanın kaldırılması, ayrıca en önemlisi “kanunsuz suç ve ceza

⁵ H. Âli YÜCEL, “Hürriyet Gene Hürriyet”, Cilt.3, s. 132.

olmaz” kuralının getirilmesi, hâkimlerin takdir yetkisinin “haline göre ta’zir ile takdir kılınması” şeklinde ifade edilmekle birlikte, bu takdirin kısmî ve basit suçlara has kılınması, sayılabilir.

Bu dönemde önemli bir gelişme de bir “resmi gazete”nin çıkarılmasıdır. **Takvim-i Vakayi** (Olayların Günlüğü) adlı bu gazetede devletin çıkardığı talimatlar, kararlar, önemli resmi olaylar yayınlanmaya başlandı.

Dönemin yöneticileri, Batı dünyasının ve azınlıkların desteklediği reformları yaparken, ulemeden fetvalar alarak durumlarını meşrulaştırmaya çalışmışlardır. Bir diğer anlatımla bu reformlar, her ne kadar kimilerince kaçınılmaz görülüp, kimilerince de Batı öykünmeciliği içerdiği ifade edilse de; kendi özünde laiklik olarak tanımlanabilecek bir köklü değişiklik değillerdir. Bu reformlar, o güne kadar, yeterli düzenlemelere kavuşturulmadığı için kargaşaya sebebiyet veren örfî kuralların ve bürokratik yapının gözden geçirilmesi ve işleyişi için yeni kurullar ve kurumlar oluşturulması çalışmalarıdır.

FERMANLAR

Bu tespitlerimizin sağlamasını yapabilmek için öncelikle **Tanzimat Fermanı (Gülhane Hattı Hümayunu) (1839)** ve **Islahat Fermanı (1856)** üzerinde durmak gerekmektedir.

Tanzimat Fermanı, İslâm esaslarına uymanın dirlik ve düzeni sağlayacağını, bu esaslara uyulduğu için devletin yüzlerce yıl güçlü bir durumda yaşadığını içtenlikle belirtmektedir. Ancak son 150 yıldan beri “gavaib-i müteakibe” (birbirini izleyen zorluklar), ve “esbab-ı mütenevvia” (çeşitli nedenler) dolayısıyla İslâm esaslarına uyulmadığı da, Fermanı ifade edilmektedir. Ayrıca İslâm ilkelerine uyulmazsa devletin çökeceği belirtildikten sonra, bu kötü durumdan kurtulmak için yeni kanunlar yapılmasının zorunluluğu üzerinde durulmaktadır.⁶

Ferman, yukarıda Padişah Abdülmecid’in ağzından özetlenen genel ifadelerle birlikte aşağıdaki hususları içermektedir:

- Can güvenliği,
- Irz ve namus güvenliği,
- Mal güvenliği,
- Vergi toplama yöntemlerinin düzenlenmesi,
- Askerliğin belli bir süre ile sınırlanması,

— Bütün bunları gerçekleştirebilmek ve böylece din ve devleti, mülk ve milleti kaldırmak için Şeriata uygun kanunlar yapılacaktır.

⁶ ÜÇOK & MUMCU, “*Türk Hukuk Tarihi*”, s. 314.

Bu prensiplere aykırı hareket edilemeyeceği yolunda Padişah'ça ant ve mişak olunacak ve ayrıca Hırka-ı Şerif odasında bütün ulema ve vükelâ Allah adına yemin edeceklerdir. Bu sebeple ulema ile vüzeradan kim olursa olsun şer'i kanunlara uymayanlar, hatır gönül ve rütbeye bakılmaksızın ceza göreceklerdir.

Giriş bölümündeki ifadeler bakıldığında Tanzimat Fermanının; “bir yandan ‘İslâm ilkelerine dönebilmek için yeni kanunların gerekeceği’, diğer yandan da, ‘İslâm’da bulunmayan yeni ilkelerin kabul edileceği’ biçiminde anlaşılabilirliğini, her iki anlayış biçiminde de, yenilikçi reformcu bir nitelik bulunduğunu, bu niteliğin de yeni kanunların kabul edilmesi zorunluğu olduğunu” kabul eden görüşe göre, “Tanzimat Fermanını, yenileşme hareketinin ilk esaslı başlangıcı olarak saymak doğal”⁷ görülebilir. Ancak,

“Tanzimat Fermanı’nda hedeflenen amaç devlet yapısının yenilenmesidir. Tanzimat Fermanı, bir halk hareketi sonucu halkın iradesinden değil, Padişaktan gelmiştir. Dolayısıyla Tanzimat, halk tarafından benimsenmemiştir.”⁸

Tanzimat Fermanı, metninde her ne kadar reformcu bir nitelik taşısa ve yenileşme hareketinin başlangıcı sayılsa da, gerek başlangıcındaki, gerekse metnin tümüne hâkim olan ilkeler dikkate alındığında, özünde İslâmî hükümlere uymayı esas aldığı belirten bir düzenlemedir. Bu yönüyle, tamamen yabancı ideolojik tercihlerle yapılmış bir resepsiyon hareketi olarak tanımlanamaz.

Tanzimat Fermanı’nın tamamlayıcısı olan **Islahat Fermanı**, Batı’nın tıpkı günümüzde olduğu gibi, kendisiyle bir bütünleşme süreci başlattığını ileri sürdüğü ve bununla azınlıkların haklarını garanti altına almaya çalıştığı, Türkiye’nin de Rusya’ya karşı Fransa ve İngiltere’nin desteğine ihtiyaç duyduğu 1856’da, Paris Konferansı’nın toplanacağı sıralarda (28 Şubat 1856) ilan edildi. Islahat Fermanı’nın ilanı aynı zamanda, Babiâli’nin 1856’da toplanan Paris Konferansı’na iştirak edebilmesinin de şartıdır.⁹

Biçimsel ve hukuksal bakımdan, Tanzimat Fermanı’na benzeyen ve onun devamı niteliğinde görülen¹⁰ Islahat Fermanı, Tanzimat Fermanı’ndan farklı ve İslâm Hukukuna aykırı olarak, zimmîleri Müslümanlarla eşit konuma getirmiştir. Ayrıca, zimmîlerle Müslümanları yargılama bakımından da ayırmıştır.

Islahat Fermanının hükümleri genel olarak:

- Tanzimat Fermanındaki ilkeler aynen uygulanacak,
- Zimmîlere eskiden tanınan haklar aynen sürecek,

⁷ ÜÇÖK & MUMCU, a.g.e., s. 314.

⁸ İlhan AKBULUT, s. 55.

⁹ Bkz.: (1) Kemal H. KARPAT, s. 34. (2) Mustafa ERDOĞAN, s. 23.

¹⁰ Mustafa ERDOĞAN, a.g.e., s. 23.

— Patrikhanelerde oluşan Meclisler, zimmî uyrukların ihtiyaçlarını hükümete bildirecek,

— Patrik seçimleri kurallara bağlanacak,

— Zimmî din görevlileri halktan para toplayamayacaklar, onlara maaş bağlanacak,

— Zimmîler kendi işlerini görebilmek için aralarında kurul oluşturacaklar,

— Zimmîlerin başvuruları acele değerlendirilecek,

— Zimmîlerin dinî işlerine karışılmayacak,

— Zimmîler devlet hizmetine alınacak, askerî veya sivil okullara kabul edilecekler,

— Ticaret ve ceza davalarında eğer iki taraf biri Müslüman ve biri zimmî, ya da biri zimmî diğeri yabancı ise, yargılamaları karma mahkemelerde ve açıkta yapılacak. Bazı hukuk işlerinde zimmîler isterlerse kendi patrikhanelerine başvurabilecekler,

— Yabancılar, taşınmaz mal edinebileceklerdir.

Taşıdığı hükümler bakımından her ne kadar gayrimüslimlere imtiyazlar tanıyan bir metin olsa da, Islahat Fermanı, uygulaması oldukça güdük kalmış bir düzenlemedir. Başta da belirttiğimiz gibi, Paris Konferansı öncesinde bir zaruret olarak düşünülmüş ve yapılmıştır. Yönetimin tekçi karakteri gereği de kimseyi memnun etmemiştir. Bu husus, bir Fransız sefir ve yazarı olan Engelhardt'ın kanaatlerine de yansımıştır.

“Birbirine zıt düşünceleri bir araya getirmek maksadıyla yazılan bu Hatt-ı Hümayun'dan anlaşıldığı üzere Sultan Abdülmecid de ıslahat yolunda hızlı bir şekilde ileriye gidildiğine ve kendi ahdi altında bulunan Gülhane Hattını inkar etmekle bu hızı yavaşlatmanın gerektiğine inanıyordu. Bir süre sonra Meclis-i Ahkam-ı Adliye tarafından alınan bir çok karar, Hatt-ı Hümayun'un yazılış amacına dair bütün şüpheleri yok etti. 1842 Şubatında eyalet gelirlerinin toplanması, eskiden olduğu gibi askerî kumandanlara verildi. Merkez vilayetlerdeki muhassıllar kaldırıldı. Her yerde mahalli ileri gelenlerden oluşan bir meclis verginin toplanmasına memur kılındı; eski usule dönüldü. Haracın ruhanî cemaat vasıtasıyla toplanmasından vazgeçilerek eski tarz uygulamaya konuldu.”¹¹

Islahat Fermanı'nın, gerçekten de ıslahat düşüncesiyle yapılmadığı yaygın bir kanaattir. Hatta Tanzimat Fermanı'nın ilan edilmesini sağlayan Mustafa Reşid

¹¹ ENGELHARDT, “Tanzimat ve Türkiye”, s. 58.

Paşa'nın dahi Islahat Fermanı'na karşı çıktığı, önyak olanları (öğrencileri Âli ve Fuat Paşalar) ihanetle damgaladığı da bilinmektedir.¹²

“Uzun yıllar ıslahat düşüncesinin somut örneği sayılan, Hatt-ı Hümayun'un düzenlenmesi görüşmelerine katılmayan Reşid Paşa —şüphesiz ki azlinden dolayı müteessir olduğu ve kalbi incitildiği için— Hatt-ı Hümayun'u tenkitten geri durmadı; bunun 'hainler tarafından Avrupa'ya verilen, memleketi tahrip vasıtası' olduğunu söyledi. Bu hainler kendi öğrencileri Âli ve Fuad Paşalardı.”¹³

Tanzimat döneminde yapılan diğer yenilikleri de aktarmakta, dönemin belirgin özelliklerini tanımak bakımından yarar vardır:

Tanzimat döneminde kara ve deniz ticaret hukuku ve bazı ceza kanunları ile bunlara ilişkin usul kanunları Fransızca'dan tercüme edilerek alınmıştır. Fakat bunların hiç biri **temel kanun** niteliğinde düzenleme değildir. Örneğin Medenî Kanun olarak Fransız **Cod Civil**'in ticaret hukukuna ilişkin maddeleri iktibas edilmiş, fakat aile ve borçlar hukukuna ilişkin hükümleri alınmamıştır. Osmanlı devlet adamları bu dönemde birçok hukuki düzenlemeyi, üzerlerindeki siyasi baskılar sebebiyle yapmak zorunda kalmışlardır.¹⁴

Gülhane Hatt-ı Hümayunu ve Islahat Fermanı'nın ilanında da dış baskıların eseri vardır. Ancak bu dönemin en belirgin vasfı, yapılan değişikliklerde, hâkim hukuk sistemi olan İslâm hukukuna açıkça ters düşülmemesine özen gösterilmesidir. Aksini düşünen ve gerçekleşmesi için çalışanlar olsa da, hâkim özellik, İslâm Hukukuna ters düşülmemesidir.¹⁵

“Tanzimat Dönemi'nde Devlet, başta Tanzimat Fermanı olmak üzere resmî belgelerde dini ifadelerle ağırlık vermiş, dini meşrulaştırmaya başvurmaya devam etmiş, Ulema'nın siyasî düzlemde dinî bir grup olarak ortaya çıkmasını sağlayacak söylemler geliştirmiş ve politikalar izlemiştir. Bunun sonucu olarak din, siyasî düzlemde güç kazanmış veya dinin siyasî yönü öne çıkmaya başlamıştır.”¹⁶

¹² ENGELHARDT, a.g.e., s. 138.

¹³ ENGELHARDT, a.g.e., s. 138.

¹⁴ Bir görüşe göre, “Avrupa büyükleri Islahat Fermanı'nı her zaman, kendilerine Osmanlı içişlerine müdahale hakkı veren bir belge olarak yorumladılar.” Bkz.: İlber ORTAYLI, “İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı”, s. 82.

Bir başka görüşe göre de, “Paris Antlaşmasının metninde Osmanlı Devleti'nin içişlerine karışılmayacağı ifade edilmiş olmasına rağmen, Islahat Fermanının Paris Antlaşmasının metnine alınması, dolaylı da olsa büyük devletlerin Osmanlı İmparatorluğu üzerinde söz sahibi olmasına yol açmıştır.” Bkz.: ÜÇOK & MUMCU, a.g.e., s. 316.

¹⁵ Ejder OKUMUŞ, s. 370.

¹⁶ Ejder OKUMUŞ, s. 370.

Mustafa Reşit Paşa, yapılacak hukuki düzenlemelerin şer’i yönü bakımından kendisine yardımcı olmak üzere meşihattan (Şeyhülislâmlık makamından) bir zatın görevlendirilmesini istemiş, Şeyhülislâmlık da Ahmet Cevdet Paşa’yı görevlendirmiştir.

Bu dönemin en parlak şahsiyeti olan Ahmet Cevdet Paşa’nın, yapılan tüm hukuki düzenlemelerde emeği ve imzası vardır. Paşa, Osmanlı hukukunun, tam anlamıyla Batı hukukunun etki alanına girmesine engel olmaya çalışmış Türk aile hukukunun Fransız aile hukuku ile aynılaştırılmasının 1926’lara kadar ertelenmesine vesile olmuştur. Bu nedendir ki, Engelhardt gibi yabancı yazarların eserlerinde tek kelime olsun Ahmet Cevdet Paşa’nın adından söz edilmez.

Tanzimat dönemi düzenlemelerinden pek fazla iyimser olanların beklentilerinin hayal kırıklığına dönüşmesi de, Tanzimat takipçilerinin Islahat Fermanına ve uygulamalarına bakışlarını ortaya koymaktadır:

“Divan-ı Ahkam-ı Adliye, teşkilatına hâkim olan ilkeyi, adliyenin bağımsızlığını, serbestçe ve samimiyetle tatbik etmeyi başaramamıştı; valilerin vilayet meclislerinde etki yapmaktan geri kalmadıkları düşünülürse bu konuda şüphe edilebilirdi. **Zaten henüz zamanın ihtiyaçları ile zorunlu olmayan bu yeniliğin** zayıf tarafı, mahkemelerin hatalarını düzeltmek ve mahkeme usullerinin tamamen uygulanmasını denetlemek göreviyle sorumlu olan hâkimlerin tam anlamıyla görevlerini yapabilecek kadar bilgili ve tecrübeli olmamalarıydı. Bu hâkimler, doktorlar tarafından kendilerine gıdalı yemekler ve nefis içecekler tavsiye edilen fakirler gibiydi. Hazırlanan kanunlar hiçbir yerde öğretilmiyor, yapılanlar ceza kanunu ile ticaret kanunuyla münhasır kalıyordu.”¹⁷

Ahmet Cevdet Paşa, bu dönemde, İslâm Hukuku esasları dâhilinde Hukuk-ı Aile Kararnamesi’ni hazırlamış ve kanunlaştırmıştır. Paşa’nın Osmanlı Hukuk sistemine yaptığı katkılar o derece önemlidir ki, tesirleri savaş sonrasına ve Cumhuriyet dönemine kadar devam etmiştir. 1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanununun 7. maddesinde Büyük Millet Meclisi’nin görevleri sayılırken, hazırlanacak kanunlarda hangi esasların göz önünde bulundurulacağı şu şekilde ifade edilmektedir:

“Kavanin ve nizam tanziminde muamelat-ı nâsa erfak ve ihtiyacât-ı zamana evfak ahkâm-ı fikhiyye ve hukukiyye ile adap ve muamelat ittihaz kılınır” (Kanunların ve nizamnamelerin düzenlenmesinde, halkın işlerine ve zamanın ihtiyaçlarına uygun fikhî hükümler ve buna ilişkin hukuk usulü ve işlemleri esas kabul edilir.)

Yine savaş sonrasında yeni Türk Devletinin hukuki yapısını belirlemek ve gerekli kanunları hazırlamak için oluşturulan Komisyonların (Mecelle Vacibât,

¹⁷ ENGELHARDT, a.g.e., s. 259.

Mecelle Ahvâl-i Şahsiye, Usul-i Muhakeme-i Hukukiyye ve Şer’iyye, Ticaret-i Bahriyye ve Berriye, Usul-i Muhakemât-ı Cezâiye ve Kanun-ı Ceza Komisyonları) çalışmalarını belirlemek için hazırlanan Talimatnamede:

“Muamelât-ı nâsa ve bilhassa memleketin terakkiyat-ı iktisadiyesinin inkişafına hâdim ahkâm vaz’ına sarf-ı mesai edecek ve husul-i maksad için gerek ahkâm-ı fihhiyye ve gerek mileli sairece kabul edilmiş esasattan istifade edilecektir”. (Halkın işlerine ve memleketin ekonomisinin gelişmesine hizmet edecek hükümler koymaya mesai harcayacak ve bu maksadı temin için gerek fikhî hükümlerden, gerekse diğer milletlerce kabul edilmiş esaslardan yararlanılacaktır)

şeklinde bir hüküm konulmuştur.

Bu hüküm devrin yöneticilerinin tümünün kanaatini yansıtmasa da, ağırlıklı görüş ve uygulama bu yöndedir. Nitekim Atatürk sonraları Cumhuriyet Halk Fıkrası’nda yaptığı bir konuşmada bu hususa değinecek ve şöyle diyecektir:

“Efendiler, ilk Teşkilat-ı Esasiye Kanununu ihzar edenlere bizzat riyaset ediyordum. Yapmakta olduğumuz kanunlarda ‘ahkam-ı şer’iyye’ tabirinin bir münasebetinin olmadığını anlatmaya çalıştık. Fakat bu tabirden başka bir mana tasavvur edenleri ikna mümkün olmadı”¹⁸

Bütün bu tespitler, Tanzimat Döneminde yapılan hukuki düzenlemelerin, **resepsiyon** anlamında bir reform veya değişiklik olarak adlandırılmayacağını, olsa olsa mevcut hukuk düzeninin bir **rehabilitasyonu** olabileceğini göstermektedir. Tanzimat’tan beklentileri hayal kırıklığına dönüşen yabancılarda da bu kanaat aynen oluşmuştur:

“Gerçekten de Tanzimat, devletin en kötü döneminde düşünüldü ve tatbik edildi, Avrupa’ya göre teminat yerine geçerek padişahı büyük bir karışıklıktan kurtardı; her taraftan tehdit edilen devlet bu sayede biraz nefes alabildi; fakat Türkiye’yi medenî devletler arasına geçirmesi gereken uzun bir tecrübe süresi dışında bir sonuç alınamadı.”¹⁹

Tanzimat döneminde hukuk sisteminin resepsiyon anlamında dizayn edilememesinin nedenlerinden biri de dönemin aydınlarının gayretleri olmuştur. Dönemin Osmanlı aydınlarının —her ne kadar modernleşme yanlısı olsalar da— kültür düzeyinde de kalsa İslâm’ın ve hükümlerinin korunması taraftarı olmalarının²⁰ bu sonuçta önemli payı vardır:

¹⁸ M. Akif AYDIN, “İslâm ve Osmanlı Hukuku Araştırmaları”, a.g.e., s. 300.

¹⁹ ENGELHARDT, a.g.e., s. 479.

²⁰ Sözü geçen aydınların tavırlarındaki bu farklılıkta, o denemde muhalefette bulunmalarının önemi de dikkate alınmalıdır.

“Kurtuluş Savaşı’nın başladığı yıllarda modernleşme yüz yaşını geçmiş ve toplumun hemen bütün sektörlerine yayılmıştı. Askeri ıslahatları idare, maliye, adalet ve hukuk alanındaki düzenlemeler izlemiş, son olarak Ceza (1847) ve Ticaret (1850-1851) kanunları da Batı’dan iktibas edilmişti. Ancak aile hayatı söz konusu olduğunda iş değişiyordu. Bütün diğer kanunlar dışarıdan ithal edildikten sonra bile bu alana el uzatılamamıştı. 1917 Hukuk-u Aile Kanunnamesi, parlamentodan geçmeyeceği düşüncesiyle olağanüstü bir kararname biçiminde yürürlüğe sokulmuş; uygulamanın başarısızlığı üzerine 1919’da kaldırılmıştı. Namık Kemal, Ahmet Mithat, Ali Suavi, Şinasi gibi modernleşme yanlısı düşünürler bile kültürün manevi yönlerinin korunmasına taraftardılar. Batıdan maddi unsurların alınması gerektiğini düşündükleri için, tasarlanan gelişmeleri dinsel hükümlere dayandırmaya çalışıyorlar ve kadın haklarını da aynı temelde ele alıyorlardı.”²¹

Dönemin aydınlarının, kanun yapma tekniği, kanunları yapanların düşünceleri ve kanunların muhatabı olan milletlerin konumları hakkında besledikleri kanaatlerini, ayrıca Şeriat’ın bu konulardaki görüşlerini nasıl dikkate aldıklarını, Namık Kemal’in bir hukuk kitabının tercümesine yaptığı eleştirilerden de görebiliriz:

“Pradie Fodere’e atfedilen sözünde, insanoğlunun daima birbiriyle birlik ve beraberlik halinde bulunmasını ilahi kanun gereği saydıktan sonra, her kavme, “bu kanuna” itiraz ve kendi inançlarına uygun kanun yapmak selâhiyeti veriyor. Böyle bir durumda, savaşçı bir millet ilâhi kanun hükümüne muhabbet ve birlik ile “davranmaya” memur oldukları diğer kavimler üzerine daima hâkim olmalarını doğuracak bir kanun vazetseler, hukuk kuralları dâhilinde hareket etmiş olacaklar. Bu görüş kabul olununca, insanoğlunun severken yavrusunu öldüren canavardan ne farkı kalır?

Bu, İslam ulemasının öngördüğü kanun yapma usulüne aykırıdır. Çünkü dinin insana yüklediği vazife, bir yaratıcıya ibadet ve o yaratıcının adalet hükümlerine uymak olduğundan; daima siyaset diyanete tabi ve diyanetin dünya işlerine müteallik olan adaletin aslî hükümleri ise Müslümanların geneline şamildir. Zamanın değişmesi ile değişen ve içinde bulunulan durumun bazı gereklerine göre uyulan meseleler, tamamen tali hükümler ve istisnalardır. Şimdi Avrupa’da olduğu gibi, aralarında bir nehir veya bir dağ ve bir lisan ile batıl inançlardan oluşan bazı görenekten başka bir fark bulunmayan iki toplumun, yarısından fazla meseleleri birbirine zıt iki ayrı kanuna tabi olmasına; İlâhi birlikten sonra; insanoğlunun bir doğruluk merkezinde birliğini “isteyen” yüce iradesiyle insanlık aleminin mutluluk verici temiz şeriatı asla cevaz veremez.”²²

²¹ Alev Erkilet BAŞER, “Orta Doğu’da Modernleşme ve İslâmî Hareketler”, s. 146.

²² Fevziye TANSAL, “Türk Hukuk Tarihi Dergisi”, s. 62.

MECELLE

1839 Tanzimat Fermanında Osmanlı Devletine yeni bir hukuki yapı vermenin gereği vurgulanmış, daha sonra bu doğrultuda bazı komisyonlar kurulmuştur. Ayrıca bu dönemde Ticaret ve Nizamiye Mahkemeleri de kurulmuştur. Bu mahkemelerde, diğer Avrupa ülkelerinin medenî kanununa benzer ve ortak ihtiyaçları karşılayacak bir medenî kanuna ihtiyaç duyulmuştu. Zira ticaret mahkemeleri ve nizamiye mahkemelerinin başkanları dışındaki üyeleri hukukçu değillerdi. Yine bu dönemde 1850 yılında çoğu hükümleri Fransız Ticaret Kanunundan alınarak hazırlanmış Kanunname-i Ticaret uygulanırken, borçlar hukuku ilkelerinin uygulanmasında zorluklar çekilmekteydi. Bu ilkelerin bizzat fıkıh kuralları içinden çıkarılması oldukça zordu ve ayrıca ticarete taalluk etmeyen konularda da güçlükler yaşanıyordu. Aynı şekilde nizamiye mahkemelerinin üyelerinin de fıkıh kitaplarında her hükmü bulabilmeleri mümkün değildi.

Mecelle'nin Esbab-ı Mûcibe (gerekçe) Mazbatası'ndaki şu ifadeler, Mecelle'ye neden gerek duyulduğu konusunda fikir vermektedir:

“...ihtilâflardan âzâde ve yalnız en uygun görüşleri içerisine almak üzere — fikhî muamelelere dair anlaşılması kolay bir kitap yapılırsa herkes kolaylıkla okuyarak muamelelerini ona tatbik ve böyle mazbut bir kitap olduğu halde nâib efendi (hâkim)lere büyük faydası olacağı gibi Nizamiye Mahkemeleri azasiyle idarî işlerde bulunan memurlar dahi okumak suretiyle şer’i meseleleri kavrayarak, icabında güçleri yettiği kadar Şer’i Şerife tâbi olurlar. Hem Şer’i mahkemelerde muteber ve geçerli hem de Nizamiye Mahkemelerinde hukuk davaları için kanun kaynağı lüzumu kalmaz— mütalaasına mebnî öyle bir muhteşem eserin vücuda gelmesi hayli vakitten beri arzu olunan bir hal olup...”²³

Mecellenin hazırlanmasında bir diğer önemli sebebin dış baskılar olduğu da bilinmektedir. Daha önce de ifade ettiğimiz gibi, Tanzimat ve Islahat Fermanları Batı'nın baskısıyla ve onları memnun etmek kaygısıyla hazırlanmıştı. Birçok alanda Batılılaşmaya gidilirken hukuk alanında da Batı'nın tesirinden kurtulmak imkânsızdı. Üstelik dönemin en önemli devlet adamları Âli ve Fuat Paşalar da heyecanlı birer Batı taraftarı idiler. Özellikle Âli Paşa, medenî kanun konusunda da, milli bir kanundan ziyade Fransız Medenî Kanununun (Cod Civil) aynen iktibas edilmesine taraftardı.

Mecelle'nin hazırlanması kararı verildikten ve bu iş için Komisyon oluşturulduktan sonra Batılı devletlerin, özellikle de Fransa'nın baskıları o derecede etkili olmuştur ki, Mecelle'nin hazırlanışında görevlendirilen Ahmet Cevdet Paşa, Divan-ı Ahkam-ı Adliye Nazırlığından azledilerek Bursa Valiliğine atanmıştır. Bu atamada Fransa elçisi Mösyö Bouree'nin aleyhte çalışmaları etkili olmuştur.²⁴

²³ Ali Himmet BERKİ, “Açıklamalı MECELLE”, s. 9.

²⁴ Ebul’ula MARDİN, “Medenî Hukuk Cephesinden AHMET CEVDET PAŞA”, s. 88.

Mecelleyi hazırlayacak komisyonun teşkilinden önce Meclis-i Tanzimat bünyesinde oluşturulan cemiyet-i ilmiye, **metn-i metin'i** hazırlamıştır. Bu heyette Rüştü Molla Efendi başkanlığında İstanbul kadısı Tahir Efendi, Ali Ratib Bey Ahmet Cevdet Paşa bulunuyordu. Cemiyet ilk kitap olarak Kitab-ul Buyû'u kaleme aldı ve dağıldı. Ahmet Cevdet Paşa bu Komisyonun, Tahir Efendi dışında yetersiz hukukçulardan oluştuğu için dağıldığını bildirmektedir.

Bu dönemde Fransız (Cod Civil) Medenî Kanununun tercüme ve iktibas edilmesi fikri ağır basmakla birlikte, özellikle Ahmet Cevdet Paşa, Fuat Paşa ve Şirvanîzâde Rüştü Paşa'nın karşı çıkmasıyla bu teşebbüsten vazgeçilmiş ve Ahmet Cevdet Paşa'nın başkanlığında bir heyet kurularak Mecelle'nin telifine başlanmıştır.²⁵

Mecelle'nin hazırlanmasında görev alan hukukçular şunlardır:

1. Filibeli Halil Efendi, 2. Seyfeddin İsmail Efendi, 3. Şirvanîzâde Ahmet Hulusi Efendi, 4. Ahmet Hilmi Efendi, 5. Bağdatlı Muhammed Emin Efendi, 6. İbn Âbidinzâde Alâaddin Efendi, 7. Gerdankıran Ömer Hulusi Efendi, 8. Kara Halil Efendi, 9. İsa Ruhi Efendi, 10. Yunus Vehbi Efendi, 11. Abdülatif Şükrü Efendi, 12. Ahmed Hâlid Efendi, 13. Karınâbadlı Ömer Hilmi Efendi, 14. Abdüsettar Efendi.²⁶

Mecelle'nin Mukaddimesi (Girişi) iki Makale'den oluşmaktadır. Makaan-i ÜLâ (Birinci Makale) fıkıh ilminin tarifi ve bölümlerini, Makaan-i Sâniye (İkinci Makale), fıkıhın kurallarını anlatır. Evrensel hukuk kurallarının da önemli bir kısmını içine alan bu girişte, fıkıh kurallarının daha iyi anlaşılabilmesi için kavram tarifleri ve fıkıh kurallarına ulaştırarak mantık, edebî bir şekilde verilmektedir.

Mecelle bir bütün olarak değil, 16 ayrı kitap halinde, sekiz senede hazırlanmış ve her bir bölümü Padişah'a sunularak yürürlüğe girmiştir. Mecelle'deki hükümler ve Mecelle hakkında ifade edilenler dikkate alındığında; ayrıca Ahmet Cevdet Paşa'nın gayretleri konusunda hasmane tavırlar takınanların tavırları değerlendirildiğinde, Mecelle'nin ve dolayısıyla Ahmet Cevdet Paşa'nın, Türk hukuk sisteminin resepsiyonunu uzun bir süre geciktirdiği belirgindir.

KANUN-U ESÂSÎ (1876 ANAYASASI)

Tanzimat döneminde hukukla ilgili en önemli olay Mecelle'dir. Tanzimat döneminin hemen akabinde ve bu dönemin tesiri ile yapılan bir diğer önemli hukuk olayı da Kanun-u Esâsî'dir. Osmanlı Devleti'nde Padişahın yetkilerinin kısıtlanmasını da içerebilecek bir anayasanın yapılması fikri aydınlar arasında, bilhassa Şinasî, Namık Kemal, Ziya Paşa gibi önde gelenler arasında tartışılmıştır.

²⁵ M. Akif AYDIN, a.g.e., s. 78.

²⁶ M. Akif AYDIN, a.g.e., s. 80.

Namık Kemal, Montesquieu'nun 'Kanunların Ruhı' adlı eserini tercüme etmiş ve Montesquieu'nun, özellikle anayasa ve parlamenter yönetim biçimine ilişkin fikirlerinin, şeriatı uygun olduğunu savunmuştur.

Namık Kemal'e göre,

“İslâm Devleti modernleşirken Avrupa'yı körü körüne taklit etmemeli, kendi kanunlarını, inanç ve geleneklerini terk etmemelidir. Şeriat'ın adil kuralları, Montesquieu'nun belirttiği 'Tabii Hukuk'tur. Tabii hukukun temel kuralları şahsî hürriyet, eşitlik, toplanma hürriyeti, memurların sorumluluğu gibi unsurlardan oluşur. Halkın hâkimiyeti ise hükümetin halktan kaynaklanmasıdır ki, bu, her ferdin doğuştan sahip olduğu haktır. Hükümeti adalet içinde tutmanın yolu ise, hükümetin işleyişinde uyacağı kuralların açıkça belirtilmesi ve yasama erkini hükümetten alacak meşveret ilkesidir... Meşveret usulüne müracaat olunmazsa, dakika dakika çöküşe yaklaşılabilecek ve devlet pek az zaman içinde mahvolacaktır... Mademki Avrupa bu hale iki asır içinde gelmiş ve mademki ilerleme araçlarını onlar bulmuş, biz o vesaiti hazır bulacağız... Bizim hiç olmazsa iki asır içinde en medenî memleketlerden olacağımıza bir şüphe var mıdır?”²⁷

Namık Kemal gibi düşünürler yanında, anayasa fikrinin hayata geçirilmesinde en önemli rol Mithat Paşa'ya aittir. Mithat Paşa'nın sadrazamlığı döneminde Büyük Devletler 'Doğu Sorunu'na çözüm bulmak gerekçesiyle İstanbul'da toplanacak bir Konferansın hazırlıklarını yapmakta, diğer yandan da Rusya'nın Panslavist politikaları hem Osmanlı Devleti'ni hem de Avrupa'yı rahatsız etmektedir. Konferansı tertip eden devletler bir yandan da, Konferansın amacına ulaşamaması durumunda yeni bir Türk-Rus Savaşı çıkabileceği veya beş büyük devletin Osmanlı Devleti topraklarını işgal edebileceği gibi senaryolarla tehditkâr bir tavır takınmakta idiler. İşte bu şartlarda Konferansın (İstanbul Konferansı) ilk toplantısının yapıldığı 23 Aralık 1876'da ilk Osmanlı Anayasası (Kanun-u Esâsî) ilan edildi.

Anayasanın ilanı Osmanlı elçilerine şu özet bilgilerle duyurulmuştur:

“Sultan ve Halife, Müslümanların en üstünedir ve Osmanlı tebaasının egemenidir. Devletin sülâleri, aralarında fark olmaksızın “Osmanlı” tabir olunmuştur. Kişisel özgürlüklerine dokunulamaz, kanunlarla garanti altındadırlar. Teokratik devlet sadece anayasa için mevcuttur. Adalete müdahale edilmeyecek, mahkemeler açık yargılama yapacaklardır. Bunlar Batı anayasalarının hükümleridir. Osmanlı Devleti ve halkının daha mutlu olacakları bir ortam yaratılmıştır.”²⁸

²⁷ Gülnihal BOZKURT, a.g.e., s. 53.

²⁸ Gülnihal BOZKURT, a.g.e., s. 67.

Esas itibariyle 1830 Belçika Anayasası örneğine dayanan²⁹ 1876 Anayasası gözden geçirildiğinde, Padişah, parlamenter sistemdeki sembolik devlet başkanı gibi değil, aksine tüm yetkileri elinde bulunduran, kendi rızası ile bazı yetkileri bağışlayan konumundadır. Padişah yürütmenin başındadır. Güvenoyu sistemi yoktur. Hükümeti kurma ve feshetme yetkisi Padişah'tadır. Ayrıca '**kanun hükmünde kararname çıkarma yetkisi**', yasama gücünü de elinde bulundurduğunun önemli bir işaretidir. (*)

1876 Anayasasında, üyeleri Osmanlı vatandaşları tarafından seçilen Heyet-i Mebusan ile Padişah tarafından belirlenen ve ömür boyu atanan üyelere oluşan bir üst denetim organı olarak Meclis-i Ayan vardır. Yargı gücü bağımsızdır. Yargıçların işlerine son verilemez. Bakanlar Kurulu ile Meclis-i Ahkam-ı Adliyye'nin reis ve üyelerini ve Padişah aleyhine cürüm işleyenleri yargılamak üzere Divân-ı Âli ismi altında bir mahkeme kurulmuştur. Osmanlı vatandaşlarına siyasi parti ve dernek kurma ile toplantı özgürlükleri dışındaki özgürlükler tanınmış olup, can, mal, ırz, konut dokunulmazlıkları güvenceye alınmıştır. Önemli bir istisna, Padişahın polis soruşturmasına dayanarak yurt dışı sürgün cezası verebilmesidir.

Padişah'a sınırsız yetkilerin tanınması, sıkıyönetim ilanı ve yurt dışı sürgün gibi kararların yürütmeye, dolayısıyla Padişah'a ait olması, din ayrımının kaldırılması çabalarına karşılık, devletin dininin İslâm olduğunun belirtilmesi, bu dönemden resepsiyon beklentisinde olanları hayal kırıklığına uğratmıştır. Bu yönüyle değerlendirildiğinde 1876 Kanun-u Esâsî'nin ilanı, bir resepsiyon eylemi değil, Osmanlı Saltanatı'nın Tanzimat ve Islahat Fermanlarında olduğu gibi dış baskılara, bu defa İstanbul Konferansı'nın tehdidine karşı bir geçiştirme operasyonudur.

Kanun-u Esâsî ile oluşturulan Meclis-i Umumi 1978 yılının Nisan ayında Padişah tarafından feshedildi. Nihayet 1908'de İttihat Terakki, İngiltere ile Rusya'nın Balkan sorunları için Reval'de görüşme yapmaları ve Makedonya için ıslahat istemeleri sonucu paniğe kapılıp Resne'de Kolağası Niyazi Bey'in ayaklanmasını da bahane ederek harekete geçmiş, 23 Temmuz 1908'de Meşrutiyeti re'sen ilan etmiştir. Bunun üzerine II. Abdülhamit 24 Temmuz 1908'de Anayasayı tekrar yürürlüğe koyduğunu ve Meclis'i toplantıya çağırdığını, seçimlerin yapılması kararı aldığını açıkladı. Böylece II. Meşrutiyet dönemi başlamış oldu.

Burada önemli bir anekdotu da aktarmakta yarar vardır: 1906 yılında bir kongre hazırlanması düşünülmüş ve bu Kongre 1907 yılında gerçekleştirilmiştir. Bu kongre de tüm Osmanlı muhalifleri bir araya gelerek "**Osmanlı Muhalifeyin Fırkaları Kongresi Beyannamesi**" neşretmişlerdir. Bu bildiride II. Abdülhamit'in tahttan feragat etmeye zorlanması ve Meşrutiyetin tekrar ilan edilmesi istenmiştir. Bu Kongreye katılan ve Beyannameye imza atan fırka ve komiteler şunlardır:

²⁹ Mustafa ERDOĞAN, a.g.e., s. 27.

(*) 1960 İhtilâl Anayasasında da eskiye dönülmüş ve hükümete, Kanun Hükmünde Kararname çıkarma yetkisi tanınmıştır.

Ermeni Taşnaksütyan Cemiyeti,
Teşebbüsü Şahsi ve Ademi Merkeziyet Cemiyeti,
Mısır Cemiyet-i İsrailiyesi,
Armenya Gazetesi,
Razmik Heyet-i İdaresi,
Hayrenik Heyet-i İdaresi,
İttihat ve Terakki Cemiyeti.³⁰

İttihat ve Terakki, Kanun-u Esasi’de bazı değişiklikler yapmış ve bu değişiklikler için yabancı uzmanlar getirmiştir. Bunlardan biri de Adalet Bakanlığı’nda görevlendirilen Kont Ostrorog’dur. Görevi Osmanlı yasalarını Avrupa yasalarıyla aynı seviyeye getirmek ve tasarıları Bakanlığa sunmaktır. İttihat ve Terakki, Parlamento toplama, süresini uzatma, dağıtma yetkilerini, her istediklerini yaptırabildikleri Padişah’a dolayısıyla kendisine bağladı. Böylece 1908 yılında büyük ümitlerle ve Osmanlı tarihinde ilk kez genişçe bir tabandan gelen bir zorlama ve hareketle yürürlüğe giren Anayasayla gerçek anlamda parlamenter bir sisteme geçiş yapılamadı. II. Meşrutiyet döneminde de bir hukuk devleti yaratılamadı.³¹

1876’da yapılan Kanun-u Esâsî gibi, 1908’de yapılan değişiklikler de bir resepsiyon hareketi değildir. Birincisi dış baskıların, ikincisi de yapanların şahsî ihtiraslarının³² sonucu olarak gerçekleşmiş ve değil resepsiyon, bir rehabilitasyon yerine dahi geçememiştir.

Tanzimat Döneminde yapılan düzenlemelerin bir resepsiyon hareketi olmamasının dış ve iç siyasi sebeplerinin tespitinde genellikle herkes ortak kanaate sahiptir. Ancak bu sebeplerin dışında daha içsel iki sebep vardır ki, bu da toplumun **İslâm inancı** ile **İslâm’ın bizatihi kendi gücüdür**. Bu güç ve bu gücün oluşturduğu toplumsal inanç ve yaşayış, Tanzimat döneminde yapılanların şekli olarak kalmasına veya Batı’nın elde etmek istediği sonucun oluşmamasına sebep olmuştur:

“Batılı güçlerin baskısı altında tamamlanan çok daha radikal bir değişiklik, şartları hususunda Babiâli’ye öneriler yapan Fransa (1740), Rusya (1774) ve diğer güçlere “reayayı himaye” hakkı bahşetme ile, Hıristiyan tebaanın konumunun iyileştirilmesi idi. Bu vaatlerin yerine getirilmesi, 3 Kasım 1839 Gülhane Hatt-ı Hümayunu’nun yürürlüğü ile başlayan Tanzimat fermanlarında şekillenmiş ve nihayet Sultan II. Abdülhamit tarafından 23 Aralık 1876’da çıkartılan inceden inceye işlenmiş anayasal bir belgeye dâhil edilinceye kadar diğer kanunlarca takip edilmişti. Bu anayasal aletler

³⁰ Gülnihal BOZKURT, a.g.e., s. 82.

³¹ Gülnihal BOZKURT, a.g.e., s. 82.

³² Mustafa ERDOĞAN, a.g.e., s. 36.

birçok hukuki reformu kapsamıştı, ama ne Tanzimat kanunları ne de kısa ömürlü Mithat Paşa'nın 1876 Anayasası, geleneksel İslâm'ın, Batı hukuk ve adalet kavramlarına sert direnişi sebebiyle gerçekleştirilebilmişti.”³³

2- “LOZAN” (DÖNÜM NOKTASI) SONRASI DÖNEM

Türkiye Cumhuriyetinin hukuk ve dış siyaset alanında yaşadığı en önemli ilk gelişme, 20 Kasım 1922’de başlayan Lozan Barış Konferansıdır. Konferansa İtilâf Devletleri (İngiltere, Fransa, İtalya ve Yunanistan) ile T.B.M.M. Hükümeti katılmışlardır. Türk Heyetinde Konferans görüşmelerine İsmet İnönü başkanlığında Dr. Rıza Nur ve Hasan Saka ile birlikte, müşavir olarak da: Münir (Erteğün), Muhtar (Çilli), Veli (Saltık), Zülfü (Tiğrel), Zekâi (Apaydın), Celal (Bayar), Şefik (Başman), Seniyyettin (Başak), Şevket (Doğruer), Tevfik (Bıyıklıoğlu), Tahir (Taner), Nusret (Metya), Hikmet (Bayur), Zühtü (İnhan), Fuat (Ağralı), Mustafa Şeref (Özkan), Şükrü (Kaya), Hamit (Hasancan), Cavit (Maliyeci), Ruşen Eşref (Ünaydın), ve Yahya Kemal (Beyatlı) Beyler katılmışlardır.

Başlangıçta ve görünürde 1. Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı sonrasında sınırların, tazminatların, arazi ve esir mübadelesi gibi konuların ele alınacağı sanıldığı bu Konferansta, hukuk sistemini etkileyecek önemli kararların alınacağı pek akla gelmemiştir. Fakat Konferansın ilerleyen günlerinde tartışmalar, özellikle adlî imtiyazlar ve gayrimüslim azınlıkların ahval-i şahsiye alanındaki hukuki statüleri üzerinde yoğunlaşmaya başlamıştır. Aslında bu görünen sebeplerin arkasında, yeni Türk Devletinin İslâmi kimlikten uzaklaştırılması arzu ve stratejisi, bu uluslararası konferansın taraflarını, Türkiye'nin iç meselelerine, özellikle de hukuki düzenlemelerine müdahil olma durumuna getirmiştir.³⁴

Batılı devletler, kendi vatandaşları olup da Türkiye’de ikamet edenlerin davalarının yerli ve yabancı hâkimlerin katılacağı karma mahkemelerde görülmesini ve Türkiye'nin söz verdiği hukuk reformlarını yapmak için yabancı hukukçulardan bir komisyon oluşturulmasını talep etmekteydiler. Türk heyeti şiddetle bu talebe karşı çıkmış, hatta İnönü, 2 Aralık 1922 tarihli konuşmasında, Paris Antlaşmasından bu yana adalet teşkilatının ve kanunların Avrupaî bir şekilde yenilediğini, imtiyazlara gerek olmadığını, adlî kapitülasyonların kaldırılması gerektiğini ifade etmiştir. Hatta M. Kemal, İzmir İktisat Kongresinde,

“...bir devlet ki ecnebler üzerinde hakk-ı kazasını tatbikten mahrumdur, o devlete müstakil denemez”³⁵

demektedir.

³³ Macid HADDURİ, “İslâm Hukukunda Savaş ve Barış”, s. 286.

³⁴ M. Akif AYDIN, a.g.e., s. 301.

³⁵ M. Akif AYDIN, a.g.e., s. 303.

Cumhuriyetin kurucusunun bu sözlerinden, hukukun herkese uygulanabilirliğinin bağımsızlık anlamında gerekliliğine inanıldığını anlamaktayız. Fakat milli hukuk anlamında aynı hassasiyetin düşünülmediğini sonraki gelişmelerde görmekteyiz. Bununla birlikte, Türk Heyetinin yukarıda aktardığımız görüşü ve direnişi, Türkiye'nin hukuk sisteminde henüz resepsiyon anlamında köklü bir değişiklik taraftarı olmadığını da göstermektedir.

Türkiye'deki gayrimüslim azınlıkların ahval-i şahsiye alanındaki statülerinin belirlenmesi görüşmelerinde Batılı devletler, gayrimüslimlere yargısal özerklik istemişlerdir. Fakat Türk Heyeti bu talebe karşı çıkmış, hatta İstanbul Hükümeti tarafından yürürlükten kaldırılmış bulunan Hukuku Aile Kararnamesi'ni yürürlüğe koyacağını, Lozan görüşmelerinde delegasyondan Rıza Nur'un ve Mecliste de Şükrü Kaya'nın ağzından ifade etme gereği duymuştur. Bu da gösteriyor ki, 1922 sonlarında Ankara Hükümeti, yeni Türk devletinin hukukî yapısı hakkında, henüz kesin bir batılılaşma ve laikleşme taraftarı değildir.³⁶

Değerli araştırmacı M. Akif Aydın'ın, tarihe ve Türk hukukunun laikleşme sürecindeki tartışma ve sonuçlara ışık tutacak değerlendirmelerini, değerlendirmelere dayanak olan görüşlerle birlikte buraya almayı, gelecek kuşak hukukçularının resepsiyon sürecini değerlendirebilmeleri için gerekli görmekteyim:

“Gayrimüslim azınlıklara uygulanacak hukuki esaslar konusu Lozan'ı hayli meşgul etmiştir. Bu görüşmeler sırasında Türk delegasyonu İtalya ve İngiliz delegeleri arasında 30 Aralık 1922 tarihli oturumda hem Müslümanlar hem de gayrimüslimler için müşterek bir kanunun yapılmasının mümkün olup olamayacağı konusunda dikkate değer bir tartışma geçmiştir. Sonraki gelişmelere ışık tutması bakımından bu tartışmadan biraz bahsetmek faydalı olacaktır. İngiliz delegesi Ryan, evlenme ya da boşanma bakımından ayırım yapılmaksızın hem Müslümanlara hem de Hıristiyanlara uygulanabilecek herhangi bir ilke bilmediğini, Türk Temsilci Heyetinin başka hiçbir devlette bulunmayan bir durum yaratmaya çalıştığını ifade etmiştir... Ona göre hem Müslüman hem de Müslüman olmayanlara aynı kanunun uygulanmasında bir yarar yoktur. Böyle bir tedbir Müslümanlar kadar Hıristiyanları da kendi özel göreneklerinin uygulanmasından yoksun bırakma sonucunu doğuracaktır. Bu ise azınlıkların göreneklerine saygı gösterilmesini isteyen antlaşmaların özüne aykırıdır. Hindistan'da uygulanan İngiliz politikası bu ilkenin bir örneğidir. İtalyan delegesi Montagna da ayırım yapılmaksızın bütün Türk uyruklarına uygulanacak genel bir kanun çıkartmanın mümkün olmadığını düşünmektedir. Batı ülkeleri örneği geçerli değildir; gerçekten bu ülkeler ulusal özellik bakımından olduğu kadar, din, soy ve dil bakımından da mütecanistirler. Azınlıkların büyük kitleler halinde bulunduğu Türkiye'nin durumu böyle değildir. Herkese aynı ilkeleri uy-

³⁶ M. Akif AYDIN, a.g.e., s. 306.

gulamak istemekle, Türk hükümeti ayırım gözetmeksizin herkesi gücendirmek ve herkese haksızlık yapmak tehlikesi ile karşılaşır. Hıristiyanlar arasında yürürlükte olan göreneklerden özü bakımından farklıdır; çünkü bunlar her şeyi ile hatta birtakım fizyolojik başkalıklarla bile ayrı olan halkların yüzyıllardır süregelen alışkanlıklarının ürünüdürler.

Bu konuşmaya verdiği cevapta Rıza Nur Bey, Türk hükümetinin hazırlamak istediği laik yasaların Rum topluluklarının göreneklerini göz önünde tutacağını bildirmektedir.³⁷

Heyetlerin karşılıklı olarak kendi inanç ve düşüncelerinden taviz vermeye yanaşmaması yüzünden Konferansın 1. Bölümünde bir netice alınamamış ve Türk Heyeti 7 Şubat 1923'te Türkiye'ye dönmüştür. Dönüş yolculuğunda İsmet İnönü'yü İstanbul'dan Ankara'ya götüren tren, Mustafa Kemal'i İzmir'den Ankara'ya götüren trenle Eskişehir'de karşılaşır. Mustafa Kemal Atatürk ve İsmet İnönü başbaşa görüşerek Konferansın kritiğini yaparlar. Neticede İtilâf Devletlerinin sözcüsü durumundaki Lord Cürzon'un tekliflerini kabule karar verirler.³⁸ Bu kabul keyfiyeti, Konferansın ikinci bölümünde Türk Heyeti'nin tavrından da anlaşılacaktır. Öyle ki, kabul keyfiyetindeki uzlaşma, heyetin kıyafetlerine de yansımış ve Konferansın birinci bölümüne **kalpaklı** olarak katılan Türk Heyeti, ikinci bölüme **fötr şapkalı** olarak katılmışlardır. Oysa Şapka Kanunu Lozan Antlaşmasından iki sene sonra 1925'de çıkarılmıştır.³⁹

Konferansın 2. Bölümü 21 Nisan 1923'te başladı. Anlaşmaya varılamayan bazı konuların çözümü ileride yapılacak görüşmelere bırakılmıştır. Musul meselesi de bunlardan biridir ve Milletler Cemiyeti'nin çözümüne bırakılmıştır. Milletler Cemiyeti de çözümü, Musul'un Türkiye'den koparılmasında görmüş ve Musul elimizden çıkmıştır.

Türkiye 24 Temmuz 1923 de imzaladığı Lozan Antlaşması ile birlikte 'Yargı Yönetimine İlişkin Bildiri'yi de imzalamıştır. Bu bildirideki hükümler gereğince, Türk Hükümeti 5 yıldan az olmamak üzere gerekli göreceği bir süre için I. Dünya Savaşına girmemiş ülkelerin vatandaşları arasından Avrupalı hukukçu danışmanlar almayı kabul etmiştir. Bu hukuk danışmanları Adalet Bakanına bağlı olacaklar, İstanbul ve İzmir'de görev yapacaklar, hukuk reformları yapacak olan komisyonların çalışmalarına katılacaklar, hâkimlerin görevlerine karışmadan hukuk, ceza ve ticaret mahkemelerinin işleyişini izleyip Bakana bilgi vereceklerdir.⁴⁰

Böylelikle Konferans, Batılı ülkelerin kendi vatandaşlarına ve azınlıklara hukuki garantiler elde etme ısrarlarıyla asıl mecrasına döndürülmüş, Türk Heyeti

³⁷ M. Akif AYDIN, a.g.e., s. 307.

³⁸ Necip Fazıl KISAKÜREK, *Büyük Doğu*, 6 Ekim 1950, SAYI: 29.

³⁹ Gayri Resmi Yakın Tarih Ansiklopedisi, C. 4, s. 201 (Büyük Doğu Mecmuasının 6 Ekim 1950 tarihli 29. Sayısından iktibas)

⁴⁰ M. Akif AYDIN, a.g.e., s. 305.

ise, önceleri Mecelleyi savunan reflekslerini, sonraları Atatürk'ün talimatları doğrultusunda resepsiyon taahhütlerine dönüştürmüştür.

Lozan Antlaşmasının azınlıklar hukuku ile ilgili en önemli yanı, Batılı devletlerin, Türk Heyetinin yeni ve laik karakterde kanunlar yapacağını taahhüt etmesini yeterli bulmayarak, Antlaşmaya gayrimüslim azınlıklarla ilgili olarak, açıkça vesayet ifade eden hükümler koymalarıdır:

“Türk hükümeti gayrimüslim azınlıkların aile hukuku veya ahkâm-ı şahsiyeleri konusunun, azınlıkların örf ve adetlerine göre çözümlenmesine imkân sağlayacak düzenlemeler yapmaya muvafakat eder.

İşbu hükümler, Türk hükümetiyle, ilgili azınlıklardan her birinin eşit miktarda temsilcilerinden oluşan özel komisyonlar tarafından düzenlenecektir. İhtilâf vukuunda Türk hükümetiyle Cemiyet-i Akvam Meclisi Avrupa hukukçuları arasından oybirliği ile seçilmiş bir hakem tayin edilecektir.”⁴¹

Konferansın en önemli konularından biri de **Duyun-u Umumiye** yani Osmanlı borçları meselesi idi. Esasen ‘Redd-i Miras’ yapan Türkiye’nin Osmanlı borçları ile ilgisi olmaması gerekirdi. Fakat İsmet Paşa Konferansta yaptığı konuşmada bu borçların kabul edildiğini, fakat Yunanistan’ın da işgal nedeniyle verdiği zararların tazminini istedi. Osmanlı borçlarının son taksidi 25 Mayıs 1954’de ödenmiştir.

Konferansın komisyonları çalışmalarını tamamladıktan sonra İsmet İnönü Ankara’dan imza yetkisi istemiş, Rauf Orbay’ın başında bulunduğu Türk Hükümeti antlaşma şartlarını kabul edilemez olarak gördüğünden imza yetkisi vermemiştir. Esasen TBMM de antlaşma şartlarına karşıydı. Hükümetten imza yetkisi alamayan İsmet İnönü çareyi Mustafa Kemal’e başvurmakta bulmuş ve Mustafa Kemal’e telgraf çekerek yetki istemiştir. Mustafa Kemal de hükümeti atlayarak istediği yetkiyi vermiş ve antlaşmanın imzalanmasını sağlamıştır.⁴²

Esasen Mustafa Kemal, Türk Heyetinde bulunanlardan ve kendi kadrosundakilerden çok önce ve onların aksine, hukukta reform değil, bir hukuk devrimi düşüncesine sahipti, bu düşüncesini de 1 Mart 1922’de TBMM’nin Üçüncü Toplantı Yılıni açarken yaptığı konuşmada ifade etmiştir.⁴³ Nitekim Mustafa Kemal 1923’ün Ocak ayında çıktığı yurt gezisinde Birinci Meclis’i feshederek yerine Halk Fırkası adıyla kurulacak partinin elemanlarından tayin edilmiş ve içinde muhalefetin bulunmayacağı bir Meclis oluşturmak fikrini test edecektir.⁴⁴ Neticede bu fikir hayata geçecek ve Türkiye uzun yıllar muhalefetsiz tek partili bir sistemle yönetilecek bir hukuk reformu gerçekleştirmiş olacaktır.

⁴¹ M. Akif AYDIN, a.g.e., s. 308.

⁴² Meydan Larousse, C. 8, s. 103.

⁴³ Gülnihal BOZKURT, a.g.e., s. 183.

⁴⁴ Halk Fırkasının kuruluşu ile ilgili gelişmeler için Bkz.: İsmail GÜLDAŞ, s. 10.

Mustafa Kemal'in kadroları, Mustafa Kemal'in hukukta devrim düşüncesini tam olarak idrak ettikten sonra onunla aynı düşünceye gelmişlerdir. Bu tespitemizin önemli dayanağı, dönemin Adliye Vekili Seyyit Bey'in, TBMM'nin 3 Mart 1924 tarihli oturumunda Hilafetin Mahiyet-i Şeriyesi" hakkındaki konuşmasında, Medenî Kanunla ilgili olarak sarfettiği sözlere dinleyici sıralarında bulunan Milletvekillerinin alkışlarla destek vermelerinin sonrasında, aynı milletvekillerinden birçoğunun tam aksine İsviçre Medenî Kanununun iktibas edilerek kanunlaştırılması yönünde fikir beyan etmeleri ve oy kullanmalarındır.⁴⁵ Seyyit Bey'in Mecliste yaptığı meşhur konuşmasının konumuzla ilgili bölümünü aktarmakta yarar görmekteyiz:

"Efendiler, bütün doğu ve batının, bütün Avrupa hukukçularının, bütün filozofların birleştikleri bir şey vardır ki, o da; bir memleketin kanunlarının o memleketin örf ve adetlerine uygun olmasıdır. Kanun yapılırken esas budur. Bir kanun memleketin örf ve adetlerine uygun olmazsa o kanun payidar olmaz. Çünkü hukuk demek örf ve adet demektir. Bir memleketin kanuni hükümleri, hukuk kaideleri o memleketin örf ve adetlerinden doğar ve o örf ve adetlerin değişmesiyle değişir. (...)

... Adli islahat adı altında alelacele bir kanun yapmak doğru olamaz, zararlıdır. Almanlar son medenî kanunlarını ancak on beş senede meydana getirebildiler. Memlekete, milletin örf ve adetine, milletin içtimai bünyesine uygun kanunlar yapmak kolay bir şey değildir. Çeşitli devletlerin, çeşitli usul ve kanunları var. Batı'nın örf ve âdeti hukuku, olduğu gibi, doğunun da memleketimizin de örf ve adeti ve hukuki kaideleri vardır. Bunları uzun uzadıya tetkik etmek, etüd etmek, düşünmek, hangi kaidelerin hangi hükümlerin memleketimize, milletimizin içtimai şartlarına, yaşama biçimlerine uygun olduğunu tespit etmek gerekir. Böyle yapılmayıp da alelacele, gelişigüzel bir kanun yapılacak olursa fayda yerine zarar ortaya çıkar. Sonra sık sık iki günde bir tadil etmeye mecbur kalırsınız. Ben size bir ayda büyük bir kanun, devletin kanun-ı medenîsini bile getirebilirim. Ne yaparım? Alman ve İsviçre Kanun-ı Medenîsini tercüme ettirerek heyet-i aliyenize takdim edebilirim. Lâkin ona Türkiye kanunu denilmez Muhterem Saraçoğlu Şükrü Bey'in tabiri veçhile Türk'ün ruhundan doğan kanun denilmez. Alman veya İsviçre Kanunu denir."⁴⁶

Dolayısıyla, Cumhuriyet kadroları başlangıçta yeni yapılacak kanunların hazırlıklarında fıkıh kurallarından ve diğer milletlerce kabul edilen hukuk kurallarından istifade edecekleri şeklinde bir kanaate sahip iseler de, bu kanaatleri ile birlikte görev aldıkları komisyonların görevlerine, Mustafa Kemal tarafından **"Türk İhtilali'nin mahiyeti"** hatırlatılarak son verilir:

⁴⁵ Seyyit Bey'in veciz konuşmasının metni için Bkz.: İsmail KARA, C.1, s. 177.

⁴⁶ İsmail KARA, C. 1., s. 218. Ayrıca bkz.: Mete TUNÇAY, s. 69, 177.

“Sayın arkadaşlar!

Türk ihtilalinin kararı, Batı medeniyetini kayıtsız şartsız, kendisine mal etmek, benimsemektir. Bu karar o kadar kesin bir azme dayanmaktadır ki, önüne çıkacaklar, demirle, ateşle yok edilmeye mahkumdurlar. Bu prensip bakımından, kanunlarımızı oldukları gibi batıdan almak zorundayız. Böylelikle, Türk ulusunun iradesine uygun harekette bulunmuş olacağız. Keyif ve isteklerimize göre değil, milletimizin dileklerine göre iş başarmağa borçluyuz. Şimdiye kadar geçen hizmetlerinize teşekkür eder ve komisyonların vazifelerine son veririm.”⁴⁷

Bazı yazarlar⁴⁸, yukarıdaki ifadeleri Atatürk’e yakıştıramadıkları için, konuşmanın, dönemin Adliye Vekili Mahmut Esat Bozkurt(*) tarafından yapıldığını yazarlar. Fakat Mahmut Esat Bozkurt’un ifadelerinden, söylevin Atatürk’e ait olduğu anlaşılmaktadır. Hukukta devrim anlamına gelebilecek tüm bu gelişmeler Lozan’la birlikte başlayan sürecin gerçek anlamda bir **resepsiyon** olduğunu ifade etmektedir.

Ayrıca yine Mustafa Kemal’e ait şu sözler de tam anlamıyla resepsiyonu anlatmaktadır:

“...Bugün Lozan Konferansında ve cihanda Yeni Türkiye’nin bir kredisi varsa o da şekli-sâbıkı ilgâdan, imhadan neşet etmektedir. Bizim inkılabımız Meşrutiyet inkılabı ve ondan evvel yapılan inkılaplar gibi olsaydı kimse ehemmiyet atfetmezdi.”⁴⁹

İşte bu görüşler, Lozan Konferansından sonra oluşturulan Komisyonların çalışmaları için hazırlanan Talimatname’ye,

“Adli esaslarda asrî bir devlet, memleketin ihtiyacı, bu esas ve ihtiyaçların temini için halihazır mevzuattan ve yüksek medeniyeti temsil eden Garp Milletlerinin eserleri ve kâmil kanunlarından gerekli olanların alınması, ticaret kanunu gibi kanunlarda da uluslar arası örf ve adetin ihmal edilmemesi...”

şeklinde yansımıştır.

⁴⁷ Mahmut Esat BOZKURT, a.g.e., s. 11.

⁴⁸ Gülnihal BOZKURT, a.g.e., s. 190.

(*) Mahmut Esat Bozkurt’un Biyografisi için bkz.: www.kutav.org.tr/eng/others/mebozkurt02.html

⁴⁹ M. Akif AYDIN, a.g.e., s. 304.

Sonuç olarak, Lozan ve sonrasındaki hukuka ilişkin gelişmeler ve bu gelişmelere kaynaklık edecek olan inançlar, bu süreci tam anlamıyla bir resepsiyon süreci haline getirmiştir.⁵⁰

Özellikle 4 Mart 1925’de çıkarılan Takrir-i Sükûn Kanunu, hem lafzı hem de ruhu ile resepsiyona en önemli desteği ve ortamı hazırlamıştır. Takrir-i Sükûn Kanunu ve bu kanun ile ihdas edilen İstiklâl Mahkemeleri ve uygulamaları, aynı zamanda resepsiyonun ne kadar hukuka ve halk iradesine uygun olduğu hakkında kanaat vermektedir.(*).

Şimdi resepsiyonun dayanağı olan görüşlerden sadeleştirilmiş şekilde birkaç cümle ile örnekler özetleyebiliriz. Bu özetlerin tam metni ise, Türk Medenî Kanununun gerekçesini (Esbab-ı Mucibe) oluşturmaktadır.(*).

“Kanunları dine dayanan **devletler** kısa bir zaman sonra memleketin ve milletin taleplerini tatmin edemezler. Çünkü dinler, değişmez hükümler ifade ederler. Hayat yürür; ihtiyaçlar süratle değişir, din kanunları, mutlaka ilerleyen hayatın huzurunda şekilden ve ölü kelimelerden fazla bir kıymet, bir mana ifade etmezler. Değişmemek, dinler için bir zarurettir. Bu itibarla dinlerin sadece bir vicdan işi olarak kalması, çağdaş medeniyetin esaslarından ve eski medeniyetlerle yeni medeniyetin en mühim farklarından birisidir. Esaslarını dinlerden alan kanunlar tatbik edilmekte oldukları toplulukları nazil oldukları iptidai devirlere bağlarlar ve ilerlemelere mani belli başlı tesir ve sebepler sırasında bulunurlar.”

“Cumhuriyet, Türk adaletinin bu keşmekeşten, yokluktan ve pek iptidai vaziyetten kurtarılmasını inkılâbın ve çağdaş medeniyetin gereğine uygun yeni bir Türk Kanunu Medenîsinin sür’atle meydana getirilmesini ve kanun yapmayı zaruri kılmıştır. Bu maksatla hazırlanan Türk Kanunu Medenîsi medenî kanunlar sırasında en yeni, en mükemmel ve halkçı olan İsviçre Kanunu Medenîyesinden alınmış ve iktibas olunmuştur.”

“Unutmamak lazımdır ki Türk milletinin kararı muasır medeniyeti kayıtsız şartsız tüm prensipleri ile kabul etmektir. Bunun en bariz ve canlı delili in-

⁵⁰ Resepsiyonun dayanağı olan görüşlerin en önemlisi Türk Medenî Kanununun gerekçesini (Esbab-ı Mucibe) oluşturmaktadır. Bkz.: 1. Aytekin ATAAY & İsmet SUNGURBEY , “*Medenî Kanun ile Borçlar Kanunu*”,

(*) “Takrir-i Sükûn Kanunu, a) Kürt silahlı muhalefeti (bu arada legal Kürt organizasyonları dahil), b) İttihatçı muhalefeti, c) Özellikle İstanbul basınından gelen basın muhalefeti, ç) Eski millî mücadele önderleri etrafında kümelenmiş Terakki Perver Cumhuriyet Fırkası muhalefeti, d) İslâmî unsurların (Halifelik yanlıları da dahil) muhalefeti; ayrıca, Kemalist otoriteye karşı hangi biçimde olursa olsun ‘hak isteme’ konumunda bulunan birey/toplum/sınıf/cemaat muhalefeti –örgütsel veya düşünsel- şiddetle ortadan kaldırma yetkisini hükümete tanıyan bir ‘yasal metin’dir.” (İsmail GÜLDAŞ, s. 423.

(*) Bkz.: (1) Aytekin ATAAY & İsmet SUNGURBEY , “*Medenî Kanun ile Borçlar Kanunu*”, (2) Cevdet YAVUZ, “*Medenî Kanun Borçlar Kanunu ve Diğer Mevzuat*”.

kılâbımızın kendisidir. Muasır medeniyetin Türk topluluğu ile uygun olmayan noktaları görülüyorsa bu, Türk milletinin kabiliyet ve istidadındaki noksandan değil, onu fuzuli bir suretle kuşatan ortaçağ teşkilatı ve dini kuralları ve kurumlarıdır.”

“Örf ve âdete ve göreneklere mutlak surette bağlı kalmak davası beşeriyeti en iptidai vaziyetinden bir adım ileri götürmeyecek kadar tehlikeli bir nazariyedir. Hiçbir medenî millet böyle bir akide etrafında kalmamış ve hayatın gereklerine uygun hareketle zaman zaman kendini bağlayan örf ve adetleri yıkmakta tereddüt etmemiştir. Hakikatler karşısında âbâ ve ecdadından miras kalan itikatlara behemehal bağlı kalmak akıl ve zeka icaplarından değildir. Esasen ihtilaller bu hususta en müessir bir vasıta olarak kullanılmışlardır.”

“Modernleşme tarihimizde kıymeti olan bir hadiseyi şuracıkta zikretmek isteriz. Âli Paşa, Fransız Kanuni Medenîsi’nin Türkiye için aynen kabulünü vaktiyle Sultan Aziz’e teklif etmiş, fakat Cevdet Paşa’nın müdahalesi ile bu büyük teşebbüs neticesiz kalarak yerine Mecelle ikame olunmuştur. Esasen tekmil endişesi şahsi menfaatlerden ibaret olan ve ikiyüzlülüğü adet edinen Saltanat idaresi için milletin hakiki menfaatinin gerekleri nazarı dikkate alınarak karar verilemezdi.”

“Türk Kanunu Medenî Lâyihası yürürlüğe konulduğu gün milletimiz on üç asrın kendisini çeviren hastalıklı inançlarından ve karışıklıklarından kurtulmuş, eski medeniyetin kapılarını kapayarak hayat ve feyiz bahşeden çağdaş medeniyetin içine girmiş bulunacaktır.”

3- İKİNCİ TANZİMAT (AVRUPA BİRLİĞİNE GİRİŞ SÜRECİ) DÖNEMİ

Tanzimat’tan bu yana ülkenin mukadderatını belirleyen asker ve sivil bürokratlar ile bunların sundukları imkânlarla hayatlarını idame ettiren bir kısım aydın, hayran oldukları Batı medeniyetinin sadece ahlâki boyutu ile ilgilenip, ekonomik ve sosyal yanı ile ilgilerini kesince, Osmanlı döneminde hasta adam yaftası takılan devlet, Cumhuriyet döneminde de az gelişmişlik damgası ile yaşamaya alıştırmıştır.

Az gelişmişlik sanıldığı gibi sadece ülkenin ve devletin az gelişmişliği şeklinde değil, aynı zamanda geniş halk kitlelerinin az gelişmişliği olarak yansımaktadır. Çok semirmiş yönetici ve mutlu azınlık için aynı durum söz konusu edilebilir. Osmanlı bürokrasisi ve mutlu azınlığı gibi; günümüzdeki devlet erkânı ve mutlu azınlığı da çok semirmişliklerini, sivil-asker bürokrasi, yazılı ve görsel medya, bir kısım sanayici ve tüccarla birlikte ve birbirlerine destek vererek sürdürmektedirler.

Batı medeniyetinin son yüzyılda geçirdiği aşamaları, —nasılsa bize isabet etmez, Türk halkı henüz Batı medeniyetinden iktibas edilen yamalı hukuk kuralları ile bir kaç asır idare edilebilir— şeklindeki saptamalarla geçiştiren Türk bürokrasisi ve elit kesimi; Batı'nın kendi vatandaşları için düşündüğü ve diğer halkları da siyaseten entegre etmek için kullandığı temel insan hak ve özgürlüklerin sağlanması sürecini gereği gibi değerlendirememiştir.

Batı'nın 'Cumhuriyet Türkiye'si'ne baskısı daha önce de olduğu gibi ekonomik ve kültürel yönden gelmiş, bu baskı ile oluşan bağımlılık, kendisini siyasal alanda da hissettirdikten sonra, bu siyasal bağımlılığı devam ettirmek için oluşturulan hukuk cenderesinden bunalan halk kitlelerinin arayışlara girmesini takiben de hukuk alanındaki baskılar kendini göstermeye başlamıştır.

Cumhuriyet tarihi boyunca, dünyadaki bir çok benzerinde (Japonya vb.) görülen olumlu örneklerin aksine, ekonomik ve sosyal alanda bir ilerleme kaydedemeyen, halkını, tüm kişisel beceri ve atılımları engelleyerek yaratıcılıktan uzaklaştıran **kutsal devlete** bağımlı olmaya mahkum eden bürokrasi, bu tavrını ihtilal tasarrufu anayasalar ve kanunlarla beslemiş, sonra da şaşkın bir vaziyette, dünyada olup bitenleri seyretmekle yetinmiştir.

Cumhuriyet bürokrasisi, halkını idare etme ve dış baskılara karşı koruyabilme bakımından selefi Osmanlı bürokrasisi kadar da basiretli olamamıştır. Osmanlı bürokrasisi tehlikeyi daha önce fark etmiş, yoğun bir pragmatist refleksle azınlıklar ve dış ilişkilerle ilgili sorunlarını çözmeye çalışmış, Tanzimat Fermanı, Islahat Fermanı, Kanun-u Esâsî ve Mecelle gibi düzenlemelerle dönemini en azından geçiştirebilmişti.

İlk dönem (1923 - 1946) Cumhuriyet bürokrasisi, selefi Jön Türkler gibi çareyi toplum mühendisliğinde görmüş ve hiçbir siyasal katılıma izin vermeden, kendinden menkul temsil yetkisini kullanarak her alanda tam bir Batı taklitçiliği sürecini, resepsiyon yoluyla hayata geçirmeye çalışmıştır. Resmi söylemi ön plana alan araştırmalarıyla tanınan yakın dönem tarihçilerinin tespiti dahi, ana hedefin Batılılaşma olduğunu, diğer ilkelerin bu hedefe varmak için birer araç olarak kullanıldığı tezinin haklılığını teslim etmektedir:

“Cumhuriyet Rejimi, Kurtuluş Savaşı'nda memleket çapında prestij kazanan bir avuç liderin bir kararı sonucunda kurulmuştur. Batılılaşma yolu ile modernleşme cumhuriyetin ana hedefi olmuş, milliyetçilik ve laiklik de bu hedefe ulaşmak üzere araç olarak kullanılmıştır.”⁵¹

Mukadder akıbet, her ihtilalin kendi çocuklarını yemesi⁵² ve bir zaman sonra ayakta kalabilmek için çelik korseyi biraz daha sıkma zorunluluğu, devrim

⁵¹ Kemal H. KARPAT, s. 347.

⁵² İlk Dönem Cumhuriyet kadrolarının aralarındaki çelişkiler ve bu çelişkileri izah eden NUTUK ile ilgili değerlendirmeler için bkz.: Erik Jan ZÜRCHER, s. 255-256.

kadrolarını dünyadan soyutlamıştır. Devrim kadroları, Batı’da oluşan demokrasi ve garson devlet gerçeğinin farkına vardığında, artık resepsiyon yapacak gücünün kalmamış olduğunu görmüş ve bilindiği gibi göstermelik çok partili hayata kerhen geçerek bir tür yasal ve idarî rehabilitasyon sürecine girmiştir.

Ancak ikinci dönemde (1960 sonrası) askeri bürokrasi ve yardımcısı sivil(?) elitler, her rehabilitasyonun sonrasında meydana gelen rehabet sonucu iktidarın ayakları altından kaydığını hissettikleri anda askeri gücü tek parti haline getirecek, bunun için de eskiye dönerek o güne kadar verdiği hakları geri alacak düzenlemeler yapacaktır. 1960 ve 1982 Anayasalarında konuşlanan MGK, YÖK ve RTÜK gibi kuruluşlar, hakların ihlali ve gaspı için önemli örneklerdir.

İkinci dönemde Cumhuriyet bürokrasisi, yine Batı’da oluşan temel hak ve özgürlüklere ilişkin düzenlemelerin Türk siyasi hayatı ve mutlu azınlığı için meydana getireceği tehlikeyi görmesine rağmen, başlangıçta gösterdiği —tamamen teslimiyetçi— inanç ve tavrı gereği uykudan uyanamamış, uyandığı zamanlarda da uyum sağlamanın imkânsızlığını anlamıştır. Gövdesindeki bu atalet — kafasındaki ilkelere de sirayet etmiş olmalı ki— kendi yararını dahi görmesine imkân bırakmamış ve sonuçta, geleceğinden feragat anlamına gelecek, “iman ettiği ulus devlet anlayışından taviz verme” ve “sadece kendisinin yönetip güdeceği bir toplumu elinden kaçırma” sürecine girmiştir.

Günümüzün etkin siyasileri ile sivil asker bürokratlarından oluşan elit kesim şimdi bir nevi **İkinci Tanzimat Dönemi**’ni yaşamaktadır. Tanzimat döneminde devleti içinde bulunduğu çıkmazdan kurtarmak için Batı’lıların sunduğu çözümleri yapar ve uygular gözükmeye çalışan Osmanlı bürokrasisi gibi, Türkiye Cumhuriyeti bürokrasisi de, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS) ve benzeri belgelerin hükümleri uyarınca düzenlemeler ve uyum kanunları yapar görünmektedir. Ancak bir farkla ki, Türkiye Cumhuriyeti bürokrasisi, temel hak ve özgürlükleri yok eden düzenleme ve uygulamalarla, samimiyetsiz gayretler ve halkına başka Batı’ya başka şekilde çifte standart sergilemektedir.

Batı uygarlığı içinde yer alabilmesi için Batı’nın çizdiği çerçeveye uygun yapılanması gerektiğine inanan ve bu noktada Batı ile niyet ve düşünceleri çakışan toplum mühendisleri, (AİHS) ve bağlı belgelerdeki temel hak ve özgürlükleri talep etme gücünü yitirecek dereceye getirene kadar toplumu germeye ve sindirmeye devam etmektedirler. Bunların kanaatine göre toplum, temel inançlarından ne kadar soyutlanır ve birtakım baskılarla bu inançlarını talep haline getirmekten ne kadar uzaklaşırsa o kadar Avrupa’ya yaklaştırılabilir. Aksi halde egemenlik hakkının önünde önemli bir engel olan temel hak ve özgürlük talepleri, aynı zamanda Avrupa Birliği çerçevesinde ulus devleti devam ettirme imkânından da mahrum olmayı beraberinde getirecektir. İdam cezasının kaldırılmasına, dolayısıyla Öcalan’ın idamının engellenmesine ilişkin dış talepler karşısındaki uyumluluk ile siyasal İslâm’ın bir türlü tüketilememesi sonucunda oluşturulan karalama kampanyaları bu planın önemli göstergeleridir.

Şu hususu da göz ardı etmemek gerekir: Türkiye'nin mutlaka Batı içinde yer alması gerekliliği bizzat Türkiye'nin bir politikası değil, Avrupa'nın ve Amerika'nın politikasıdır. Türkiye ile tarihi bağları bulunan milletlere ulaşabilmenin yolu ve Avrupa'nın kendi içinde Türkiye üzerindeki menfaatlerini çatıştırmamak zorunluluğu Türkiye'yi bu sürece itmiştir. Aşağıdaki satırlar tarihin tekerrürüne tanıklık edecek kadar açıktır:

“Ondokuzuncu asrın başında, Avrupalı güçler arasında Osmanlı toprakları üzerindeki rekabet Avrupa barışını tehdit ettiği zaman, milletler hukukunun imtiyazlarını ona da sağlayarak Osmanlı Sultanını imparatorluğunun bütünlüğünü muhafaza etme maksadıyla Avrupa milletler topluluğuna katılmaya çağırmak gerekli addedildi. Viyana Kongresi (1814-1815)'nde böyle bir çağrı önderliğinde, Rusya Türkiye'nin barbar olduğu gerekçesiyle buna itiraz etmişti. Castlereagh, Çar Aleksandır'a, **'Barbar olmaya barbar ama Türkiye Avrupa sisteminde gerekli bir beladır'**, demişti.”⁵³

Yukarıdaki satırlardan anlaşılan odur ki, Avrupa, Türkiye'yi kendi içinde eritecek duruma getirmeden, din ve vicdan özgürlüğü taleplerinin içeriği ve yoğunluğu Avrupa Birliği içindeki ulusları etkileyecek mahiyetten uzaklaştırılmadan —belayı ehlileştirilmeden— üyelik konusunu gündeme getirmeyecektir. Fakat bu sürecin çok uzun sürmemesi de gerekir. Mademki Türkiye Avrupa Birliğine alınmak zorundadır, o halde Batılılaşma aleyhine tezahür eden talepleri törpülenmelidir. İşte yerli toplum mühendisleriyle Batılı ustalarının çakışan bu politikaları 28 Şubat sürecini doğurmuştur. Bu süreçte ne kadar kısa bir zamanda toplumsal taleplerin içeriği değiştirilebilir, yoğunluğu azaltılabilir, sindirilebilir ve uyumlu hale getirilebilirse o derece Avrupa Birliğine yaklaşılabilir.

Bu inancın ve operasyonun Türkiye Cumhuriyeti Bürokrasisi için getireceği çok önemli bir gelişme de, Avrupa Birliğine aday Türkiye'de ulus devlet/kutsal devlet anlayışının terk edilmesi ve yasalarla koruma altına alınan birçok ilkedan dahi vazgeçilmek zorunda kalınması ihtimalidir.⁵⁴ Kanaatimize göre, 'egemenlik konusunda yerli alternatifler ortaya çıkmadığı sürece' bu sonucun problem olması mümkün görülmemektedir.

Ancak, ulusal egemenlik konusu AB'ye giriş sürecinde en önemli sorun olarak görülmektedir. Yeniden yapılanma sürecinde, ithal kavramlarla yeniden yapılanmanın gerçekleştirilemeyeceği hususunda önemli bir konsensus bulunmakta, AB yönlendirmesi ve şemsiyesi olmaksızın yeniden yapılanmasının gerçekleştirilmesi için siyasi iradenin ortaya konmasının/konamayacağıın altı çizilmektedir:

⁵³ Macid HADDURİ, “İslâm Hukukunda Savaş ve Barış”, s. 280.

⁵⁴ Söz konusu ihtimalin yaşanmaması için, son dönemde, Yeniden Yapılanmanın gereği olarak Hoşgörülü Atatürkçülük üzerinde durulmaktadır. Bkz: . Nilüfer GÖLE ile Röportaj, <http://www.ntvmsnbc.com>

“Türkiye kendi iç siyasi, ekonomik ve sosyal yapısı ile ilgili zaten gerçekleştirmek zorunda olduğu yapısal değişiklikleri AB yönlendirmesi ve şemsiyesi olmaksızın da yürütecek bir siyasi irade ortaya koymak zorundadır. Bu siyasi irade bir taraftan AB bünyesindeki dinamik seyri takip etmek, diğer taraftan da şu ana kadar sürdürülegelen önemli çelişik tutum ve tepkileri yeni bir dengeye oturtmak zorundadır. Kabul edilmek istenmese de, AB’ye giriş süreci ulusal egemenlik alanlarının dönüşmesini beraberinde getirmektedir. Tahkim yasası bu dönüşümün en çarpıcı misallerinden biridir. Hem klasik egemenlik kavramını tümüyle savunmak, hem de AB’ye girişi en stratejik hedef olarak göstermek ciddi bir çelişik oluşturmaktadır. Kendisi bizatihi federal yapı oluşturan AB bünyesine katılmak üniter devletin egemenlik kavramını esnetecek sonuçlar doğuracaktır. Bu sonuçlara hazırlıklı olmadan AB’yi çağdaşlaşma retoriğinin bir ön şartı görerek meşrulaştırmak sonra da onun gereğini sürekli tehir etmeye çalışmak, zaman kazanmaya yönelik bir maslahat olarak değerlendirilebilir. Ancak bu tavır Türkiye’nin uzun dönemde stratejik hedefleri konusunda net tercihlerde bulunmasını da sürekli olarak geciktirebilir.”⁵⁵

Yukarıdaki tespitlerin sadece bir öngöründen ibaret olarak vasıflandırılması mümkün ise de, egemenlik konusunda farklı alternatiflerin ortaya çıkabileceği, özellikle “**Helsinki Kararları**” ve “**Kopenhag Kriterleri**”nin hatırlanmasıyla anlaşılabilir.

Ayrıca, Avrupa Birliğinin bir Hıristiyan Kulübü olduğuna ilişkin iddia ve tespitlerin, Türkiye bakımından ne anlam ifade edeceği, buna ilişkin olarak ne tür düzenleme yapıldığı ve hangi hükümleri içerebileceği bakımından “**Temel Haklar Şartı (ATHŞ)**” olarak da adlandırılan Avrupa Birliği Temel Haklar Bildirgesi üzerinde de durmak gerekiyor. Bu Bildirge, haklar ve özgürlükler karnesi pek zayıf olan Türkiye bakımından önemli hükümler içermektedir. Bu Bildirgenin Avrupa Temel Haklar Anayasası olarak hazırlandığına ilişkin görüşler de sürekli ön plana çıkmaktadır.

O halde gayet kısa ve net bir şekilde entegrasyon öneren kararları ve kriterleri, bazı tespitlerimizle birlikte aktaralım:

HELSİNKİ ZİRVESİ KARARLARI, - MILLENIUM DEKLERASYONU -

(10-11 Aralık 1999 Helsinki)

AB zirvesinin Helsinki’de kabul ettiği Millenium Deklarasyonu’nun 4, 9 ve 12. Paragrafları Türkiye açısından çok önemlidir. Bu bölümlerde aday ülkele-

⁵⁵ Ahmet DAVUTOĞLU, “*Stratejik Derinlik*”, s. 516.

rin AB'nin değerlerini ve hedeflerini paylaşmaları ve sınır ihtilaflarını Birleşmiş Milletler Antlaşması çerçevesinde barışçı yollardan çözmeleri gerektiği vurgulanmaktadır. Bu esasa göre çözülemeyen sınır sorunlarının en geç 2004 yılının sonuna kadar Uluslararası Adalet Divanına getirilmesi zorunludur. Adaylık görüşmelerinin başlayabilmesi için, adayların Kopenhag siyasi kriterlerine uymaları ve adaylığın kabulü için de Kopenhag kriterlerinin tümüne uymaları istenmektedir.

Bir diğer konu da, Kıbrıs'ta politik bir çözüme varılmasa bile, Konseyin, Kıbrıs Rum Kesimi'nin AB üyeliğine karar verme yetkisini elinde bulundurmasıdır.

12. paragrafta, Konseyin, Türkiye'deki olumlu gelişmelerden ve Kopenhag kriterlerini uygulamadaki niyetinden dolayı duyduğu memnuniyet dile getirilmekte, insan hakları konularına dikkat çekilmektedir. Beraberinde de, Türkiye'nin AB'nin politik ve ekonomik kriterlerine uyması gerekliliğinin altı çizilirken, Türkiye Cumhuriyeti kanunlarının AB düzenlemelerine uygun hale getirilmesi için **milli bir program** oluşturulması istenmektedir.⁵⁶

KOPENHAG KRİTERLERİ (AVRUPA BİRLİğİNDE GENİŞLEME, KOPENHAG AVRUPA KONSEYİ)

Avrupa Konseyi, 1993 yılı Haziranında Kopenhag'da şu prensip kararına vardı: "Orta ve Doğu Avrupa'nın bilinen ülkeleri Avrupa Birliği'ne üye olmak istemektedirler. Söz konusu üyelik, ancak müracaatçı ülkelerden herhangi birinin istenilen ekonomik ve siyasi şartları yerine getirmeleri halinde gerçekteşebilecektir."

Böylece Kopenhag Avrupa Konseyi, üyelik şartları ile ilgili görüşlerini kesinleştirdi ve ortaya koymuş oldu.

Kopenhag Kriterleri

Kopenhag kriterlerine göre, "adaylık, namzet ülkeden şunları yerine getirmeyi şart koşar;

Demokrasiyi, hukuk düzenini, insan haklarını ve azınlık haklarını sayıp koruyan kurumların istikrarını sağlamak;

İşleyen bir piyasa ekonomisinin ve Birlik içindeki çetin rekabet baskısına karşı koyma kapasitesinin mevcudiyeti ve

Üyeliğin yükümlülüklerini yerine getirebilme kabiliyetine; siyasi, ekonomik ve parasal birlik hedeflerine uyum dâhil, sahip olmak."

⁵⁶ Murat YALÇINTAŞ, "Helsinki Zirvesi Üzerine Düşünceler", www.fpist.org/faaliyet.html. (29.01.2000)

Siyasi Kriterler

Demokrasi, hukuk düzeni, insan hakları ve azınlıklara saygı.

Avrupa Birliği'ne üye olmaya kalkışan ülkelerin demokrasi ve hukuk düzeni prensiplerini göstermelik sahiplenmek yerine onları gündelik hayata geçirmeleri gerekmektedir.

Aynı zamanda hukukta, emniyette ve yerel yönetimlerde kamu otoritesini istikrarlı bir şekilde sağlayan kurumların etkin olarak işlemlerini ve demokrasinin kökleşmesini de garantilemelidirler.

Temel haklara saygı üyeliğin bir ön şartıdır. Avrupa Konseyi Sözleşmesi'nde İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklere saygı çok önemli bir yer tutar. Protokol, yurttaşların Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine başvurmalarına imkân sağlar. İfade ve örgütlenme hürriyeti ve basının bağımsızlığı da kesin olarak sağlanmalıdır.

Demokratik istikrarın şartlarından birini de azınlıkların topluma entegrasyonu oluşturmaktadır.

Avrupa Konseyi, ulusal azınlıkları koruyup kollamak için pek çok metin kabul etmiştir. Azınlık gruplarına mensup bireylerin haklarını emniyete alan Ulusal Azınlıkların Korunması Çerçeve Anlaşması bunlardan birisidir.

Ekonomik Kriterler

İşleyen bir piyasa ekonomisinin ve Birlik içindeki rekabetçi baskılara karşı koyabilme kapasitesinin mevcudiyeti.

İşleyen bir piyasa ekonomisinin mevcudiyetinin yerine getirilmesi gereken pek çok şartları vardır:

Arz ve talep arasındaki denge, piyasa aktörlerinin karşılıklı etkileşimi sonucunda ortaya çıkmalıdır; fiyatlar serbest piyasa şartlarında oluşmalı; piyasaya girmek ve çıkmamanın önündeki engeller kaldırılmalıdır; hukuk sistemi, mülkiyet haklarını da düzenleyecek şekilde mevcut olmalı; kanun ve kontratlar uygulanabilmeli; makro-ekonomik istikrar, fiyat istikrarı, sürdürülebilir kamu finansı ve dış borç hesaplarını da içerecek şekilde sağlanmış olmalı; ekonomik politikalar hakkında geniş mutabakat olmalı; finans sektörü, tasarrufları yatırımlara kanalize edebilecek şekilde gelişmiş olmalı.

Birlik içindeki rekabetçi baskıları ve piyasa aktörlerini göğüsleyebilmek için minimum düzeyde yarışmacılık gerekmektedir.

Göz önünde bulundurulması gereken temel faktörler şunlardır:

- Ekonomik ajanların kestirilebilir ve istikrarlı bir atmosferde karar vermelerine imkân sağlayacak derecede yeterli bir makro-ekonomik istikrar;
- Alt yapıyı (enerji, taşımacılık ve haberleşme), eğitim ve araştırmayı — uygun bir bedelde— da içine alacak şekilde yeterli düzeyde insan ve fiziki kaynağın mevcudiyeti;
- Hükümetin ticaret politikası, rekabet politikası, Devlet yardımları, teşvikler, vs. ile rekabete hangi oranda tesir etmesi;
- Üye ülkeler arasında hâlihazırda mübadele edilmekte olan malların yapı ve miktarları;
- Küçük firmaların ekonomideki oranları.

Diğer Kriterler

Üyelik yükümlülükleri. Üyelik için başvuran ülkeler, Avrupa Birliği Anlaşmasının, politik, ekonomik ve parasal olanları dâhil tüm hedeflerini kabul etmişlerdir.

Aday ülkeler, Ortak dış ve Savunma Politikalarını desteklemeli ve oranlara katkıda bulunmak zorundadırlar.

Her ne kadar aday ülkeler girişle birlikte “euro” ya hemen katılmayacak da olsalar,

EMU (Avrupa Para Birliği) Safha 2 gereksinimlerine kendilerini uydurmak zorunda kalacaklardır. Bu ise, merkez bankası bağımsızlığını, ekonomik politikaların koordinasyonunu ve istikrar ve büyüme paktının gerektirdiği tedbirlerin alınmasını beraberinde getirir. Yeni Üye Ülkeler, kamu sektörü açıklarını merkez bankası ile finanse etmeliler ve para hareketlerinin liberalizasyonunu tamamlamalıdır. Nihayet bir kur oranı mekanizmasına dâhil olmalı ve kur dalgalanmalarını ortadan kaldırmalıdır.

Üye Ülkeler, üyeliğe kabulleri ile birlikte Para Birliği'nin tüm şartlarını kabul ve uyumlandırmak zorundadırlar.

Avrupa Birliği yasaları ulusal kanunlara basit bir şekilde aktarılmayıp, aynı zamanda uygulamaya konulmalı, hatta zorunlu tutulmalıdır. Bu da yeni yönetim yapılarının oluşturulmasını, mevcut yönetimlerin modernize edilmesini, yöneticilerin uygun şekilde eğitilmelerini, hukuk sistemlerinin reforme edilmesini ve hukukçuların Topluluk Hukukunda eğitilmelerini gerektirmektedir.

Kopenhag Kriterleri Şu dört baŐlık altında özetlenebilmektedir:

“Demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan hakları ve azınlıklara saygı gösterilmesini ve korunmasını garanti eden kurumların istikrarının gerçekleştirilmesi,

İŞleyen bir pazar ekonomisinin varlığının yanısıra Birlik içindeki piyasa güçleri ve rekabet baskısına karşı koyma kapasitesine sahip olunması,

Siyasi, ekonomik ve parasal birliğin amaçlarına uyma dâhil olmak üzere üyelik yükümlülüklerini üstlenme kabiliyetine sahip olunması,

Avrupa bütünleşmesi hareketi korunurken, Birliğin yeni ye içerme kapasitesi, gerek Birlik gerekse aday ülkelerin genel çıkarına hizmet edilmesi.”

Bu kriterlerden özellikle birincisi konumuz açısından incelenmeye değerdir ve Türkiye'nin önemli bir açmazı olarak görülmektedir. Türkiye'nin Avrupa Birliğine giriş (itiliş) sürecinde demokrasi ve insan hakları konularında çok önemli sıkıntılarını bulunmaktadır. Bunlardan bazılarını sayarsak:

1. İnsan Hakları Sorunu
 - Faili meçhul cinayetler,
 - İŞkence,
 - Gözaltında kayıplar,
 - Düşünce suçluları,
 - Devlet eteleri,
 - Adil olmayan yargılamalar...
2. Kürt Sorunu
3. Kıbrıs Sorunu
4. Ege - Yunanistan Sorunu
5. Serbest Dolaşım Sorunu
6. Türkiye'nin AB'ye Maliyeti Sorunu
7. Gümrük Birliği Sorunu
8. Yüksek Enflasyon ve Bütçe Açığı Sorunu
9. Karapara Sorunu
10. Din Farklılığı

11. Refah/Kişi Başına Milli Gelir Sorunu⁵⁷

Türkiye ile AB arasındaki sorunlardan özellikle İnsan Hakları ve Kürt Sorunu Türkiye açısından çok önemlidir. Türkiye bu sorunları çözmek yerine, daha da kangren hale getirecek düzenleme ve uygulamalar içine girmektedir. Tabii ki bu düzenleme ve uygulamalarda Türkiye, Avrupa'nın kendisine uyguladığı çifte standart ve aldatmaya aynı şekilde karşılık vermekte, böylece karşılıklı olarak Türkiye'deki insan hak ve hürriyetleri konusunda Türkiye halkına karşı birlikte oyun içine girmektedirler. Bir yandan düşünce hürriyeti kısıtlamaları ve cezalandırmalar, diğer yandan Avrupa'ya bu düzenlemelerin kaldırılacağı şeklinde göstermelik taahhütler.

İşte Avrupa Birliğine ve İnsan Hakları Sözleşmelerine uyum yasalarının arka planında yatan gerçek şudur ki, bu bir resepsiyon değil, topluma yukarıdan ve dışarıdan bakan oligarşinin, bazı zilletlere katlanması şeklinde bir rehabilitasyondur. Kaldı ki Avrupa da, tarihi köklerine ve inançlarına uygun hukukun üstünlüğüne ilişkin talepleri olabilecek bir Türkiye toplumu değil, özellikle din ve vicdan özgürlüğü de dâhil olmak üzere, hukukun üstünlüğü talepleri bastırılmış veya talepte bulunacak inancı kalmamış bir toplum beklemektedir. Bu gün yapılmaya çalışılan düzenlemelerde, karşılıklı iki iradenin örtüşmesi yansımaktadır.

Kopenhag Kriterlerinin dördüncüsünün önemini ise 2001 yılının Mart ayında görebilme imkânına sahip olduk. Bu kriter, üç önemli konuya dikkat çekmektedir:

- Birincisi “Avrupa Bütünleşmesi Hareketinin Korunması”,
- İkincisi “ Birliğin Yeni Üye İçerme Kapasitesi”,
- Üçüncüsü “Birlik ve Aday Ülkelerin Genel Çıkarına Hizmet Edilmesi.

Avrupa Bütünleşmesi Hareketinin Korunması, genelde Birliğin güçlü üyelerine görev yüklemektedir.

Birliğin Yeni Üye İçerme Kapasitesi, tüm üyeleri ve adayları ilgilendiren husustur. Ki, Türkiye 19 Mart 2001 tarihli “ULUSAL PROGRAMI”nda bu konuda yapılacak değişiklikleri sıralarken bir çok taahhütte bulunmaktadır. Bu kapasite sınavı 2002 yılında yapılacaktır.

Üçüncü ve çok önemli husus “Birlik ve Aday Ülkelerin Genel Çıkarına Hizmet Edilmesi”dir.

Henüz AB'ye üye olmamış, bekleme odasında ne kadar bekleyeceği belli olmayan Türkiye'ye yüklenen **hizmet** ne olabilir ki? Kopenhag kriterlerinin yayınlanmasında sadece tahminden öteye gitmeyen tespitlerimiz, ULUSAL PROGRAM'ın AB'ye sunulması ve yayınlanması ile kesinlik kazanmıştır. Ulusal Prog-

⁵⁷ Halil NEBİLER, “Kopenhag Kriterleri, Avrupa Birliği ve Türkiye'nin Durumu”, www.superonline.com.tr/nethaber/19991226/articles/dosya_26.html (17.12.1999)

ramın, içeride yapılacak değişikliklerle ilgili taahhütlere girişilmeden önceki giriş kısmında şu ifade dikkat çekicidir:

“Bir AB üyesi olarak demokratik ve lâik Türkiye modeli, Avrasya’nın çağdaşlaşma yolunun genişletilmesinde etkili olacaktır.”

Ulusal Program adı altında sunulan taahhütnamede, Türkiye’nin AB’ye üye olmasında veya üye yapılmak avuntusuyla bekletilmesinde ve bu bekleme süresinde tanımlanan görevleri içinde öne çıkan husus, Batılılaşmanın, bir diğer ifadesiyle modernleşme/globalleşme/küreselleşme ve sonuçta sömürgeleşmenin Avrasya’ya yönelik **“Koçbaşı”** veya **“beşinci kolu”** Türkiye olacağıdır.

Kendi ülkeleri içindeki ulusal hâkimiyetlerinin tehlikeye düşmesi nedeniyle AB’ye giriş (itiliş) sürecine henüz olumlu bakmayan ve AB ile kendi halkını oyalayan siyaset-bürokrasi ikilisi, Avrasya için çoktan harekete geçmiş bile.

AVRUPA BİRLİĞİ TEMEL HAKLAR BİLDİRGESİ (ATHŞ)(*)

Temel Haklar Şartı, 13-14 Ekim 2000’de Fransa’nın Biarritz kentinde gerçekleşen AB zirvesinde devlet ve hükümet başkanlarının bilgisine sunuldu ve kabul gördü. 7-8 Aralık’taki “Nice Zirvesi”nde onaylanarak resmîyet kazandı.⁵⁸

EK-2’de sunulu Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı tam metninde de görüleceği üzere Avrupa Birliğinin, ortak bir inanç temelinde kurulduğu anlaşılmaktadır. Metinde ifadesini bulan ortak inanç, Papa’nın 9 Kasım 1982’de yaptığı bir konuşmada açıkça ortaya konmaktadır:

“(…) Avrupa Birliği, Hıristiyanlık olmadan anlaşılabilir. Avrupa kıtası, medeniyetinin olgunlaşmasını sağlayan ortak köklerini Hıristiyanlıkta bulmaktadır. (...) Hıristiyan inancı, Avrupa kültür kimliğinin önemli bir unsurudur.”⁵⁹

Papa’nın bu yol göstericiliğine paralel olarak, Temel Haklar Şartı metninin ilk taslağının giriş kısmında “Avrupa’nın dini mirası”na atıf vardır. Fakat sonradan özellikle Fransa Başbakanı ve diğer bazı üye ülke temsilcileri bu atfın metin-

(*) Bu şartın bir evrim süreci sonunda AB’nin anayasal temelini oluşturması bekleniyor. Daha şimdiden AB Parlamentosu ve Komisyonu, kendi işlevlerini ilgilendirdiği ölçüde şartın hükümlerinin tamamını benimsediklerini bildirdiler. Avrupa Komisyonu Başkanı Prodi, zirveden hemen sonra AB Parlamentosu’nda yaptığı konuşmada ATHŞ’nin bir hukuk kuralı teşkil etmek amacıyla hazırlandığını teyit etti. Geniş bilgi için bkz.: İlder TÜRMEN, http://www.foreignpolicy.org.tr/tr/yorum/turkmen_180101.html

⁵⁸ Bkz.: <http://www.haberline.com/avrupa/temelhaklarbildirgesi.htm>

⁵⁹ Mehmet AYDIN, “Avrupa Birliği, Din ve Diyanet”, *İslâmiyat Dergisi, C.IV, Sayı: 1*

den çıkarılmasını sağladılar.⁶⁰ Ancak, yinede, şu an için bağlayıcılığı olmayan, fakat ileride Avrupa Anayasası olacağı öngörülen metnin giriş kısmında:

“**Ruhani ve manevi mirasının bilincinde olan Birlik**, bölünmez ve evrensel değerler olan insan unsuru, özgürlük, eşitlik ve dayanışma değerleri üzerine inşa edilmiştir.(...)”

ifadeleri yer almaktadır. Ne kadar çaba sarfedilse de, Avrupa'nın ruhani ve manevi mirası ne bilinç olarak ne de hukuki bir metnin hükmü olarak yürürlükten çıkarılamamıştır. Çıkarılmasının da düşünüldüğünü beklemek yanlıştır.

İşte Türkiye'deki oligarşik zihniyet, uzun zamandır gönüllü olarak Avrupa Birliği üyeliğine ulaştırılacak yolda yerine getirdiği batılılaşma, modernleşme gibi distribütörlüklerin, kendilerini hangi kapının önüne getirdiğinin farkına varmış, ekonomik, siyasi ve sosyal tüm güçlerinin bir Hristiyan kulübüne devredileceğini görmüştür. Şimdiki ayak diremelerin, şark kurnazlıklarının, çifte standartçılığın temelinde yatan düşünce, ATHŞ ve benzeri metinlerdeki hükümlerdir ve bu hükümlerin AHİM'deki uygulamalarıdır. Bu hükümlerin oligarşinin el değiştirmesinde önemli rol oynayacağı aşikardır ve şimdi artık gard alma zamanıdır.

İKİNCİ TANZİMAT

Avrupa Birliği sürecinde hukuk alanında yapılan ve yapılması düşünülen değişiklikler ve uyum yasaları, gerçekten de toplumun ihtiyaçlarını karşılamaya değil, devleti ve yönetimini (iktidarları) içine düştüğü aciz durumdan çıkarmaya yönelik çabalardır. Burada asıl olan devletin güçlenmesi ve oligarşinin devamıdır. Demokrasi veya ulusal egemenlik, iktidarın devamı için birer araçlardır.⁶¹ Bu yönüyle yaşadığımız süreç Tanzimat Dönemine ve en fazla da Jön Türkler ve İttihat Terakki dönemine çok benzemektedir: İnanılarak değil, maslahat gereği yapılan düzenlemeler bu tespitimizin kanıtıdır. Bu nedenle yaşadığımız bu döneme **İkinci Tanzimat Dönemi** adını vermekte isabet kaydettiğimizi düşünüyoruz.

“İkinci Tanzimat Dönemi” ismine yakışacak yeni hukuki düzenleme örnekleri üzerinde bir nebze durmakta da yarar vardır:

8 Şubat 1329 (1913) tarihli Memurin Muhakematı Hakkında Muvakkat Kanun nihayet 3.12.1999'da yürürlükten kaldırıldı ve yerine 34.12.1999 tarih ve 4483 sayılı Memurlar ve Diğer Kamu Görevlilerinin Yargılanması Hakkında Kanun kabul edildi. Her konuda Osmanlı'yı reddi miras yapan Türkiye Cumhuriyeti, esasen bir Tanzimat Dönemini yaşadığını ve Tanzimat Paşalarının bürokrasiyi kullandıkları şekilde kullanmaya devam edeceklerini bir defa daha ortaya koydu. Bürokratların yargılanma esaslarını belirleyen ve yargılanmayı yine bürokrat bir

⁶⁰ Bkz.: Mehmet AYDIN, a.g.m.

⁶¹ Erik Jan ZÜRCHER, s. 252.

grubun emrine tahsis ederek, bu şekilde kimi bürokratı vezir, kimini de rezil etmek için **geçici** olarak Memurin Muhakematı Hakkında Muvakkat Kanunu icad eden Osmanlı Paşaları sanki zamanda yolculukla günümüze gelip, daha da anti-demokratik bir yasa ile, yargılanmayı bir tek kişinin, —Yargılanmaya izin veremeye yetkili merciin (amirin)— tekeline verdiler.

Öncesinde, içinde hukukçunun bulunmadığı İl veya İlçe İdare kurullarının yetkisinde olan yargılanma izni (lüzum-u muhakeme kararı), bu defa sadece yetkili amire verilmiş oldu. Bir taraftan Avrupa Birliği sürecine uygun “uyum yasaları” çıkarmaya çalışan devlet, diğer taraftan yargı birliği ve yargı bağımsızlığı ilkelerini ortadan kaldırarak eski halin daha kötüsü düzenlemelerle “**Şark Kurnazlığı**” yapmaya çalışmaktadır.

Bilindiği gibi Türkiye Cumhuriyeti hiçbir dönemde anayasasını demokratik yollarla yapmamıştır. 1921 Anayasasını yapan Meclis, Osmanlı döneminde seçilen fakat üyelerinin bir kısmının katılmadığı bir meclisti. 1924 Anayasasını yapan II. Meclis üyeleri ise emirle atanan bir meclis idi. 1961 Anayasası bir ihtilal tasarrufu olup, üyeleri halk tarafından seçilmeyen bir Kurucu Meclisin eseridir. 1982 Anayasası da tehdit ve baskılarla ve Devlet Başkanlığı seçimi ile birlikte, ölümü gösterip sıtmaya razı eden bir tercih karşısında halk oyuna başvuru Anayasadır. 1982 Anayasası’nı yapan da yine üyeleri **derin vetolar** sonucu oluşturulmuş Danışma Meclisidir. Dolayısıyla hiçbir dönemde halk tarafından seçilmiş temsilciler eliyle yapılan demokratik bir anayasamız olmamıştır.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası ile ilgili olarak tüm hukuk otoriteleri, anayasanın değiştirilmesi gerektiğini, hatta son dönemlerde Avrupa Birliği sürecinde Avrupa Birliği kriterleri, özellikle de Kopenhag kriterleri çerçevesinde bir Anayasa değişikliği, üstelik tamamen yeni ve sivil anayasa değişikliği yapılması gerektiğini ifade ederken, devlet ve devlet aygıtı olan iktidarlar böyle bir yaklaşımdan oldukça uzaktır.

Temel hak ve özgürlüklerin düzenlenmesine ilişkin yasalar söz konusu olduğunda, Anayasayı değiştirmeden, eski anayasaya göre yeni kanunlar yapılmakta, Avrupa Birliğine uyum yasaları yanında irtica ile mücadele yasaları çıkarılmaya çalışılmakta, sonra da anayasa değişikliği öngörülmektedir.

Avrupa Birliği, Amerika veya uluslararası şirketlerin politikaları ile yerli ortaklarının politikaları örtüştüğünde ise —**Uluslararası Tahkim örneğinde olduğu gibi**— önce anayasa değişikliği sonra da buna uygun kanunlar yapılabilmektedir.

Geçtiğimiz yıl Cumhurbaşkanlığı seçimine ilişkin olarak bir tek kişi için anayasa değişikliği yapılmaya kalkılması, buna karşın, kısıp uzamayan şekliyle istikrar ülkesi bir Türkiye dileyen Batı’nın hiçbir yorum yapmaması, idam cezası ve işkencenin dışında temel hak ve özgürlüklere ilişkin olarak Avrupa Birliğinin, hukuki ve siyasi kuralları ile Birlik iradesinin tezahürü olan “Kriterleri” gündeme

getirmemesi, **28 Şubat** ve devamındaki iradenin nerelerde aranması gerektiğine önemli işaretlerdir.

PKK ve Apo'nun yargılanma sürecinde, Devlet Güvenlik Mahkemelerinde asker üyenin bulunuşunu hukuka aykırılık sayarak yargı sistemimiz üzerinde baskı kuran AB, Danıştay ve İdare Mahkemelerinin hâkim üyelerinin hukukçu olmamasını, hukuk eğitimi almış olmamasını, hukuk misyonuna sahip bulunmamasını bir eksiklik olarak görmemektedir. Hatta tek tek bireylerin hak ihlalleri ile ilgilenen ve tuttuğu çeteleleri patronlarına rapor olarak sunan Batılı Sivil Toplum Kuruluşları (Hükümetdışı Kuruluş(NCO)lar), Türk hukuk sisteminde adaletsizliğe neden olan kurum ve kurallar yerine; hukuk sisteminin mağduru, genelde devlet memuru veya devlet mağduru vatandaşlarla ilgilenmekte ve söz gelimi, çetele tutmaktadırlar.

SONUÇ

Avrupa Birliği'ne giriş (itiliş) sürecinde hukuk adına yapılanların ve yapılmaya çalışılanların Tanzimat Dönemi'nde yapılanlara benzerliği dikkat çekicidir. Bir farkla ki, günümüzün yöneticileri, halkının yararına olacak düzenlemelerde gönülsüz ve iki yüzlü; bütünleşmeye çalıştıklarına karşı ise, yönetim ve kanunlaştırma konularında yine iki yüzlü olmakla beraber, karşılıklı menfaatlerde – uluslararası tahkim örneğinde görüldüğü gibi- alabildiğine davetkâr ve teşhirci. Buna rağmen, bütün bu düzenlemelerin reform veya yeniden yapılanma adıyla sunulması, ancak Tanzimat Dönemindeki gibi şark kurnazlığı olarak vasıflandırılabilir.

Esasen Tanzimat'ı değerlendirenler, Tanzimat Paşalarının öncekilerden farklı olmadığı, günümüz seçkinlerinin de Tanzimat Paşalarından farkları olmadığı ve bir geleneği devam ettirdikleri hususunda hem fikirdirler:

“Tanzimat hareketi bir devrimin atmosferini ve dünya görüşünü taşııyordu. Tanzimat yöneticileri kişiliklerinde tutuculuk ve pragmatik reformculuğu birleştirmiş, dünya görüşleri, davranış biçimleri ve politikalarıyla 19. Yüzyıl Osmanlı toplumundaki yeni insanın tipik temsilcileri veya öncüleri olmuşlardır. Ancak bu yeni Osmanlı tipinin büyük ölçüde eski toplumun Efendisinin yaşam tarzını, dünya görüşünü bilinçli biçimde devam ettirdiği de açıktır.”⁶²

Avrupa Birliğine giriş, bir başka ifadeyle **yeniden yapılanma** sürecinde, yukarıda vasıflandırmaya çalıştığımız tarzda uyum kanunları ve diğer düzenlemeleri yapmaya çalışan elitin reformcu (!) özelliği, üzerinde konuşulmamış ve sağlaması

⁶² İlber ORTAYLI, s. 171.

yapılmamış konularda çıkardığı ve çıkarmaya çalıştığı kanunlarda görülebilmektedir. Bu yönüyle Tanzimat Dönemi'ne bir özentisi içinde oldukları da aşikardır.

Ancak, özenilen Tanzimat Dönemi, bugün Avrupa'nın reddettiği "merkeziyetçi yönetim yapısı"nın ürünüdür. Yerinden yönetimin önemini vurgulandığı ve bu konuda dünya ile aynı konuma ulaşılmaya çalışıldığı bir dönemde, bilinçli veya bilinçsiz merkeziyetçi yapının savunucusu olmak önemli bir çelişkidir. Bir başka ifadeyle, Ulusal Programda devletin hantal yapısının değiştirileceği, merkezi yapılanmanın yerel yapılanmaya dönüştürüleceği, devletin küçültüleceği taahhütleri verilirken, diğer yandan Bakanlıkların denetimi dışında ve özerk görümlü fakat devletin bizzat kendi kuvvetlerinden oluşan onlarca kurul, çıkarılan kanunlarla pıtırak gibi uygulamaya konmaktadır. RTÜK, BDDK ve benzeri kurullar ve bu kurulların kanunlaştırılan merkeziyetçi yapıları çifte standarda önemli örneklerdir.

Öte yandan, yeniden yapılanma adı altında, özenilen Tanzimat Hareketi'nin örnek alınması, bu gün ne Avrupa, ne de Türkiye halkı tarafından olumlu biçimde değerlendirilmektedir. Bundan dolayıdır ki, Tanzimat döneminden örnek alınarak hayata geçirilen Memurin Muhakematı Hakkında Kanunu Muvakkat ve bunun 1999 versiyonu, plebisit usulü anayasalar ve bu anayasalara uygun kanunî düzenlemeler ile bunların bugünkü kötü kopyaları, ve de en önemlisi Amerikan usulü, 1945'lerden mülhem **Milli Güvenlik İdeolojisi** ürünü kararname, hiçbir şekilde, ne bu gün, ne de yarın; ne Avrupa nezdinde ne de Türkiye'de hayatîyetlerini devam ettirecek güçte olacaklardır.

İşte bu gerçeklerin farkına varan yönetici elit kesim, bir yandan yönetimin ayakları altından kaymaması, diğer yandan tüm komşuları ile hasım olduğu gibi, tüm dünya ile de çatışma hali içinde olmamak ve itildiği Avrupa Birliği sürecini en az zararla kapatmak için çabalamaktadır. Bu çabasında, kendisine en büyük desteği verebilecek halk gücünden yoksundur.

O kadar yoksundur ki, anayasal sistemin olmazsa olmaz unsuru muhalefet partilerinin görüşü dahi alınmadan, halkın teveccühü veya tepkisi değerlendirilmeden bir ibadet huşuu içinde **ulusal program** AB'ye takdim edilmiştir. **Türkiye**, kendisine tayin edilen kayyumun, tayini yapan güç adına bu takdimi yapmasına dahi seyirci kalmıştır. Böylece 10-11 Aralık 1999 Helsinki –Millenium Deklarasyonu- Zirvesinde alınan **milli bir program kararına** uygun bir şekilde hazırlanan Ulusal Program, bir ABD'li tarafından Avrupa'ya takdim edilmiştir.

Ayrıca, TBMM'yi bir kanun yapma makinesine dönüştürmenin adını reform koymak da pek akıllıca olmasa gerektir. Belki reform, yeni baştan temel hak ve özgürlükleri kısıtlamayan bir anayasa ve bu anayasa baz alınarak temel hak ve hürriyetlerin özüne dokunmadan kanuni düzenlemeler yapmak olabilirdi.

Neticede Tanzimat sırasındaki ve sonrasındaki oluşumların, ülke yönetiminin ve insanının başına gelmesi arzu edilmeyecekse, yöneticilerin ve aydınların,

ortak aklın paydalarında buluşmak, yeterince örselenen ve kendinden beklenen refleksi göstermekten aciz hale getirilen kalabalıkları katılıma dâhil etmek; kalabalıkların da bu süreçte, bir zamanlar kendileri için öngördükleri misyona yeniden sahip çıkarak —siyaset zemininin ortadan kaldırılmasıyla yaratılan kalabalıklaştırılma formatından sıyrılarak— hukuk üretecek mantığa sahip hukukçu aydınları ve siyasilere içinden çıkarmak görevi bulunmaktadır.

Bir kere daha tekrar edersek: Tanzimat kimileri için bir köklü değişimin başlangıcı, veya bir resepsiyon veyahut da bir yeniden yapılanmadır. Kimilerine göre ise bir direniştir. Batı'ya, Batı'nın ekonomik ve siyasi baskılarına karşı bir direniş, bir orta yolu bulma ve zaman kazanma hareketi.

“Bilinçli veya bilinçsiz bir şekilde özenilen Tanzimat Dönemi'nin yönetici ve aydınlarının en büyük özelliği, Osmanlı İmparatorluğu'nun ayakta kalmasını sağlamaktı. Onlar Avrupalı büyük güçlü ülkelerin himayesinin ön koşul olduğunu anlamışlar ve bunu elde etmeye koyulmuşlardı. Ama, Avrupalılar tarafından verilen garantiler aynı zamanda onlara müdahale imkânını sunmuş, bu müdahalelerle de Osmanlı'yı reform yapmaya zorlamışlardı. Ancak Osmanlı'da reformlar pek sevilmediği için Osmanlı devlet adamları aslında bu reform projelerini mümkün olduğunca sınırlamaya çalışmışlardı. Bizde sık sık Tanzimatçılığın 'taklitçilik' olduğu ileri sürülür. Oysa aslında Tanzimatçılık, başka karşı bir direnç ve orta yollar arama iradesidir.”⁶³

“Osmanlı ve Batılılaşma”nın yazarı Taner Timur'un yukarıdaki ifadelerini değerlendiren Tanzimat ve Ahmet Cevdet Paşa araştırmacısı Neumann, aynı yerde İlber ORTAYLI'nın:

“Tanzimat'ın dış dünyanın zorlamalarına bir cevap oluşturduğu ama yönetilen topluluktan uzaklaşırsa başarılı olunamayacağı bilincine varıldığı”⁶⁴

tespitini aktarır.

Batı'nın Türkiye için öngördüğü, tüm İslâmî ve insani değerlerinden arınmış veya bu yönde talepleri bastırılmış bir Türkiye modeli ile yerli işbirlikçilerinin oligarşik hâkimiyetlerinin devamını sağlayacak düzenlemeleri yapmalarına elverişli ortamı hazırlanmış Türkiye modeli çakışmıştır. Bu çakışmanın adına İkinci Tanzimat diyebiliriz. 28 Şubat da, bu çakışmanın gergef tezgahıdır.

⁶³ Taner TİMUR'dan aktaran, Christoph K. NEUMANN, “*Araç Tarih & Amaç Tanzimat*”, s. 215.

⁶⁴ Christoph K. NEUMANN, a.g.e., s. 215. Ayrıca bkz.: İlber ORTAYLI, s. 22.

Birinci Tanzimat ile İkincisi arasında, halkın desteği kriteri bakımından bir fark görünmemektedir. Ulusal Programa ve verilen taahhütlere ne bu taahhüdün altına imza atanlar sahip çıkmakta, ne de halk bu konuda destek olmaktadır.

Sonuçta, dinamik bir süreçten geçen toplumumuzun bireyi olarak birlikte aktığımız nehrin dışına çıkıp “ahlaki kayıtsızlık”; nehrin akıntısına da kapılarak “ne olduğunu anlamaz” konumuna düşmeden⁶⁵, yeniden yaşanabilecek bir resepsiyona hazır olmak(olmamız) gerekmektedir. Resepsiyona ilişkin bu beklenti ve sonuçlarda bizlerin de (irademiz dışında da olsa) olumlu veya olumsuz anlamda katkımız bulunmuş olacaktır.

Temennimiz odur ki, tarihin tekerrürünü, sonucu hepimize yararlı ve insanlığın gelişimine katkı sağlayacak düzenlemelerde görelim. Tarih bizim hayırlı işlerimizle ve adaletimizle tekerrür etsin.

Musibetlerin tekerrüründen korunmak ümid ve duasıyla...

⁶⁵ Ahmet DAVUTOĞLU, “Stratejik Derinlik”, s. VI.

EK-1

AVRUPA BİRLİĞİ MÜKTESEBATININ ÜSTLENİLMESİNE İLİŞKİN TÜRKİYE ULUSAL PROGRAMI (19 MART 2001)

ÖZET(*)

GİRİŞ

Modern Türkiye Cumhuriyeti'nin özünde, barışçı bir dış politika ile laiklik, hukukun üstünlüğü, çoğulcu ve katılımcı demokrasi, insan hak ve özgürlükleri bulunur.

Atatürk'ün önderliğinde kurulan Türkiye Cumhuriyeti, benimsemiş olduğu değerler sistemi temelinde çok kısa bir zaman dilimi içinde toplumsal yaşamın her alanında gerçekleştirdiği devrimlerle, Türk Milletini ilk kez ortak coğrafyayı ve tarihi paylaştığı Avrupa ailesiyle aynı değerler sisteminde buluşturmuştur.

Cumhuriyetin kurulmasıyla birlikte hukuk ve sosyal düzenini Batı normlarına göre kuran Türkiye, 1946 yılında çok partili siyasi hayata geçmiş, başta basın özgürlüğü ve sendikal haklarda olmak üzere, açık ve katılımcı bir toplum düzeni yolunda çok önemli mesafeler kaydetmiştir. Birey ve bireysel özgürlükler, Türkiye'nin temel referansları olmuştur. Türkiye'nin demokratik gelişimi ve hukuk düzeni, dinamik bir evrim sürecine girmiştir.

Türkiye, 1984 yılından bu yana dışarıdan da yoğun bir şekilde desteklenmiş olan ayrılıkçı terörle mücadele etmektedir. Bu terör olgusu, Türkiye'nin demokrasi ve insan hakları iklimine, sosyal ve ekonomik gelişimine olumsuz etkilerde bulunmuştur. Bu tehdide rağmen, Türkiye Cumhuriyeti, ulusal bütünlüğünü korumuş ve vatandaşlarının eşitlik temelinde birliğini sürdürmüştür.

Türkiye'nin ekonomik politikaları, Cumhuriyetin ilk yıllarındaki koşulların da gerektirdiği Devlet önderliğindeki kalkınma modelinden giderek karma ekonomik sistem ve daha sonra da dünya konjonktüründeki gelişmelere paralel olarak piyasa sistemi ağırlıklı bir yapıya kavuşmuştur. Türkiye, son zamanlarda yaşanan ve daha çok ülkenin mali yapısına ilişkin sorunlardan kaynaklanan krize rağmen, serbest piyasa ekonomisini tüm kurum ve kurallarıyla güçlendirici politikalarını sürdürmektedir. Bu çerçevede, enflasyonun uzun yıllardan beri Türk eko-

(*) Ulusal Program, ekleri ile birlikte bin sayfanın üzerinde bir metin ve ekleri olarak sunulmuştur. Burada sadece konumuzla ilgili bölümler aktarılacaktır.

nomisine verdiği zararın giderilebilmesi, kamu açıklarının sürdürülebilir bir boyutta tutulması ve makro-ekonomik dengesizliklerin ortadan kaldırılabilmesi amacıyla, mali sektör reformu, tarım reformu, sosyal güvenlik reformu gibi yapısal değişikliklerin tamamlanması ve özelleştirme sürecine hız verilmesi hedeflerini benimsemiştir. Türkiye, Kopenhag ekonomik kriterlerine bu hedeflere ulaşmak suretiyle uyum sağlayacaktır.

Uluslararası ilişkilerde, barış, refah, güvenlik ve istikrar artırıcı ve pekiştirici katkılar yapan deneyimli bir ülke olan Türkiye, barışçı dış politikası çerçevesinde, komşularıyla ilişkilerinin geliştirilmesine özen gösterecek, bu bağlamda Yunanistan'la sorunlarına diyalog yoluyla çözümler getirilmesi için girişim ve çabalarını sürdürecektir. Türkiye Kıbrıs'ta tarafların egemen eşitliğine ve ada gerçeklerine dayalı karşılıklı olarak kabul edilebilir bir çözüm kapsamında, yeni bir ortaklık kurulması için BM Genel Sekreteri'nin iyi niyet misyonu çerçevesindeki çabalarına destek vermeye devam edecektir. Bir AB üyesi olarak demokratik ve lâik Türkiye modeli, Türk dünyası ve İslâm aleminin evrensel değerler temelinde ilerlemelerinde, Balkanlar, Kafkaslar, Orta Asya ve Orta Doğu coğrafyalarında istikrar sağlayacak yeni bir mayalanma sürecinin başlamasında, Avrupa ile Asya'nın yakınlaştırılmasında, kısacası Avrasya'nın çağdaşlaşma yolunun genişletilmesinde etkili olacaktır.

Türkiye Cumhuriyeti, Avrupa Birliği üyesi ülkelerle, evrensel ortak değerleri esas alan, barışçı ve aydınlık bir geleceği paylaşmak ve bu hususta katkılarda bulunmak azmindedir.

Türk Hükümeti, Türkiye'nin Avrupa Birliği üyeliğini, Cumhuriyetimizin kurucu felsefesini ve Atatürk'ün geleceğe bakışını doğrulayan kilit bir aşama ve Türkiye Cumhuriyeti için yeni bir basamak olarak değerlendirmektedir.

Türk halkı, çağdaş değerlere uyumu vazgeçilmez bir yaşam tarzı ve daimî bir hedef olarak benimsemiştir. Halkımız, tarihsel birikim ve deneyimi ile yüzyılların şekillendirdiği uygarlık bilinci sayesinde Avrupa'nın birleşmesi ideali bağlamında önemli görevler ve sorumluluklar üstlenmeye hazır ve muktedirdir. Bu çerçevede, Türkiye'nin AB müktesebatını özümseme iradesi tamdır.

Avrupa Birliği'ne üyelik, bu husustaki kriterlerin karşılanması suretiyle ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Anayasamızda ifade bulan temel özellikleri çerçevesinde gerçekleşecektir. Avrupa Birliği'ne üyelik, hem ulusal kimliğimizin bileşiminde yer alan ülkelerle örtüşmekte, hem de Türkiye için bilinçli bir tercihin ve çağdaşlaşmada yeni ufuklar açmanın bir vasıtası hâline gelmektedir. Bu amaçla, tüm vatandaşların eğitiminin nicelik ve nitelik itibarıyla AB standartlarına yaklaştırılması, Ulusal Program'da öngörülen hedeflere uyulmasını kolaylaştıracaktır.

Türkiye, başta insan hakları ve demokrasi alanlarında olmak üzere, Avrupa Birliği müktesebatı niteliğindeki evrensel normlar ile Avrupa Birliği ülkelerinin uygulamalarına daha fazla uyum sağlamak amacıyla, gerekli tüm uluslararası söz-

leşmelere taraf olacak ve bunların etkin şekilde uygulanmasını sağlayacak tedbirleri alacaktır. Türkiye esasen, bu bağlamdaki sözleşmelerin çoğuna taraftır.

Türkiye'nin AB üyeliği, farklı kültürler arasında uyum kurma özlemini taşıyan dinamiklerin tarihin akışıyla buluştuğunu simgeleyecek ve Avrupa'nın manevî dokusunu zenginleştirecektir. Türkiye ve Avrupa Birliği, karşılıklı ve sürekli etkileşim hâlindeki kültürel öğeleriyle, felsefî ve moral plânda daha yüksek bir uygarlık sentezinin oluşumunu başlatacaklardır. Bu gelişme, siyasî, ekonomik ve sosyal alanlardaki olumlu yansımalarıyla, her iki tarafın da daha güvenli ve huzurlu bir ortam içinde aydınlık bir geleceği şekillendirmelerini kolaylaştıracaktır.

Türkiye, somut ve özgün katkılarıyla Avrupa'nın evriminde önemli bir rol oynayacaktır. Türkiye ve Avrupa Birliği'nin farklı tecrübe ve birikimlerini birleştirmeleri, çağımızın sorunlarının çözümüne önemli bir katkı sağlayacaktır. Günümüz dünyasının maddî ve manevî mirasının yarattığı fırsatlardan ileriye dönük olumlu sonuçlar elde edilmesi, ancak bu takdirde mümkün olabilecektir. Böylece, Türkiye ve Avrupa Birliği, karşılıklı sağladıkları yarar ve katkılarla, 21'nci yüzyıl dinamiklerinin yönlendirilmesinde daha güçlü ve yaratıcı olacaklar, işbirliği ve dayanışma içinde kendi halkları ve uluslararası toplumun yükselmesi ve gelişmesi için birlikte çalışmaya devam edeceklerdir.

SİYASİ KRİTERLER

Türk Hükümeti, siyasî, idarî ve yargı reformlarına ilişkin çalışmalarını 2001 yılında hızlandıracak ve önerilerini mümkün olan en kısa zamanda TBMM'ye sunacaktır. Bu bağlamda amaç, özgürlükçü, katılımcı, güvenceli, devlet organları arasında görev ve yetkileri dengeleyen, hukuk devleti ilkesini üstün kılan Anayasa ve yasa hükümlerinin, Türkiye'nin uluslararası taahhütleri ile AB standartları temelinde daha da geliştirilmesidir. Demokrasi ve insan hakları alanlarındaki reform sürecinde, öncelikle Anayasa gözden geçirilecektir. **Anayasa değişiklikleri, yasal düzenlemelerin de çerçevesini belirleyecektir.**

Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti, insan hakları, demokrasi ve hukukun üstünlüğü alanlarında kaydedilecek gelişmeleri sürekli olarak izleyecek, AB müktesebatına uyum çalışmalarını düzenli şekilde değerlendirecek ve bu çalışmaların hızlandırılması için gerekli tüm önlemleri alacaktır.

Söz konusu reformlar bağlamında, Türkiye Büyük Millet Meclisi esasen önemli bir çalışma içindedir. Partilerarası Anayasa Uyum Komisyonu, halen Anayasa'da yapılabilecek değişiklikler üzerinde çalışmaktadır.

Bu çerçevede, başta düşünce ve ifade özgürlüğü olmak üzere bireysel insan hak ve özgürlüklerinin daha da geliştirilmesi, dernek kurma ve barışçı toplantı hakkı ile sivil toplumun güçlendirilmesi, yargının işlevselliği ve verimliliğinin artırılması, duruşma öncesi gözaltı ve cezaevlerindeki tutukluluk koşullarının iyileştirilmesi, işkenceyle mücadeleyle hız verilmesi, insan hakları ihlallerinin

caydırılması, ülke içinde bölgesel dengesizliklerin azaltılması, devlet memurları ve diğer kamu görevlilerinin insan hakları alanında eğitilmesi ve benzeri alanlarda, kısa ve orta vadede bir dizi yasal ve idari tedbir alınması öngörülmektedir.

Düşünce ve İfade Özgürlüğü

Türk Hükümeti, ifade özgürlüğünün Avrupa Birliği müktesebatı ile Avrupa Birliği üyesi ülkelerin uygulamaları ışığında geliştirilmesine önem ve öncelik vermektedir. Anayasa ve diğer mevzuattaki ilgili hükümlerin, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 10'uncu maddesi çerçevesindeki toprak bütünlüğü ve ulusal güvenliğin korunmasını da öngören ölçütler ile lâik ve demokratik Cumhuriyeti, üniter devlet yapısını ve millî birliği koruma kriterleri temelinde gözden geçirilmesi öngörülmektedir.

Bu anlayış doğrultusunda, ifade özgürlüğünün daha da geliştirilmesine yönelik anayasal ve yasal güvencelerin güçlendirilmesi amacıyla kısa vadede,

- Anayasa'nın temel hak ve hürriyetlerle ilgili bölümlerinin, başta düşünceyi açıklama ve yayma, bilim ve sanat ile basın özgürlükleriyle ilgili hükümler olmak üzere gözden geçirilmesi,
- Türk Ceza Kanunu'nun 312. maddesinin, koruduğu değerler zedelenmeden gözden geçirilmesi,
- Aynı anlayışla Terörle Mücadele Kanunu'nun 7. ve 8. maddelerinin gözden geçirilmesi,
- RTÜK Kanunu'nun gözden geçirilmesi,
- Basın suçlarının kapsamı ve öngörülen cezalarla ilgili olarak Basın Kanunu'nun gözden geçirilmesi planlanmaktadır.

Orta vadede ise,

- Siyasî Partiler Kanunu'nun,
- Polis Vazife ve Salâhiyet Kanunu ve Tüzüğü ile Jandarma Teşkilât, Görev ve Yetkileri Kanunu ve Yönetmeliği, Sahil Güvenlik Komutanlığı Kanunu ve Tüzüğü'nün,
- 3257 sayılı Sinema, Video ve Müzik Eserleri Kanunu ile ilgili diğer mevzuatın gözden geçirilmesi;
- Yeni Türk Ceza Kanunu'nun yasalaşması;
- Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararları uyarınca ödenen tazminatların kusurlu kamu görevlilerinden tahsili için çalışmalar yapılması hedeflenmektedir.

Dernek Kurma Özgürlüğü, Barışçı Toplantı Hakkı ve Sivil Toplum

Türk Hükümeti, sivil toplumun gelişmesine önem vermektedir. Sivil toplumun güçlenmesi, Türk demokrasinin gelişmesine katkı sağlayacaktır. Dernek kurma özgürlüğü ve barışçı toplantı hakkının daha da geliştirilmesi ve sivil toplumun güçlendirilmesiyle, bireylerin toplumsal sorunların çözümüne aktif katkıda bulunmaları mümkün olacaktır.

Bu çerçevede kısa vadede,

- Ekonomik ve Sosyal Konsey'in Kuruluşu, Çalışma Esas ve Yöntemleri Hakkında Kanun Tasarısı'nın yasalaşması,
- Sivil toplum örgütleri ile ekonomik ve sosyal demokrasinin uzantısı niteliğindeki kurumsal yapılanmanın anayasal güvenceye kavuşturulması,
- İş Güvencesi Yasa Tasarısı'nın yasalaşması öngörülmektedir.

Orta vadede ise,

- Sendikal haklarla ilgili mevcut sınırlamaların gözden geçirilmesi, hak grevi yapılmasına olanak tanınması için Anayasa'nın ilgili maddelerinin yeniden düzenlenmesi,
- Sendikal hakların 87 ve 98 sayılı ILO Sözleşmeleri uyarınca ve Avrupa Sosyal Şartı doğrultusunda yeniden düzenlenmesi,
- Dernek kurma özgürlüğü ile toplantı ve gösteri yürüyüşleriyle ilgili mevzuatın gözden geçirilmesi öngörülmektedir.

Başbakanlık tarafından Ağustos 1999'da yayımlanan bir genelgeyle, "Kamu Görevlileri Sendikaları Kanunu Tasarısı" yasalaşmaya değin kamu görevlilerinin sendika ve konfederasyonlar şeklinde örgütlenmesine engel olunmaması ve bu kuruluşların faaliyetlerine imkân tanınması istenmiştir.

İşkenceyle Mücadele

Türk Hükümeti, işkenceyle mücadele konusunda kararlıdır. Bunun için, eğitimden başlayarak işkence olaylarının aydınlatılması ve sorumlularının cezalandırılmasına kadar uzanan yasal ve idarî önlemleri güçlendirmiştir.

Bu bağlamda son dönemde alınmış başlıca önlemler şunlardır:

- Yakalama, Gözaltına Alma ve İfade Alma Yönetmeliği'nin etkin bir şekilde uygulanması ve uygulamanın sıkı bir biçimde denetlenmesini sağlamak üzere Haziran 1999'da bir Başbakanlık genelgesi yayımlanmıştır.
- Ağustos 1999'da Türk Ceza Kanunu'nun işkence ve kötü muameleyle ilgili maddeleri değiştirilerek, işkence ve kötü muamelenin tanımı uluslararası sözleşmelere uygun şekilde yeniden yapılmış, cezalar artırılmış, ayrıca gerçeğe aykırı rapor düzenleyerek işkenceyi gizleyen sağlık personeline cezalar getirilmiştir.

Aralık 1999'da Memurlar ve Diğer Kamu Görevlilerinin Yargılanması Hakkında Kanun kabul edilmiş ve böylece kamu görevlileri hakkında soruşturma ve takibatın süratlendirilmesi mümkün olmuştur.

Buna rağmen ortaya çıkan ve Hükümetimiz tarafından hiçbir şekilde müsamaha edilmesi mümkün olmayan işkence ve kötü muamele olaylarının önlenmesi için, ilgili bakanlıkların yanısıra, yeni kurulan Başbakanlık İnsan Hakları Başkanlığı'na da görev verilmiştir.

İşkence ve kötü muameleyle mücadelenin güçlendirilmesine yönelik bir dizi yasa ve mevzuat değişikliği yapılması planlanmıştır. Bu doğrultuda kısa vadede,

- Polis Vazife ve Salâhiyet Kanunu ve Tüzüğü, Jandarma Teşkilat, Görev ve Yetkileri Kanunu ve Yönetmeliği, Sahil Güvenlik Komutanlığı Kanunu ve Tüzüğü'nün gözden geçirilmesi,
- Adli Tıp Kurumu'nun modernizasyonu çalışmalarına başlanması öngörülmektedir.

Orta vadede ise,

- Yeni Türk Ceza Kanunu'nun,
- Yeni Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu'nun yasalaşması;
- İnsan hakları ihlallerine meydan verilmemesi için güvenlik güçlerine gerekli eğitimin verilmesi ve ihlallerin yoğun olarak yaşandığı ortamların teknolojiden daha fazla yararlanılarak etkin denetimi için malî kaynak tahsisi olanaklarının araştırılması,
- İşkenceye uğradığı kanıtlanan kişiye karşı bu fiili işleyenlerin müşterek ve müteselsil hukukî sorumluluğunun yasa hükmüne bağlanması hedeflenmektedir

Duruşma Öncesi Gözaltı

Duruşma öncesi gözaltıyla ilgili yasal uygulama ve usullerin Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararları ile Avrupa İşkenceyi Önleme Komitesi tavsiyeleri ışığında uluslararası standartlara yakınlaştırılması ve mevzuatımızın yeknesak hâle getirilmesi amacıyla orta vadede,

- Anayasa'nın 19/6'ncı maddesinin gözden geçirilmesi,
- Yeni Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu'nun yasalaşması,
- Devlet Güvenlik Mahkemeleri Kanunu'nda değişiklik yapılması planlanmaktadır.

İnsan Hakları İhlalleri Sonuçlarının Düzeltilmesi İmkânlarının Güçlendirilmesi

Türk Hükümeti, bu amaca yönelik olarak orta vadede,

- Yeni Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu'nun,
- Terör ve Terörle Mücadeleden Doğan Zararların Karşılanması Hakkındaki Kanun Tasarısı'nın yasalaşmasını öngörmektedir.

Devlet Memurları ve Kamu Görevlilerinin İnsan Hakları Konusunda Eğitimleri

Başta güvenlik güçleri olmak üzere, Devlet memurları ve kamu görevlilerinin insan hakları alanında eğitimi için tüm ilgili kurumlarda çalışmalar yürütülmektedir. Türk Hükümeti, bu alanda başlattığı ikili ve çok taraflı işbirliği faaliyetlerini yoğunlaştırarak sürdürecektir.

Bu amaca yönelik olarak kısa vadede,

- Polis okullarındaki öğretim sürelerinin 9 aydan 2 yıla çıkarılması amacıyla yasal düzenlemeler yapılması,
- BM İnsan Hakları Eğitimi On Yılı Programı çerçevesinde hazırlanmış olan İçişleri Bakanlığı ve Bağlı Kuruluşlarının İnsan Hakları Eğitimi Projesi (2000-2007)'nin yürürlüğe konulması,
- Avrupa Konseyi İnsan Hakları Direktörlüğü'nün 1997-2000 Polis ve İnsan Hakları Programı çerçevesinde uygulamaya konulan proje uyarınca, 7 yıllık bir süre içerisinde tüm güvenlik güçleri mensuplarının insan hakları alanında eğitilmesi öngörülmektedir.

Bu bağlamdaki diğer önlemler, “Adalet ve İçişleri” bölümünde yer almaktadır.

Devlet Güvenlik Mahkemeleri Dâhil Olmak Üzere, Yargının İşlevselliği ve Verimliliği

Türk Hükümeti tarafından özel önem verilen bu konuda kısa vadede,

- Anayasa'nın DGM'lere ilişkin hükümleri ile DGM Kanunu'nun gözden geçirilmesi,
- Savunmanın yargının temel unsurlarından biri olduğunun Anayasa hükmü olarak tesciliyle savunmanın güçlendirilmesi ve Avukatlık Kanunu'nun çıkarılması,
- Yargı bağımsızlığını sınırlayan hükümlerin gözden geçirilmesi, Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu'nun yeniden yapılandırılması,

- Adli Tıp Kurumu'nun modernize edilmesi için gerekli yasal düzenlemelerin yapılması,
- “İnsan Hakları Eğitimi On Yılı” faaliyetlerinin yoğunlaştırılması ve hâkim ve savcılarımızın Avrupa Konseyi ile AB üyesi ülkelerde eğitim imkânlarının artırılması,
- Hâkim ve savcılar için insan hakları ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararları hakkında periyodik meslek içi hizmet eğitim programları düzenlenmesi öngörülmektedir.

Orta vadede ise,

- 4483 sayılı Memurlar ve Diğer Kamu Görevlilerinin Yargılanması Hakkında Kanun'un uygulamada edinilen tecrübeler ışığında gözden geçirilmesi,
- Askerî Ceza Kanunu ile 353 sayılı Askeri Mahkemeler Kuruluşu ve Yargılama Usulü Kanunu ve 1602 sayılı Askeri Yüksek İdare Mahkemesi Kanunu'nun gözden geçirilmesi,
- Olağanüstü Hal Yasası'nın genel Anayasa ve mevzuat değişiklikleri ışığında gözden geçirilmesi hedeflenmektedir.

Bu bağlamdaki diğer önlemler, “Adalet ve İçişleri” bölümünde yer almaktadır.

Ölüm Cezasının Kaldırılması

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'na göre, kesinleşmiş idam cezalarının yerine getirilmesi kararı münhasıran TBMM'nin yetkisindedir. Hükümet, TBMM'nin 1984 yılından bu yana yaşam hakkının özüne dokunulmaması yönünde benimsediği uygulamaya saygılıdır.

Türk ceza hukukundan ölüm cezasının kaldırılması hususu, şekil ve kapsamı itibariyle TBMM tarafından orta vadede ele alınacaktır.

Kültürel Yaşam ve Bireysel Özgürlükler

Türkiye Cumhuriyeti'nin resmi ve eğitim dili Türkçedir.

Ancak bu, vatandaşlarının günlük yaşamlarında farklı dil, lehçe ve ağızların serbest kullanılmasına engel teşkil etmez. Bu serbestlik, ayrılıkçı veya bölücü amaçlarla kullanılamaz.

Tüm Vatandaşların Ekonomik, Sosyal ve Kültürel İmkânlarının Artırılması Amacıyla, Bölgesel Dengesizliklerin Azaltılması Ekonomide Serbestleşme Süreci

Hükümet, bölgesel dengesizliklerin azaltılması ve tüm vatandaşların sosyal ve kültürel imkânlarının artırılmasına yönelik kapsamlı bir strateji benimsemiştir.

Bu çerçevede, 1984 yılından bugüne kadar süregelen ayrımcı terör faaliyetinin kontrol altına alınmasıyla birlikte, Türk Hükümeti, ekonomik ve sosyal kalkınma yolunda bir dizi önlem almıştır.

Bu stratejinin orta vadede tam olarak uygulamaya konulması öngörülmektedir.

Tüm Bireylerin, Herhangi Bir Ayırım Yapılmaksızın ve Dil, Irk, Renk, Cinsiyet, Siyasî Görüş, Felsefî İnanç veya Dinine Bakılmaksızın, Tüm İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerinden Tam Olarak Yararlandırılması; Düşünce, Vicdan ve Din Özgürlükleri

Anayasamızın yürürlükteki 10'uncu maddesi ayrımcılığı çok kapsamlı bir şekilde yasaklamış olup, Anayasa ve kanunlar önünde herkesin eşit olduğu ilkesini benimsemiştir.

- Bu anayasal ilkeye uygun olarak kısa vadede,
- BM Her Türlü Irk Ayırımının Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi'nin sonuçlandırılması;
- Kadın ve erkeklerin eşit haklara sahip oldukları ilkesine Anayasa'da yer verilmesi,
- Kadın-erkek eşitliği alanında önemli değişiklikler getiren Türk Medenî Kanunu Tasarısı'nın yasalaşması,
- Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü ve Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Teşkilat Yasa Tasarılarının yasalaşması,
- 182 sayılı ILO En Kötü Biçimde Çocuk İşçiliğinin Önlenmesi Sözleşmesi'nin onaylanması ve çocuk işçiliğinin önlenmesine yönelik olarak, ILO ile işbirliği içinde hazırlanan Ulusal Eylem Planı'nın uygulamaya konulması planlanmaktadır.

Orta vadede,

- BM Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi'ne Ek İhtiyarî Protokol'ün sonuçlandırılması,
- Avrupa İnsan Haklarını ve Ana Hürriyetleri Korumaya Dair Sözleşme'ye İlişkin, Bu Sözleşmede ve Bu Sözleşmeye Ek 1. Protokolde Yer Alanlardan Başka Bazı Hak ve Özgürlükleri Tanıyan 4 No.lu Protokol'ün sonuçlandırılması,
- Avrupa İnsan Haklarını ve Ana Hürriyetleri Korumaya Dair Sözleşmeye Ek 7 No.lu Protokol'ün sonuçlandırılması,
- Avrupa Sosyal Şartı'nın gözden geçirilmiş metni ile kolektif şikâyetler sistemine ilişkin Ek Protokol'ün sonuçlandırılması,

- Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin ayrımcılık yasağını düzenleyen 14'üncü maddesinin kapsamını genişleten 12 No.lu Ek Protokol'ün sonuçlandırılması,
- Ülkemizde yaşayan ve Türk vatandaşı olmayan gayrimüslim kişilerin de mensup oldukları dinin vecibelerini yerine getirmelerinde ve kendileriyle ilgili diğer uygulamalarda gerekli pratik kolaylıkların kamu düzeninin korunmasına ilişkin mevzuatımız çerçevesinde geliştirilmesini sağlayacak tedbirlerin alınması,
- Özürlülerin meslekî rehabilitasyonu ve istihdamları hakkındaki 159 No.lu ILO Sözleşmesine uygun tedbirlerin alınması öngörülmektedir.

Anayasa'nın ve İlgili Diğer Yasaların AB Müktesebatına Uyumu

- Türk Hükümeti, kısa vadede Anayasa'nın Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ışığında gözden geçirilmesini,
- Orta vadede ise, yasalarda gerekli değişikliklerin yapılmasını öngörmektedir.

BM Uluslararası Medenî ve Siyasî Haklar Sözleşmesi ile İhtiyari Ek Protokolü ve BM Uluslararası Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi

Söz konusu iki sözleşmenin imzalanması, Türkiye'nin bu yöndeki siyasî irade ve niyetini ifade etmektedir. Onay işlemlerinin başlatılması için hazırlanacak kanun tasarıları, olabilecek çekincelerle birlikte TBMM'ye sunulacaktır .

Cezaevlerindeki Tutukluluk Koşulları

Türk Hükümeti, cezaevlerindeki olumsuzlukların giderilmesi hususunda kararlıdır ve bu yönde yoğun bir çaba içindedir.

Tüm Avrupa'da 1960-70'li yıllarda vazgeçilen koğuş sistemi, ülkemizde de terkedilmektedir.

Cezaevleri, Avrupa Konseyi ve Avrupa İşkenceyi Önleme Komitesi'nin tavsiyeleri doğrultusunda, BM Cezaevleri Asgari Standartları ile Avrupa Konseyi kurallarına uygun hale getirilmektedir.

Bu alanda kısa vadede,

- Adalet Bakanlığı'nca, idarecilerin ve Cumhuriyet başsavcılarının cezaevlerindeki denetim ve kontrollerinin daha etkin hâle getirilmesi sağlanacak ve
- Terörle Mücadele Kanunu Değişiklik Tasarısı'nın yasalaştırılarak, bu suçlardan hükümlü bulunanların da açık görüş yapma ve iş yurdu çalışmalarına katılımlarına ilişkin hususlar gözden geçirilecektir.

Bu konudaki diğerk önlemler, “Adalet ve İçişleri” bölümünde yer almaktadır.

Millî Güvenlik Kurulu

Anayasal bir kuruluş olan Millî Güvenlik Kurulu, ulusal güvenliğı ilgilendiren alanlarda bir danışma organı niteliğindedir. Anayasa ve Yasanın ilgili maddeleri, Kurul’un yapısı ve işlevini daha açık bir biçimde tanımlayacak şekilde orta vadede gözden geçirilecektir.

Olağanüstü Hal

Bölgedeki terörle mücadele için ilan edilmiş ve esasen toplam 10 ilden 4 ile indirilmiş bulunan Olağanüstü Hal uygulamasının tamamen kaldırılması, bölgenin ekonomik, sosyal ve kültürel gelişimini öngören stratejinin bir parçasıdır. Bu alanlardaki gelişmeler ve güvenlik değerlendirmesi ışığında Olağanüstü Halin tamamen kaldırılması planlanmaktadır.

ADALET VE İÇİŞLERİ

Adalet ve İçişleri alanında 2001 yılında üzerinde çalışılmaya başlanması ve orta vadede gerçekleştirilmesi öngörülen başlıca hedefler şunlardır:

- Adalet ve içişleri alanındaki kamu idaresi reform çalışmaları hızlandırılacaktır.
- Kamu kurum ve kuruluşları arasındaki eşgüdüm artırılabacaktır.
- Sınır yönetimi güçlendirilmeye devam edilecek ve Schengen Sözleşmesi’nin tam olarak uygulanması için hazırlık yapılacaktır.
- Vize mevzuatı ve uygulamasının AB müktesebatına uygun hale getirilmesi çalışmalarına başlanacaktır.
- Yasadışı göçün önlenmesine yönelik olarak, göç konusundaki AB müktesebatı ve uygulamaları (kabul, geri kabul, sınır dışı etme) benimsenecektir.
- Yolsuzluk, yasadışı uyuşturucu madde kullanımı ile üretimi ve ticareti, örgütlü suçlar, kara paranın aklanması ile ceza hukuku ve özel hukuk alanlarında adli işbirliği konularındaki AB müktesebatı benimsenecek, bu alanlarda uluslararası işbirliği yoğunlaştırılacaktır.
- Örgütlü suçlar, yasadışı uyuşturucu madde kullanımı ile üretimi ve ticareti, yolsuzluk ve kara paranın aklanmasıyla mücadele ile polis ve adli işbirliği kapasitesi güçlendirilecektir.

- Şüpheli mali muamelelerle ilgili bilgilerin toplanması, muhafaza edilmesi, işleme konulması, analiz edilmesi ve değişimi faaliyetleri hızlandırılacaktır.
- Europol'e tam üyelik için gerekli müktesebat uyumu sağlanacak ve hazırlıklar tamamlanacaktır.
- Schengen Bilgi Sistemi ve Europol'e tam katılım amacıyla kişisel verilerin korunması alanındaki AB müktesebatı benimsenecektir.
- Adalet ve içişleri alanında Avrupa Birliği mevzuatı ve uygulamaları hakkında bilgilendirme ve bilinçlendirme programları hazırlanacaktır.
- Mülteciler için mevcut konaklama tesisleri ve sosyal destek mekanizmaları geliştirilecektir.
- İltica konusundaki 1951 tarihli Cenevre Sözleşmesi'ne konulan coğrafi çekincenin kaldırılması, Türkiye'ye doğudan bir mülteci akımını teşvik etmeyecek şekilde, gerekli mevzuat ve altyapı değişikliklerinin gerçekleştirilmesine ve AB ülkelerinin külfet paylaşımı konusunda gerekli hassasiyeti göstermelerine bağlı olarak değerlendirilecektir.

EK-2

AVRUPA BİRLİĞİ TEMEL HAKLAR BİLDİRGESİ (ATHŞ)

GİRİŞ

Avrupa halkları, aralarında daha yakın bir birlik oluşturmak için ortak değerlere dayalı barışçı bir geleceği paylaşmaya karardır.

Ruhani ve manevi mirasın bilincinde olan Birlik, bölünmez ve evrensel değerler olan insan onuru, özgürlük, eşitlik ve dayanışma değerleri üzerine inşa edilmiştir. Demokrasi ve hukukun üstünlüğü ilkelerine dayanmaktadır. Birlik vatandaşlığını tesis ederek ve bir özgürlük, güvenlik ve adalet bölgesi oluşturarak bireyi, faaliyetlerinin merkezine yerleştirir.

Birlik, bu ortak değerlerin korunması ve geliştirilmesine katkıda bulunurken Avrupa halklarının kültürleri ve geleneklerinin çeşitliliği yanı sıra Üye Devletlerin ulusal kimlikleri ve bunların ulusal, bölgesel ve yerel düzeylerdeki kendi kamu makamlarının düzenlenmesine saygı gösterir. Dengeli ve sürdürülebilir kalkınmayı teşvik etmeye çalışır ve insanların, eşyaların, hizmetlerin ve sermayenin serbest dolaşımını ve yerleşme özgürlüğünü sağlar.

Bu amaçla, toplum, sosyal ilerleme, bilimsel ve teknolojik gelişmeler ışığında temel hak ve özgürlüklerin bir Bildirge'de daha açık bir şekilde ortaya konulması yoluyla bu hak ve özgürlüklerin korunmasının güçlendirilmesi gerekmektedir.

Bu Bildirge, Topluluk ve Birliğin yetkileri ve görevlerini ve yetki ikamesi ilkesini dikkate alarak özellikle Üye Devletlerin ortak uluslararası yükümlülükleri ve anayasal gelenekleri, Avrupa Birliği Antlaşması, Topluluk Antlaşmaları, Avrupa İnsan Hakları ve Temel Hak ve Özgürlüklerin Korunması Sözleşmesi, Topluluk ve Avrupa Konseyi tarafından kabul edilen Sosyal Bildirgeler ve Avrupa Toplulukları Adalet Divanı ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin içtihat hukukundan kaynaklanan hakları yeniden teyit etmektedir.

Bu haklardan yararlanılması, öteki kişiler, insanlık ve gelecekteki kuşaklar konusunda sorumluluklar ve görevleri beraberinde getirmektedir.

Birlik, bu nedenle, aşağıda belirtilen hakları, özgürlükleri ve ilkeleri tanı-
maktadır.

BÖLÜM I

ONUR

Madde–1. İnsanlık Onuru

İnsanlık onuru, ihlal edilemez. Saygı gösterilmeli ve korunmalıdır.

Madde–2. Yaşama Hakkı

1. Herkes, yaşama hakkına sahiptir.
2. Hiç kimse, ölüm cezasına çarptırılmamalı veya idam edilmemelidir.

Madde–3. Kişinin Bedensel ve Ruhsal Dokunulmazlık Hakkı

1. Herkes, kendi bedensel ve ruhsal dokunulmazlığına saygı gösterilmesi hakkına sahiptir.

2. Tıp ve biyoloji alanlarında, özellikle aşağıda belirtilenlere saygı gösterilmelidir:

- Yasada belirtilen usullere uygun olarak ilgili kişinin özgürce ve bilinçli olarak vereceği muvafakat,
- Özellikle kişilerin seçilmesini amaçlayan insan ırkının soyaçekim yoluyla ıslahına yönelik uygulamaların yasaklanması,
- İnsan bedeninin ve bölümlerinin ticari bir kazanç kaynağı haline getirilmesinin yasaklanması,
- İnsanların kopyalama yoluyla üretilmesinin yasaklanması.

Madde–4. İşkence veya İnsanlık Dışı veya Alçaltıcı Muamele veya Ceza Yasağı

Hiç kimse, işkenceye veya insanlık dışı veya alçaltıcı muamele veya cezaya tabi tutulmamalıdır.

Madde–5. Kölelik ve Zorla Çalıştırılma Yasağı

1. Hiç kimse, kul ya da köle olarak tutulamaz.
2. Hiç kimse zorla çalıştırılmaz ve zorunlu çalışmaya tabi tutulamaz.
3. İnsan kaçakçılığı yasaklanmıştır.

BÖLÜM II

ÖZGÜRLÜKLER

Madde–6. Özgürlük ve Güvenlik Hakkı

Herkes kişi özgürlüğü ve güvenliği hakkına sahiptir.

Madde–7. Özel ve Aile Yaşamına Saygı

Herkes, özel ve aile yaşamına, konutuna ve haberleşmesine saygı gösterilmesini isteme hakkına sahiptir.

Madde–8. Kişisel Bilgilerin Korunması

1. Herkes, kendisine ilişkin kişisel bilgilerin korunmasını isteme hakkına sahiptir.

2. Bu tür bilgiler, belirtilen amaçlar için ve ilgili kişinin muvafakatine veya yasada öngörülen başka meşru temele dayalı olarak adil şekilde kullanılmalıdır. Herkes, kendisi hakkında toplanmış olan bilgilere erişme ve bunlarda düzeltme yapma hakkına sahiptir.

3. Bu kurallara uyulması, bağımsız bir makam tarafından denetlenecektir.

Madde–9. Evlenme ve Aile Kurma Hakkı

Evlenme hakkı ve aile kurma hakkı, bu hakların kullanılmasına ilişkin ulusal mevzuata uygun olarak teminat altına alınacaktır.

Madde–10. Düşünce, Vicdan ve Din Özgürlüğü

1. Herkes, düşünce, din ve vicdan özgürlüğü hakkına sahiptir. Bu hak, din veya inancını değiştirme özgürlüğünü ve din veya inancını tek başına veya topluluk halinde, aleni veya gizli olarak ibadet etme, öğretme, uygulama ve gereklerine uyma şeklinde açığa vurma özgürlüğünü içerir.

2. Bu hakkın kullanılmasına ilişkin ulusal mevzuata uygun olarak dini nedenlerle askerlik görevini yapmayı reddetme hakkı tanınmaktadır.

Madde–11. İfade ve Haber Alma Özgürlüğü

1. Herkes, ifade özgürlüğü hakkına sahiptir. Bu hak, kamu makamlarının müdahalesi olmaksızın ve ulusal sınırlarla kısıtlanmaksızın bir görüşe sahip olma, haber ve düşünceleri elde etme ve bunları ulaştırma özgürlüğünü içerir.

2. Basının özgürlüğü ve çoğulculuğuna saygı gösterilmelidir.

Madde–12. Toplanma ve Örgütlenme Özgürlüğü

1. Herkes, barışçıl bir biçimde toplanma özgürlüğü ile her düzeyde, özellikle siyaset, sendika ve yurttaşlıkla ilgili konularda örgütlenme özgürlüğü hakkına sahiptir. Bu, herkesin kendi çıkarlarını korumak için sendika kurma ve sendikalara girme hakkını da içerir.

2. Birlik düzeyindeki siyasi partiler, Birliğin vatandaşlarının siyasi iradesinin ifade edilmesine katkıda bulunurlar.

Madde–13. Sanat ve Bilim Özgürlüğü

Sanat ve bilimsel araştırma, kısıtlamaya tabi olmamalıdır. Akademik özgürlüğe saygı gösterilmelidir.

Madde–14. Eğitim Hakkı

1. Herkes, eğitim görme ve mesleki ve sürekli eğitimden yararlanma hakkına sahiptir.

2. Bu hak, serbest zorunlu eğitim görme olasılığını da içerir.

3. Demokratik ilkelere ve ailelerin çocuklarının kendi dini, felsefi ve eğitim konusundaki inançlarına uygun olarak eğitim ve öğretim görmelerini sağlama hakkına saygı gösterilerek eğitim kurumları tesis etme özgürlüğüne, bu özgürlük ve hakkın kullanılmasına ilişkin ulusal mevzuata uygun olarak saygı gösterilmelidir.

Madde–15. Meslek Seçme ve Çalışma Hakkı

1. Herkes, çalışma ve serbestçe seçilmiş veya kabul edilmiş bir mesleği ifa etme hakkına sahiptir.

2. Birliğin her vatandaşı, herhangi bir Üye Devlette iş arama, çalışma, yerleşme hakkını kullanma ve hizmet verme özgürlüğüne sahiptir.

3. Üye Devletlerin ülkelerinde çalışma izni almış olan üçüncü ülkelerin vatandaşları, Birliğin vatandaşlarının çalışma şartlarına eşit çalışma şartlarından yararlanma hakkına sahiptir.

Madde–16. Bir Ticari Faaliyette Bulunma Özgürlüğü

Topluluk hukuku ve ulusal yasalar ve uygulamalara göre bir ticari faaliyette bulunma özgürlüğü tanınmaktadır.

Madde–17. Mülk Edinme Hakkı

1. Herkes, yasal şekilde elde ettiği mülküne sahip olma, kullanma, elden çıkarma ve miras bırakma hakkına sahiptir. Bunların kaybı karşılığında zamanında adil bir tazminat ödenmesi koşulu ile kamu menfaati nedeniyle veya yasada

öngörülen koşullar çerçevesinde yapılması dışında hiç kimsenin elinden mülkü alınamaz. Mülkün kullanımı, kamu menfaati için gerekli olduğu ölçüde yasa ile düzenlenebilir.

2. Fikri mülkiyet, korunmalıdır.

Madde-18. Sığınma Hakkı

Sığınma hakkı, 28 Temmuz 1951 tarihli Cenevre Sözleşmesi ve sığınmacıların statüsüne ilişkin 31 Ocak 1967 tarihli Protokol kuralları dikkate alınarak ve Avrupa Topluluğunu kuran Antlaşma'ya uygun olarak teminat altına alınmalıdır.

Madde-19. İhraç, Sınırdışı veya İade Etme Yasağı

1. Toplu sınır dışı etmeler yasaktır.

2. Hiç kimse, ölüm cezası, işkence veya başka insanlık dışı veya alçaltıcı muamele veya cezaya tabi tutulması konusunda ciddi bir tehlikenin bulunduğu bir Devlete geri gönderilemez, sınırdışı edilemez veya iade edilemez.

BÖLÜM III

EŞİTLİK

Madde-20. Yasa Önünde Eşitlik

Herkes, yasa önünde eşittir.

Madde-21. Ayrımcılık Yasağı

1. Cinsiyet, ırk, renk, etnik veya sosyal köken, kalıtımsal özellikler, dil, din veya inanç, siyasi veya başka herhangi bir görüş, bir ulusal azınlığın üyesi olma, hususiyet, doğum, maluliyet, yaş veya cinsel eğilim gibi herhangi bir nedenle ayrımcılık yapılması yasaktır.

2. Avrupa Topluluğunu kuran Antlaşma ve Avrupa Birliği Antlaşmasının uygulanması kapsamı çerçevesinde ve söz konusu Antlaşmaların özel hükümleri saklı kalmak üzere milliyet nedeniyle her türlü ayrımcılık yasaktır.

Madde-22. Kültürel, Dini ve Dilsel Çeşitlilik

Birlik, kültürel, dini ve dilsel çeşitliliğe saygı gösterecektir.

Madde-23. Erkekler ve Kadınlar Arasında Eşitlik

Erkekler ve kadınlar arasında eşitlik, istihdam, çalışma ve ücret dâhil olmak üzere bütün alanlarda sağlanmalıdır.

Eşitlik ilkesi, yeterli şekilde temsil edilmeyen cinsin lehine belirli avantajlar sağlanmasını öngören önlemlerin sürdürülmesini veya benimsenmesini engellemez.

Madde-24. Çocukların Hakları

1. Çocuklar, kendi refahları için gerekli olan koruma ve ihtimamdan yararlanma hakkına sahiptir. Görüşlerini serbestçe ifade edebilirler. Bu görüşler, kendi yaşları ve olgunluk düzeylerine uygun olarak kendilerini ilgilendiren konularda dikkate alınır.

2. Kamu makamları veya özel kuruluşlar tarafından çocuklarla ilgili olarak yapılan bütün işlemlerde, çocuğun çıkarlarının en iyi şekilde korunmasına öncelik verilmelidir.

3. Her çocuk, bunun kendi çıkarlarına aykırı olması haricinde anne ve babasının her ikisi ile düzenli olarak kişisel ilişki ve doğrudan temas sürdürme hakkına sahiptir.

Madde-25. Yaşlıların Hakları

Birlik, yaşlıların, onurlu ve bağımsız bir yaşam sürdürme ve sosyal ve kültürel yaşama katılma haklarını tanımakta ve saygı göstermektedir.

Madde-26. Engellilerin Toplumla Bütünleştirilmesi

Birlik, engelli kişilerin, bağımsızlıklarını, toplumsal ve mesleki yaşamla bütünleştirilmelerini ve toplum yaşamına katılmalarını sağlamaya yönelik önlemlerden yararlanma hakkını tanımakta ve saygı göstermektedir.

BÖLÜM IV

DAYANIŞMA

Madde-27. İşçilerin İşletme İçinde Bilgi Alma ve Danışma Hakkı

Topluluk mevzuatı ve ulusal yasalar ve uygulamalarda öngörülen durumlar ve koşullarda işçiler veya temsilcilerine, uygun düzeylerde zamanında bilgi verilmesi ve danışmalarda bulunulmalıdır.

Madde-28. Toplu Sözleşme Görüşmeleri Yapma ve Eylem Hakkı

İşçiler ve işverenler veya bunların ilgili kuruluşları, topluluk mevzuatı ve ulusal yasalar ve uygulamalara göre uygun düzeylerde toplu sözleşmeler müzakere etme ve imzalama ve menfaat ihtilafı olması halinde grev eylemi dâhil olmak üzere kendi çıkarlarını korumak için ortak eylem yapma hakkına sahiptir.

Madde–29. İŒe YerleŒtirme Hizmetlerinden Yararlanma Hakkı

Herkes, iŒe yerleŒtirme hizmetinden ücretsiz olarak yararlanma hakkına sahiptir.

Madde–30. Haksız İŒten Çıkarmaya KarŒı Koruma

Her iŒçi, Topluluk hukuku ve ulusal yasalar ve uygulamalara göre haksız iŒten çıkarmaya karŒı korunma hakkına sahiptir.

Madde–31. Adil ve Hakkaniyete Uygun ÇalıŒma KoŒulları

1. Her iŒçi, kendi sağlığı, emniyeti ve onuruna saygı gösteren çalıŒma koŒullarından yararlanma hakkına sahiptir.

2. Her iŒçi, azami çalıŒma saatlerinin sınırlandırılması, günlük ve haftalık dinlenme dönemleri ve yıllık ücretli izin hakkına sahiptir.

Madde–32. Çocuk İŒçi ÇalıŒtırmanın Yasaklanması ve ÇalıŒan Gençlerin Korunması

Çocuk iŒçi çalıŒtırılması yasaktır. Gençler için daha elveriŒli olabilecek kurallar saklı kalmak üzere ve sınırlı istisnalar dıŒında istihdam edilmek için asgari yaŒ sınırı, zorunlu eğitimin tamamlanması için belirlenen asgari yaŒtan daha dŒk olamaz.

İŒe alınan gençler, yaŒlarına uygun çalıŒma koŒullarında çalıŒtırılmalı ve ekonomik sömürüye ve emniyetlerine, sağlıklarına veya fiziksel, ruhsal, ahlaki veya sosyal geliŒimlerine zarar verme olasılığı bulunan veya eğitimlerini engelleyebilecek her türlü iŒe karŒı korunmalıdır.

Madde–33. Aile ve Meslek YaŒamı

1. Aile, yasal, ekonomik ve sosyal korumadan yararlanmalıdır.

2. Aile ve meslek yaŒamının bađdaŒtırılması için herkes, doğumla bağlantılı bir nedenle iŒten çıkarmaya karŒı korunma hakkına ve bir çocuuğun doğumu veya evlat edinilmesinden sonra ücretli doğum ve ebeveynlik izni alma hakkına sahiptir.

Madde–34. Sosyal Güvenlik ve Sosyal Yardım

1. Birlik, Topluluk hukuku ve ulusal yasalar ve uygulamalarda belirtilen usullere göre doğum, hastalık, iŒ kazaları, bakıma muhtaç olma veya yaŒlılık gibi durumlarda ve iŒten çıkarılma durumunda koruma sağlayan sosyal güvenlik yardımları ve sosyal hizmetlerden yararlanma hakkını tanımakta ve saygı göstermektedir.

2. Avrupa Birliği'nde yasal olarak ikamet eden ve dolaşan herkes, Topluluk hukuku ve ulusal yasalar ve uygulamalara göre sosyal güvenlik yardımları ve sosyal avantajlardan yararlanma hakkına sahiptir.

3. Birlik, Topluluk hukuku ve ulusal yasalar ve uygulamalarda belirtilen usullere göre sosyal dışlanma ve yoksullukla mücadele için yeterli imknlara sahip olmayan herkes için uygun bir yaşam sağlamak amacıyla sosyal ve konut yardımından yararlanma hakkını kabul etmekte ve saygı göstermektedir.

Madde-35. Sağlık Hizmetleri

Herkes, ulusal yasalar ve uygulamalarda belirtilen şartlar çerçevesinde koruyucu sağlık hizmetlerinden yararlanma hakkına ve tıbbi tedaviden yararlanma hakkına sahiptir. Bütün Birlik politikaları ve faaliyetlerinin tanımlanmasında ve uygulanmasında yüksek düzeyde bir insan sağlığı koruması sağlanmalıdır.

Madde-36. Genel Ekonomik Konulardaki Hizmetlerden Yararlanma

Birlik, sosyal ve bölgesel uyumunu artırmak için Avrupa Topluluğu'nu oluşturan Antlaşma'ya uygun olarak ulusal yasalar ve uygulamalarda öngörülen genel ekonomik konulardaki hizmetlerden yararlanma hakkını kabul etmekte ve saygı göstermektedir.

Madde-37. Çevresel Koruma

Yüksek düzeyde bir çevresel koruma ve çevrenin kalitesinin iyileştirilmesi, Birliğin politikalarına dâhil edilmeli ve sürdürülebilir kalkınma ilkesine uygun olarak sağlanmalıdır.

Madde-38. Tüketicici Koruması

Birlik politikaları, yüksek düzeyde tüketicici koruması sağlamalıdır.

BÖLÜM V

VATANDAşLIK HAKLARI

Madde-39. Avrupa Parlamentosu Seçimlerinde Oy Kullanma ve Aday Olma Hakkı

1. Birliğin her vatandaşı, ikamet ettiği ye Devlette, bu Devletin vatandaşları ile aynı koşullar altında Avrupa Parlamentosu seçimlerinde oy kullanma ve aday olma hakkına sahiptir.

2. Avrupa Parlamentosu yeleri, genel serbest ve gizli oyla doğrudan seçilir.

Madde–40. Yerel Seçimlerde Oy Kullanma ve Aday Olma Hakkı

Birliğin her vatandaşı, ikamet ettiği Üye Devlette, bu Devletin vatandaşları ile aynı koşullar altında yerel seçimlerde oy kullanma ve aday olma hakkına sahiptir.

Madde–41. İyi İdare Hakkı

1. Herkes, işlerinin Birliğin kurumları ve organları tarafından tarafsız ve adil bir şekilde ve makul bir süre içinde görülmesini isteme hakkına sahiptir.

2. Bu hak, şunları içermektedir:

herkesin, kendisini olumsuz şekilde etkileyebilecek herhangi bir işlemin yapılmasından önce görüşlerinin dinlenmesini isteme hakkı;

herkesin, kendi dosyasına erişme hakkı ve meşru gizlilik çıkarlarına ve mesleki ve ticari gizliliğe saygı gösterilmesi;

idarenin, kararları konusunda gerekçe gösterme yükümlülüğü.

3. Herkes, Topluluğun kuruluşları veya görevlilerinin, görevlerinin ifası sırasında yol açtıkları her türlü zararı, Üye Devletlerin yasalarındaki ortak genel ilkelere göre Topluluğa tazmin ettirme hakkına sahiptir.

4. Herkes, Birliğin kuruluşlarına, Antlaşmaların lisanlarından birinde mektup gönderebilir ve kendisine aynı lisanda cevap verilmesi zorunludur.

Madde–42. Belgelere Erişme Hakkı

Birliğin bütün vatandaşları veya bir Üye Devlette ikamet eden veya kanuni adresi bu devlette bulunan bütün gerçek veya tüzel kişiler, Avrupa Parlamentosu, Konsey ve Komisyon belgelerine erişme hakkına sahiptir.

Madde–43. Kamu Denetçisi

Birliğin bütün vatandaşları veya bir Üye Devlette ikamet eden veya kanuni adresi bu devlette bulunan bütün gerçek veya tüzel kişiler, adli görevleri çerçevesinde hareket eden Adalet Divanı Bidayet Mahkemesi hariç olmak üzere Topluluk kuruluşları veya organlarının faaliyetlerinde karşılaşılan kötü idare vakalarını Birlik kamu denetçisine havale etme hakkına sahiptir.

Madde–44. Dilekçe İle Başvurma Hakkı

Birliğin bütün vatandaşları veya bir Üye Devlette ikamet eden veya kanuni adresi bu devlette bulunan bütün gerçek veya tüzel kişiler, Avrupa Parlamentosu'nu dilekçe ile başvurma hakkına sahiptir.

Madde–45. Dolaşım ve İkamet Özgürlüğü

1. Birliğin her vatandaşı, Üye Devletlerin ülke sınırları içinde serbestçe hareket etmek ve ikamet etmek özgürlüğüne sahiptir.

2. Bir Üye Devletin ülkesinde yasal olarak ikamet eden üçüncü ülkelerin vatandaşlarına, Avrupa Topluluğu'nu tesis eden Antlaşma'ya uygun olarak dolaşım ve ikamet özgürlüğü tanınabilir.

Madde–46. Diplomatik ve Konsolosluk Koruması

Birliğin her vatandaşı, tabiiyetinde olduğu Üye Devletin temsil edilmediği bir üçüncü ülkenin topraklarında, herhangi bir Üye Devletin diplomatik veya konsolosluk makamları tarafından, söz konusu Üye Devletin vatandaşları ile aynı şartlarda korunma hakkına sahiptir.

BÖLÜM VI

ADALET

Madde–47. Etkili Hukuki Bir Yola Başvurma ve Adil Yargılanma Hakkı

Birlik hukuku tarafından teminat altına alınmış olan hakları ve özgürlükleri ihlal edilen herkes, bu Maddede belirtilen şartlara uygun olarak bir mahkemede etkili bir hukuki yola başvurma hakkına sahiptir.

Herkes, daha önceden yasa ile tesis edilmiş bağımsız ve tarafsız bir mahkemede makul bir süre içinde yapılacak adil ve kamuya açık bir duruşma yapılması hakkına sahiptir. Herkes, kendisine bilgi verilmesi, savunulması ve temsil edilmesi fırsatına sahip olmalıdır.

Gerekli imkânlarla sahip olmayan herkese, bu yardımın adalete etkin bir şekilde ulaşılmasının sağlanması için gerekli olması koşulu ile hukuki yardım sağlanacaktır.

Madde–48. Masumiyet Karinesi ve Savunma Hakkı

1. Kendisine karşı ithamda bulunulan bir kişinin, yasaya göre suçlu olduğu kanıtlanıncaya kadar masum olduğu kabul edilecektir.

2. Kendisine karşı ithamda bulunulmuş olan bir kişinin savunma haklarına saygı gösterilmesi teminat altına alınmalıdır.

Madde–49. Cezayı Gerektiren Suçların ve Cezaların Orantılı Olması ve Yasada Tanımlanması İlkeleri

1. Hiç kimse, işlendiği zaman ulusal veya uluslararası hukuka göre suç oluşturmamayan bir fiil veya ihmalden dolayı suçlu bulunamaz. Hiç kimseye, suçu işlediği zaman verilebilecek olan cezadan daha ağır bir ceza verilemez. Cezayı gerektiren bir suçun işlenmesinden sonra yasanın daha hafif bir ceza öngörmesi durumunda bu ceza uygulanır.

2. Bu madde, işlendiği zaman uluslar topluluğu tarafından tanınmış genel ilkelere göre suç sayılan bir eylem veya ihmal nedeniyle bir kimsenin yargılanmasına veya cezalandırılmasına engel değildir.

3. Cezaların şiddeti, cezayı gerektiren suçla orantısız olmamalıdır.

Madde-50. Cezayı Gerektiren Aynı Suçtan İki Kere Yargılanmama veya Cezalandırılmama Hakkı

Hiç kimse, daha önce yasaya göre Birlik içinde kesin olarak beraat ettiği veya mahkum olduğu bir suç nedeniyle mahkemede yeniden yargılanamaz veya cezalandırılmaz.

BÖLÜM VII

GENEL HÜKÜMLER

Madde-51. Kapsam

1. Bu Bildirgenin hükümleri, yetki ikamesi ilkesi dikkate alınarak Birliğin kurumları ve organlarına ve sadece Birlik hukukunu uyguladıklarında Üye Devletlere yöneliktir. Bu nedenle, kendi yetkilerine uygun olarak haklara saygı gösterecekler, ilkelere uyacaklar ve bunların uygulanmasını teşvik edeceklerdir.

2. Bu Bildirge, Topluluk veya Birlik için yeni bir yetki veya görev tesis etmemektedir veya Antlaşmalarda belirtilen yetkilerde ve görevlerde değişiklik yapmamaktadır.

Madde-52. Teminat Altına Alınan Hakların Kapsamı

1. Bu Bildirgede kabul edilen hakların ve özgürlüklerin kullanılmasına getirilecek her türlü sınırlandırma, yasada öngörülmeli ve bu hak ve özgürlüklerin özüne saygı göstermelidir. Orantılı olma ilkesine tabi olarak sınırlandırmalar sadece gerekli olmaları ve Birlik tarafından kabul edilen kamu yararı amaçlarına veya başkalarının hak ve özgürlüklerini koruma gereksinimine gerçekten hizmet etmeleri koşulu ile uygulanabilir.

2. Topluluk Antlaşmaları veya Avrupa Birliği Antlaşmasına dayalı olan bu Bildirgede tanınan haklar, söz konusu Antlaşmalarda belirtilen şartlar ve sınırlar çerçevesinde kullanılır.

3. Bu Bildirge'nin, İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunması Sözleşmesi ile teminat altına alınmış olan haklara tekabül eden hakları içermesi durumunda sözkonusu hakların anlamı ve kapsamı, sözkonusu Antlaşma'da belirtilenlerle aynı olacaktır. Bu hüküm, Birlik hukukunun daha kapsamlı koruma sağlamasını engellemez.

Madde-53. Koruma Düzeyi

Bu Bildirge'de yer alan hiç bir şey, Birlik hukuku ve uluslararası hukuk ve Birlik, Topluluk veya Avrupa İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunması Sözleşmesi dâhil olmak üzere Üye Devletlerin taraf olduğu uluslararası anlaşmalarla ve Üye Devletlerin anayasaları ile kendi uygulama alanlarında tanınmış olan insan hakları veya temel özgürlükleri kısıtladığı veya olumsuz şekilde etkilediği şeklinde yorumlanamaz.

Madde-54. Hakların İstismar Edilmesi Yasağı

Bu Bildirge'de yer alan hiç bir şey, işbu Bildirge'de tanınan haklar ve özgürlüklerden herhangi birinin ortadan kaldırılmasını veya bunun, burada öngörülenden daha fazla kısıtlanmasını amaçlayan herhangi bir faaliyette bulunma veya herhangi bir fiili gerçekleştirme hakkını verdiği şeklinde yorumlanamaz.

KAYNAKÇA

1. Ahmet DAVUTOĞLU, "Stratejik Derinlik", (İstanbul: 2001, Küre Yay)
2. Alev Erkilet BAŞER, "Orta Doğu'da Modernleşme ve İslâmî Hareketler", (İstanbul: 1999, Yöneliş Yay.)
3. Ali Hikmet BERKİ, "Açıklamalı MECELLE", 3. Baskı, (İstanbul: 1982, Hikmet Yay.)
4. AYTEKİN ATAAY & İSMET SUNGURBEY, "Medenî Kanun ile Borçlar Kanunu", 2. Baskı (İstanbul: 1963, Filiz Kitabevi)
5. CEVDET YAVUZ, "Medeni Kamu Borçlar Kanunu ve Diğer Mevzuat", (İstanbul: 1998, Beta Yay.)
6. COŞKUN ÜÇÖK & AHMET MUMCU, "Türk Hukuk Tarihi", 5. Baskı, (Ankara: 1985, Savaş Yay.)
7. CHRISTOPH K. NEUMANN, "Araç Tarih & Amaç Tanzimat", (İstanbul: 2000, Tarih Vakfı Yurt Yay.)
8. EBUL'ULA MARDİN, "Medenî Hukuk Cephesinden Ahmet Cevdet Paşa", (Ankara: 1996, Türkiye Diyanet Vakfı Yay.)
9. EJDER OKUMUŞ, "Türkiye'nin Laikleşme Serüveninde TANZİMAT", (İstanbul: 1999, İnsan Yay.)
10. ENGELHARDT, "Tanzimat ve Türkiye", (İstanbul: 1999, Kaknüs Yay.)
11. ERİK JAN ZÜRCHER, "Modernleşen Türkiye'nin Tarihi", 5. Baskı, (İstanbul: 1999, İletişim Yay.)
12. *Gayriresmi Yakın Tarih Ansiklopedisi*, (İstanbul: 1993, Risale Yay.)
13. GÜLNIHAL BOZKURT, "Batı Hukukunun Türkiye'de Benimsenmesi", (Ankara: 1996, Türk Tarih Kurumu Yay.)
14. H. ÂLİ YÜCEL, "Hürriyet Gene Hürriyet", (Ankara: 1998, Kültür Bakanlığı Yay.)
15. HALİL NEBİLER, "Kopenhag Kriterleri, Avrupa Birliği ve Türkiye'nin Durumu", www.superonline.com.tr/nethaber/19991226/articles/dosya_26.html (17.12.1999)
16. HİKMET ÖZDEMİR, "Türkiye Cumhuriyeti", (İstanbul: 1995, İz Yayıncılık)
17. İLBER ORTAYLI, "İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı", (İstanbul: 1983, Hil Yay.)
18. İLHAN AKBULUT, "Osmanlı İmparatorluğu Döneminde Osmanlı ve Kıbrıs Adalet Düzeni", (Girne: 1998)
19. İSMAİL GÜLDAŞ, "Takrir-i Sükûn Görüşmeleri", (İstanbul: 1997, Belge Yay.)

20. İsmail KARA, "Türkiye'de İslâmcılık Düşüncesi", 2. Baskı, (İstanbul: 1987, Risale Yay.)
21. Kemal H. KARPAT, "Türk Demokrasi Tarihi", (İstanbul: 1996, Afa Yay.)
22. M. Akif AYDIN, "İslâm ve Osmanlı Hukuku Araştırmaları", (İstanbul: 1996, İz Yay.)
23. Macid HADDURİ, "İslâm'da Adalet Kavramı", (İstanbul: 1999, Yöneliş Yay.)
24. ———, "İslâm Hukukunda Savaş ve Barış", (İstanbul: 1999, Yöneliş Yay.)
25. Mahmut Esat BOZKURT, "Türk Medenî Kanunu Nasıl Hazırlandı", (İstanbul: 1944)
26. Mahmut Esat Bozkurt Biyografisi, www.kutav.org.tr/eng/others/mebozkurt02.html
27. *Meydan – Larousse*, (İstanbul: 1990, Meydan Yay.)
28. Mehmet AYDIN, "Avrupa Birliği, Din ve Diyanet", *İslâmiyat Dergisi, Cilt 4, Sayı 1, Ocak-Mart*, (Ankara: 2001)
29. Muharrem BALCI, "MGK VE DEMOKRASİ, Hukuk Ordu Siyaset", 2. Baskı, (İstanbul: 1998, Yöneliş Yay.)
30. Murat YALÇINTAŞ, "Helsinki Zirvesi Üzerine Düşünceler", www.fpist.org/faaliyet.html. (29.01.2000)
31. Mustafa ERDOĞAN, "Türkiye'de Anayasalar ve Siyaset", 2. Baskı, (Ankara: 1999, Liberte Yay.)
32. Mustafa Nihat ÖZÖN, "Osmanlıca Türkçe Sözlük", 8. Baskı, (İstanbul: 1989, İnkılâp Kitabevi)
33. Nazmi AVCI, "Türkiye'de Modernleşme Açısından Din Kültür Siyaset", '1839-1960', (İstanbul: 2000, Pınar Yay.)
34. Necip Fazıl KISAKÜREK, "Büyük Doğu", 6 Ekim 1950, Sayı: 29, s. 4.
35. Nilüfer GÖLE, Röportaj, <http://www.ntvmsnbc.com>
36. Ömer Nasuhi BİLMEN, "Hukukî İslâmiyye ve İstılahatı Fıkhiyye KAMUSU", (İstanbul: 1969-1970, Bilmen Yay.)
37. Taha PARLA, "Türkiye'nin Siyasal Rejimi", 3. Baskı, (İstanbul: 1997, Bibliotek Yay.)
38. Türk Hukuk Tarihi Dergisi, Cilt.1, 1941-1942, Hazırlayan: Mehmet Fuad KÖP-RÜLÜ, (Ankara: 1944, Türk Hukuk Kurumu, Türk Hukuk Tarihi Enstitüsü Yay.)
39. Yeni Türk Edebiyatı Antolojisi, 1., 1839-1865, Hazırlayanlar: Mehmet KAPLAN-İnci ENGİNÜN - Birol EMİL, (İstanbul: 1974, İ.Ü. Edebiyat Fak. Yay. No: 1874)